

A
MAGYAROK KIVÁNDORLÁSA
AMERIKÁBA

AZ AMERIKAI MAGYAR TELEPEK. – A FELVIDÉK NYOMORA. –
A KIVÁNDORLÁS ÉS BEVÁNDORLÁS SZABÁLYOZÁSA.

ÍRTA

HEGEDŰS LORÁNT

Különnyomat a Budapesti Szemléből.

BUDAPEST.

1899.

A kivándorlásnak nehéz és annyira elhanyagolt kérdését nem lehet egy dolgozatban megoldani. Ámbár igyekeztem lehetőség szerint szívéhez férközni problémámnak, még sem ígérhetek egyebet, mint azt, hogy sommásan elő fogom adni azokat az adatokat és tanulságokat, a melyeket kutató-utam alatt egyrészt az amerikai Egyesült-Államokban, másrészt a magyar Fölvidéken találtam. Sok dolog ezek közül túlságosan szövevényesnek, vagy nagyon keserűnek fog tetszeni az olvasó előtt, sok talán ismerős is lesz, de valamennyi bizonyítani fogja azt, hogy a kivándorlás és a vele kapcsolatos bevándorlás ügye országunk húsába vág, s hogy a kivándorlás kérdése egészen új fordulóponthoz jutott kivándorlóinknak Amerikában látható sajátságos helyzete következtében; bizonyítani fogják felsorolásaim, hogy nagy nemzetiségi küzdelmeink vannak magában Amerikában is és végül bizonyítani fogják azt is, hogy a kivándorlók jogait és a bevándorlók kötelességeit úgy elméletileg, mint kormányzatilag immáron tisztáznunk kell.

Rövidre fogott munkám főként a fölvidéki kivándorlásra van tekintettel s itt természetesen a különböző nemzetiségű magyar állampolgárokat mind számba vettem, mert nem tehetem úgy, mint egy trentoni (pennsylvaniai) papunk, a ki, mikor már a rendőrség igen sok honi lakodalmi verekedésnél lépett közbe – (a trentoni rendőrség épen ily büntetéspénzeken vette a tolonczkocsit) – újságnyelatkozatot tett közzé, azt jelentve, hogy a bekísértek nem voltak «hunok», csak szlávok. A másik

két nagy kivándorlási ágra, tudniillik a dunántúli és székely mozgalmakra, a jövő években szeretnék rátérni.

Ily módon tehát öt fejezetben fogom tárgyalni a kivándorlók megérkezését, szétszóródását, sorsát, hazatérését. Szólanom fogok az ügynökök és az amerikai hatóságok működéséről. Ezután sor kerül a kivándorlás okaira, jó oldalaira – mert ilyenek is vannak – nagy veszélyeire és jövőjére, Természetesen nem hagyom tárgyalás nélkül az amerikai Egyesült-Államok idevágó új politikáját s még kevésbé saját kivándorlási és bevándorlási politikánkat, különösen annak hiányait. Nagy kedvvel foglalkoztam ezután a kivándorlás és bevándorlás jogának elméleti fejtegetésével, mi közben nemcsak a külföldi államok és gyarmatok törvényhozását és kivándorlási intézményeit kellett megérintenem, hanem egy kissé még a ruthén kérdést is. Ha pedig mindezeket végig kísért az olvasó türelme, akkor majd beszéljük meg azt is, hogy: mit tegyünk?

I.

Kivándorlóink megérkezése Amerikába. – Az ügynökök keze. – Az amerikai hatóságok viselkedése és az új törvények.

1

A Manhattan-félsziget csúcsán, a Batterynél az «Ems» és a «Nustria» hajók kivándorlóinak megérkezését jelezték, mikor az ácsorgó csoporton át bejuthattam az ellenőrző-hivatalba. A commissioner, new-yorki főconsulunk ajánlatára, készséggel megengedte, hogy itt figyelhessem meg, miként lépnek be az újvilágba a hazátkeresők és hogy bánnak velők az amerikai törvények, a melyekről újabban az angol irodalomban s az európai sajtóban annyi szó esett. Öt napig itt mintegy 600 bevándorló elvonulását, kihallgatását s ügyük lebonyolítását néztem végig s mialatt ezek az érdekesnél érdekesebb, valóságos tanulmány-alakok végig lökdöstek egymást a nagy fa-hangáron: a nyelvek bábéljében, a megtépett csoportok drámai keveredésében a nyomorúságnak és elszántságnak befoghatatlan skálája bontakozott ki, a gyermek-lovacskát mentő szicíliai kecskepásztortól, ki Gibraltárban szökött a hajóra, az öreg abaujmegyei asszonyig, ki magyar kérdéseimen álmélgodott. De épen ily érdekesítő volt az a látvány is, hogyan lép

szembe velők rögtön, első lélekzetvételükkor a nagy Unió s épen a régi és új világnak itt, a határmegyén való találkozására volt az, a mire figyelmemet intéztem.

A mostani Barge Office csak ideiglenes helye az ellenőrző-intézetnek, mert a nagy telep, melyet Ellis-szigeten 750,000 dollárból építettek, alighogy készen volt, tavaly június 14-ikének éjfelén lángot fogott és egészen leégett. A Barge Office egy kiállítási épülethez hasonló fatákolmány, sok rekeszszel és korláttal, egy pár pénzváltó bódéval (a «pénzváltó» szó magyarul is ott van) s ezek között vonulnak föl embereink, kiket a hajóról egyenest idehoz a bárka. Megjegyzem, hogy minden másod- és harmadosztályú (afterdeck) érkező keresztül megy ezen, de nem a first-cabin utasok, mert azok közt nem keres az amerikai kormány «hívatlan bevándorlót.» Kezdődik tehát a nagy mustrálás azzal, hogy az orvos elsétáltatja a jövevényeket, a fölügyelő pedig a «gyanus» asszonyokat nézi. A mint láttam, ennek nemcsak az az eredménye, hogy az örülteket, hülyéket rögtön visszaküldik Európába; nem csak az, hogy például 1897-ben 1223 beteget vittek a kivándorlók kórházába, s ezek közül 115-öt megint Európa kapott vissza; nem csak az lesz ebből, hogy a prostituáltakat nem engedik kikötni, hanem olykor – s ezt nem ok nélkül emelem ki – fehér «Detention Card»-ot kapnak az együtt szökő párok azzal, hogy vagy vissza viszi őket a gőzös, vagy ott mindjárt pap elé lépnek. Ez bizonyára nincsen minden komikum nélkül, de a mi meglepett engem, az volt, hogy az egyes térítő-egyházaknak és épen a nemzetiségi propagandát vivő felekezeteknek a hálózatába már itt belebotlottam. Meg fogom később mutatni, hogy épen a mi tótjaink szempontjából mit jelent ez.

A rekesz túlsó végén tüzetesebb kérdések alá kerülnek embereink s míg batyujokat a földre teszik és nagy félelem között előkeresik eldugott pénzüket, jegyzőkönyvet vesznek föl velük; a magyarokat betanult kérdésekkel faggatják. Igen nehezemre esik, hogy itt nem írhatom le azokat a beszéd-törődéseket, miket a nagy kapkodás közt is – mert néha háromszáz emberfő mozog ott egyszerre, sőt volt a hivatalnak olyan napja, mikor 9300 jövevényt «bonyolított le» – mondom, a melyeket e lótásfutás közt gyűjtöttem; sokszor egész apró drámák voltak ezek. De, a mint dolgozatom kerete pontosan kiszabja, inkább csak az eredmények összefoglalására szorít-

kozhatom. Maradjunk tehát annál, hogy legelsőben külön osztályba küldik le azokat, kikért apjuk, testvérük el fog jönni s itt a hajótársaság bádogedényes kosztján élnek ezek a gyerekekkel együtt, kiknek nagy papirostábla lóg nyakában, arról beszélő, hogy hová kell őket szállítani. «Minor to father.» Megint más korlátok közé kerülnek a «Detention Card»-osok, vagyis azok, a kik jegyöket nem magok fizették s a kik legalább 30 dollárt nem hoztak magokkal.

Ha valaki mindezen keresztül ment, akkor még két hivatalnok vizsgálata alá kerül. Ezek csak egy kérdést tesznek: szerződött munkára jött-e Amerikába, vagyis «contract-labourer »-e; igen vagy nem? Az ügynöktől otthon rendszeren azt tanulja a munkás, hogy igennel szóljon s bizonygassa, hogy szerződése van. Ha azután ezt csakugyan bebizonyítja, akkor rögtön visszaviszik Európába. Kétségtelen, hogy a sok különösnek tetsző czeremonia közt, a melylyel «a nagylelkű nemzet» – magnanimous nation – fogadja az európai «munkás-tenyereket» (hands), ez az utóbbi a legérdekesebb s azért most már csakugyan érdemes lesz rátérni arra a kérdésre, hogy mi áll e meglepő rendelkezések mögött és a szabadságnak híres országa miért vet annyi gáncot az elé, ki lábát földjére akarja tenni?

De mielőtt arra térnénk, hogy mi hozta létre az Egyesült-Államoknak ezt a viselkedését és magát az egész Immigration-Officet, várjuk be még a hivatalos működés végét, a melyet ott találunk meg, mikor a visszavetettek, «detention card»-osok fölött a Board of Special Inquiry ítélik. (Innét már csak ritka felebbezés megy a pénzügyi államtitkárhoz, a kit az egész kivándorlási igazgatás illet és nem belügyi kollégáját.) A Board is teljesen amerikai modorban tárgyal, vagyis minden elképzelhető formalitás nélkül is inkább kémlelő próbákra szorítkozik. Hogy úgy mondjam, azok a sajtószzerű jelenetek, a melyek itt lejátszódnak, valamely különös, félszegen fölállított bábjátékhöz hasonlítanak, csakhogy a nagy komédia, mit az idehányatott szereplők szája elmond, Európa földjének nyomorúságairól beszél. Itt folynak le a szembesítések, a hol a magyarországi cselédlányt – épen huszonhárom jött egyszerre – fekete mantillával várja egykori falubelije, ki már szégyellene parasztruhásokkal végigmenni az utcán; ott látok egész csoport öreg szülőt, a kiket régen megamerikaisodott fiuk hozá-

tott ki, hogy befejezzék a kitelepülést és körül álldogálnak tót-jainkba kik már kétszer-háromszor megjárták az Oczeánt, mert hazaszállítják pénzüket s mikor most újból egy-két tallérral beköszöntének az új világba, a legszigorúbb hivatalos fogadtatásra tarthatnak számot, hiszen gúnynevük is van: birds of sea – a tenger madarai. A sok epikai anyag között pedig, a mely gyorsan perdülő forgásokban kerül elénk, ne feledjük el azokat az állandó szín-sávokat, a melyek e kaleidoskop képein mindig föltűnnek, jobban: állandók maradnak. Így azután nem csak azt vesszük észre, hogy a ki egyszer átjött már Amerikába, mily könnyen hozzászokik mind a maga, mind a községében lakók munkaviszonyainak új meg új kapcsolódásához; nemcsak az lesz egészen világos, hogy a mi embereink manapság annyi magánértesülést kapnak folyton a tengerentúlról, hogy – erre igen nagy súlyt fogok helyezni a IV. fejezetben – az amerikai munkapiacz hullámszásai e láthatatlan csatornákon közvetlenül hatnak Magyarországra. Még ennél is többet látunk, tudniillik azt, hogy/lí vállalatoknál a legtöbb emberünk 2-3 tallérral többet alig tud előmutatni s mialatt így közel jut ahhoz, hogy visszaküldjék, mint «pauper»-t, addig bevallja, hogy háromszáz forinttal indult útnak, de Oderbergben és Hamburgban elvették tőle. (A kihallgatásokból vett eset). Ugyanígy érdekes megfigyelni azt is, hogy az egyik kérdés, a melyre nézve a bevándorlót kihallgatják, az, hogy van-e már «second paper»-e, vagyis amerikai állampolgárrá lett-e már, vagy ha még ez nincs, legalább kivette-e az «első papírt», a melyben régi hazájának fölmondja a hűséget; közben a hivatalnokok ezt a lépést ajánlják is neki. Végül - egyelőre – csak azt kell még ide tennem, hogy a mint egy jövevény közel jutott ahhoz a veszedelemhez, hogy ugyanazzal a hajótársulattal visszavitetik, elékerülnek a kiszabadító ügyvédek, (van köztük egy «Hungarian» is, ki természetesen egy szót se tud magyarul) s ezek a megzavarodott újonczokat annyira zsarolják, hogy magának a Boardnak kellett kimondania, hogy egy kiszabadítási esetért 12 forintnál többet nem szabad kérni. Ezzel csak arra akartam rámutatni, hogy az élősdiék... nek_ az a fonadéka, amely. sokszor hazulról kísérte idáig, itt sem hagyja el a szegényeket s hogy éppen azért érdemes lesz róluk néhány szót szólni.

De addig is egy nagyobb és meglepőbb kérdésnél kell

megállanunk. A kérdés, mely e tapasztalatok mögül élénkbe nyomul, a mely előtt senki sem állhat meg a nélkül, hogy nyugtalanságot ne érezzen, s a mely már előbb is meg akarta akasztani írásomat, az: miért teszik mindezt az Egyesült-Államok? Miért tartanak egy emberben és épületben költséges szervezetet és miért állítják meg a beözönlést, miért szűrik meg az érkezőket oly különös módokon, és küldik vissza őket egyremásra? Miért?

Bizony: miért? Hiszen a nagy Declaration of Independence szabadságról és az emberi jogok egyenlőségéről beszélt, mikor – Carlyle szava – «a bostoni kikötő megfeketült a theatól és a Democratia nemsokára puskák dörgése és a yanke-doodle-do hangjai mellett hirdette, hogy megszületett és mint a forgósél, be fogja járni a világot.» Maga a congressus 1868 július 27-ikén kimondotta, hogy «hazát cserélni külön joga, még pedig természetből való és bennlakozó joga mindeneknek, mert ez a jog múlhatlan kelléke annak, hogy az emberek az élet jogait s a szabadságot élvezhessék és boldogságukat keressék.» Sőt még azt is hozzátették – épen húsz éve most!-hog: «ezennel kijelentetik, hogy a köztársaság alapelveivel összeegyezhetlen az Egyesült-Államok hivatalnokainak minden oly nyilatkozata, utasítása, nézete, rendelete vagy határozata, a mely a hazát-cserélés jogát megtagadja, megszorítja, csorbítja vagy kétségbe találja vonni.» Ez már csak világos beszéd. És ennél még világosabban szólnak a számok, a melyek azt mutatják, hogy Jarvis számításai szerint az Egyesült-Államok lakosságának több mint a fele oly családokból áll vagy származik, a melyek 1820 óta vándoroltak be s csak a kisebb rész vezetheti vissza aristocraticusan fitogtatott családfáját az 1820 előtti «ős» időkbe. Mayo-Smith szerint pedig a «jövővényeket» legalább is húsz millióra lehet becsülni (Mayo-Smith: *Emigration and Immigration*, 1895. 57. lap.) Nem is említve azt, hogy egyes városokban akkora a bevándorlók száma, hogy például New-Yorkban a tizedik népszámlálás szerint nem kevesebb mint 499,445 ír és 355,913 német lakott, csak még ezt a különös összeállítást írom ide Mayo-Smith statisztikájából: az Egyesült-Államokban német ősöktől származott 4,883.842 lélek, ír származású volt 4,529.523, angol 2,039,808; 635,405 skandináv, 939,247 kanadai származású volt, s míg 1,321.485 ember egyéb ide-

gen országok sarjait képviseli, addig 573,434-en voltak olyanok, kiknek csak anyjuk volt idegen. Ha most ezt a kimutatást alája tolom a congressus nagy szabad elveinek, akkor egészen kinyílt szemmel látjuk azt, hogy itt oly országról van szó, a mely a vándorlás szabadságából született meg és szívta életét s mégis most ez állt oda tiltó őrnök a nyitott ajtó elé. Nem csak hogy alaptörvényül verte le azelőtt küszöbére a szabad bevándorlás jogát, hanem még ma is úgy él, hogy testének fele idegen szervezetekből került elő s ennek ellenére ő hoz legelőször törvényt az idegenek ellen. Gyökereinek egy része még mindig idegen s már is akadályozzák az új vesszők behomlítását.

Több szó nem is kell ehhez, hiszen kétségtelen immár, hogy a kivándorlás kérdése egy meglepő modern és teljesen homályos kérdés, a melyben nemcsak az a különös, hogy ott fordítanak rajta legelőször, a hol legkevésbé vártuk volna, tudniillik Amerikában, hanem a mely mindjárt első fordulásánál – mint az új, sarkonjáró világító-tornyok – a legváratlanabb pontokat és mélységeket világítja meg. Fontosságánál csak szövevényessége nagyobb.

Miután a magyar kivándorlás magyarázata a dolgom, azért nem térhetek ki igen hosszan Amerika politikájára s a részletes fejtegetéseket mellőzöm is. De mivel a magyar kivándorlók fogadtatásáról, főként pedig jövőjéről van szó, azért lehetetlenség ennyiben hagynom a kérdést, a melyet fölvettem. Meg kell tehát tudnunk, hogy mi okozta az Unió politikájában azt a gyökeres változást, kik vannak ennek a háta mögött és micsoda eredményeket várhatunk.

Két kis idézetet írok válaszul ide, ezeknél rövidebben lehetetlenség lenne az amerikaiak hangulatának megváltozását előadni. «Az európai kivándorlóknak beözönlése az Egyesült-Államokba, mint a szegény emberek paradicsomába írja Bellamy (*Equality*, 313. 1.) – félszázaddal ezelőtt kezdődött, később növekedett s hozta az óvilág legjobb rétegeinek népét. Nemsokkal azonban a polgárháború után a bevándorlás kezdett más színt öltetni, úgy, hogy a nyolczvanas és kilenczvenes években Európa legalsóbbrendű, legnyomorultabb és legbarbárabb fajzata, a continens salakja, került hozzánk. Sőt még ezeket a nyomorgó "újonczokat is az oceántjáró gőzhajótársulatok és az amerikai föld-áruló szövetkezetek úgy-

nőkei csalogatják ide, kik Európa legrosszabb vidékeit hintették tele ámitó hirdetésekkel.» – Ehhez Kirk Munroe, *Some Americans from Oversea* cikkéből ezt a mondatot írom: «Valóságos ijedségi rohamokba estünk mi az olaszok, lengyelek, magyarok és csehek miatt, pedig ezek építették s építik Kelet-Amerika vasútjait». (*Harper's Monthly Magazine*. 1897. February.)

Ennek a megijedésnek, a miről Kirk Munroe beszél s a kivándorlási anyag azon megváltozásának, a melyről Bellamy szólt, a következménye kettős volt. Egy külső és fölületes: ez a törvényhozásnak munkája. Egy mély és folyton tartó: ez pedig a nagy társadalmi mozgalomban jelentkezett, mely a törvényhozás mögött is állott, de a mely egyben tovább is ment, ma sem állott meg s a jövő új alakulásai, felé siet.

1864-ben, mikor még 193,195 volt az Egyesült-Államok bevándorlóinak száma, azért állította föl a congressus a commissions of immigration hivatalát, hogy növelje a bevándorlást «an act to encourage immigration» s bár ezt a törvényt négy év multán, a mikor a bevándorlók száma háromszázezren fölül ért, visszavonták: szélsend uralkodott 1882-ig. Hetvenkettőben (a bevándorlók száma 404,806) próbálkoztak, egy megszorítással, de ez nem sikerült. Hanem «1872 és 1882 között a közhangulat a bevándorlás dolgában megváltozott. Nem csak hogy becsalogató törvényeket nem hoztak, de követelni kezdték a szigorító rendszabályokat.» (*Report of the immigration investigating commission*. 1895.11. lap.) így született meg az 1882. augusztusi törvény, mely 50 cent adót vet a bevándorlókra (1894 óta 1 dollárt szednek), «a fegyenczeket s örülteket és minden oly személyt, ki nem tudja föntartani magát, a nélkül, hogy közsegélyre ne szoruljon» (4. §.) pedig visszatolonczoltatja ugyanazzal a hajótársulattal s annak költségén, mely hozta őket. (Bevándorlás: 788,992 fő!) Az 1885., 1887. és 1888-iki törvények új mesgyére lépnek, mert innét származik az a tilalom, hogy nem jöhet be oly munkás, ki elszereződve indul Amerikába, a mit már föntebb megcsodáltunk. 1891-ben a kivándorlók száma 516,253-at mutatott, mikor a magyar jövevényekkel szemben megindították azt a sok fogú megszítáló szerkezetet, a melynek működését munkám legelejen festettem; a koldusok helyett most már a vagyontalanok visszaszorítása következett. Végül 1893-ban, bár 439,730-ra le-

szállott már számuk, a bevándorlókra a Stump Law azt monddta ki, hogy már elindulásukkor megvizsgálandók. S hogy mindez ne legyen elég, mikor 1897-ben a bevándorlók annyira megrikkultak, hogy egy év alatt csak 230,832 kötött ki az Egyesült-Államokban, midőn az 1883-1893-as tízévi átlag helyett, mely 472,063 évi jövevényt mutatott ki, az 1894-1897 évek középszáma csupán 279,566 új embert ad: 1898 január 17-én a senatus 45 szóval 28 ellen elfogadta a hírhedt «Lodge immigration bilit», s ezzel még merészebben és egészen új eszközzel vág bele a kivándorlás kérdésébe. Az amerikai nép mozgárlúia itt új fordulathoz ért, a melyet egyelőre a háború megakasztott, de a mely a jövő alakulások tekintetében irányadó lehet nekik és életbevágó nekünk. Ezt kell majd később erősen megügyelnünk.

E száraz fölsorolás után ismét ott vagyunk, a hol előbb kitűztük jelzőfánkát, hogy ugyanis egy mélyreható társadalmi mozgalommal állunk szemben, a mely gyakorlatilag nemzetünk életét érinti, elméletileg pedig új nézőpontokat visz az eddig elfogadott «alapelvekbe.» S a midőn most a külső tényekről a belső áramlatra térünk, miután dolgozatom harmadik fejezetében épen ezekről a mozgalmakról lesz szó, az ötödikben pedig az elvek elméleti kérdése kerül toll alá, e helyütt csak azokat a határokat és fordulásokat kell megjelölnünk, a melyekre egyrészt Bellamy szavai, másrészt a statisztika adatai mutattak rá. Szembeszökő, hogy a fönt adott törvényesorozatban a régebbiek legkevésbé érdekelnék minket, s azokat találjuk legtermészetesebbnek, de mennél közelebb jövünk a mához, annál különösebbnek tetszik a dolog és annál kevésbbő eyezik a törvény a statisztikával.

Abban, hogy 1882-ben megszorítják a kivándorlást, csak az elvbeli sarkonfordulás lép meg, de gyakorlatilag a tény egészen kézenfogható. Elméletileg fontos e lépés azért, mert a legszabadabb democratia elveti százados elvét s nem is nézvéen, hogy ezeket örök igazságokul hirdette születésekor egyet szorít a szabadságjogain; így hangosan kiáltja, azt - és ez fog érdekelni minket dolgozatunk végén - hogy a gazdasági állapot megváltozása megváltoztatja, sőt megfordítja a jognak rendjét és elméleti elveit. (Lásd V. fejezetet.) De a gyakorlati indok annyira világos, hogy maga a statistika elénk adja azt, a mikor azt mondja, hogy 1882-ben majdnem

800,000 ember ömlött be az Egyesült-Államokba; mi természetesebb tehát, hogy épen ennél a maximális számnál mondja az Unió népe ezt: már kezdünk elegen lenni, a megélhetés napról-napra nehezebb, s te kormány, vigyázz, hogy elő ne álljon az, a mit a könyvek «viszonylagos túlnépesedésnek» hívnak, mert a szabad föld elfogy, s száz év alatt tizenkét millió új jövevényt kaptunk Európából». Mindjárt megegyezhetünk abban is, hogy ha már valakit ki akar zárni egy ország, az oda menekülő gonosztevőket kergesse el s ezért az idevágó» amerikai rendelkezések annyival természetesebbek, mert hiszen ezzel csak a régi európai rendőri kiutasítások élednek föl, a melyeket már középkori királyaink megpróbáltak s a melyeket Amerika most maga is – fölfedezett. De mint mindennek, a mi a nép mozgalmával összefügg, ennek az egyszerű ügynek is van érdekessége, még pedig kettő. Az egyik az, hogy az ily jövevények kiutasítása is csak akkor következik be, amikor a népség sűrűsödése bizonyos nyomást gyakorol – tehát nem erkölcsi okból – példa erre az ausztráliai országok, története, a melyek először fegyencz-gyarmatok voltak, ma pedig magok is ily szigorú törvényeket hoztak a bevándorlók megszállására, teszem föl Victoria 1865-ben, Dél-Ausztrália-1872-ben (*Immigration Act.*) és így tovább. A másik érdekes pont az, hogy Münchenben és Angliában külön jótékony egyesületek alakultak «javuló bűnösök»-nek Amerikába való szállítására, s ez épen úgy sietette az amerikai törvényhozást, mint az az «assisted emigration», mely Írországból és Schweizből megindult.

Ugyancsak az «assisted immigration»-nek a következménye, ellenhatása volt a koldusok, közsegélyre szoruló szegények kizáratása, de egyúttal ez az utolsó mozzanat azok között, a melyeket ily egyszerűbb tényre, hogy úgy mondjam: statisztikai okra lehet visszavezetni. Valamennyi további rendelkezés, a contract-labourer-ek kitiltásától kezdve a Logdebillig, már különleges okokból s oly mozgalmakból származik, a melyek míg egyrészt darabokra választják a kivándorlás kérdését, addig másfelől épen a magyar kivándorlásba ütköznek. Ezek az újabb és szövevényesebb kérdések azok, a melyekről főntebb azt mondtam, hogy itt van az a határ, a hol a törvény már nem egyezik a statisztikával. A mint tehát ezt az elválasztó vonalat most kijelöltem, tovább ennél nem is mehetek

e helyen, mert a mint jeleztem, a III. fejezetben tárgyalom azokat a tüneteket, amelyek a kivándorlási kérdés új fordulatával s az Egyesült-Államok jövőben várható politikájával vannak kapcsolatban. Meg kell elégednünk azzal, hogy míg Bellamy és Kirk Munroe szavai sejtetik velünk, hogy fajunk ellen fordult az amerikai közhangulat, addig az «egyszerűbb» rendszabályok közül csak a «pauper»-ek visszatolonczolása maradt még fenn, s erről kell egy pár szót ejtenünk. Talán már ennél a pontnál is akadunk nagy kérdéseinkhez fogantyúkra. JA szegények bevándorlását azért akarta megakadályozni az amerikai törvény, mert Schweizban és a gyakorlati szellemű Angolországban egész intézmények alakultak arra, hogy a «főlöleges szegényeket» – classikus elnevezés – az állam vagy a társadalom útiköltségén átcsúsztassák az Újvilágba. A schweizi kantonok kezdték meg ezt a műveletet, az ötvenes években, de hamar belekapott Albion és így akarta lecsapolni az ir kérdést is. Természetesen nagyban kezdték s míg maga a hivatalos gépezet az 1834-iki «Szegények Törvényét» arra használta föl, hogy 1851-től 1886-ig negyvenezer embert szállíttatott el, 152,000 font költséggel, míg az 1881-iki ir «Land act» újabb százezer fontokat juttatott ily célra, addig – mint minden téren Angliában – itt is megmozdult a társadalom rengeteg karja s egy részt a Tuke Commission, másrészt a hosszúnevű National Association for promoting State-Directed Emigration and Colonitacion ugyancsak hozzá láttak a szegények levezetésének munkájához. (Mayo-Smith idézett műve, 168. lap és köv.)

Nem is lehet ezt Angliától csodálni, mikor Lord Derby még 1891-ben is azt kiáltotta, hogy a társadalmi bajok ellen a kivándorlás az egyetlen segítőszerszám – «emigration is the only palliative» – de éppen oly kevésbé csodálkozhatunk Amerikán, hogy mikor népesedése kezdett megsűrűsödni – de csak is akkor – legelőször az ily jövevények előtt csapta be az ajtót. Csakhogy a dolog nem eddig van. Mint minden ponton, legyen az bár a legjelentéktelenebbnek látszó is, mely a népmozgalomnak kérdését érinti, úgy itt is, azt találjuk, hogy mihelyt a fölületet egy kissé megkarczoljuk, tüstént mélyebben fekvő idegszálak játékára bukkanunk. Bármilyen természetesnek és egyszerűnek tessenek is még ez az utolsó kérdés, tudniillik a a pauperek kizárása, itt már két mellékágazatot is látunk. Az egyik abból áll, hogy a mint időről-időre szigorítják a szegény

bevándorlók ellen tett intézkedéseket, e szabályok éle mindjobban a magyar kivándorlók ellen fordul. A második ág másik irányba nyúlik, ugyanis oda, hogy nemcsak bevándorlókat, de inkább vagyon-összegeket szeretnének Európából nyerni az Unió államai. Az előbb fölvetett kérdést csak röviden fogom, de kissé részletesebben szólok a másíkról, mert azzal egy igen fontos dolog függ össze, nevezetesen az, hogy mennyi vagyon megy évenként Magyarországból Amerikába és mennyi jön a tengerentúlról hozzánk.

A mi tehát az első pontot illeti, arról csak annyit, hogy valamennyi író: Mayo-Smith, Wilkins, Prescott Hall stb. megegyezik abban, hogy az idegen szegények eltartása nagy terhet ró az Unió államaira s azért ezek (szabadulni igyekeznek tőlük; épen így megegyeznek abban is, hogy azok az államok kénytelenek legtöbbet költeni erre, a melyeket az újabb olasz, lengyel és magyar bevándorlás előzőnlött. Egyik (hírlapi) adatom szerint a magyar kivándorlók főtelepe, Pennsylvania állam maga jelenleg 20,000 paupert tart el s ezekért évenként 1,500.000 dollárt fizet. Prescott F. Hall pedig, kétségtelenül túlzással, így szól: 1890-ben 80,000 idegent őriztek az Egyesült-Államokban a börtönök, bolondok házai és szegény-menhelyek és általán – egyenlő számokat véve – az idegen származásúak közt másfélszer annyi a gonosztevő, két és egyharmadszor annyi az örült s háromszor annyi a pauper, mint a benszültt amerikaiak között. (Hall: *Immigration and the Educational Test. North-American Review. 1897. October.*) Ehhez csak azt kell hozzátenni, hogy Hall, mint az Immigration Restriction League titkára, egyik vezetője az «újfajta bevándorlás» ellen vitt mozgalomnak.

Második – és itt utolsó – pontunk azt jelezte, hogy igen okos dolog megfigyelni az Európából Amerikába és vissza vándorló pénzüsszegeket. Hogy az Egyesült-Államok immár tudják azt, föntebb láttuk, mikor azt tapasztaltuk, hogy a «szegény» ember fogalmát annyira kiterjesztették lassan-lassan, hogy az 1893. márczius 3-iki törvény szerint harmincz dollárral, hetvenkét forinttal mérik azt. Mi azonban nagyon, de nagyon helytelenül vagyunk ebben a főfontosságú dologban nemcsak értesülve, de még hangolva is. Azon kell tehát kezdenünk, hogy az 1896-1897. évben a megvizsgált bevándorlók 3,541.241 dollárt mutattak elő, mely összegben természetesen

nincsenek benn azok az összegek, a melyek egy-egy felnőttél a harmincz dollárt meghaladták. Azt kell ehhez hozzátennünk, hogy az amerikaiak ezzel az eredménnyel nincsenek megelégedve, mert míg 1856-ban fejenként egy kivándorló átlag 68.08 tallért hozott be, most az összeg folyton csökken, s Mayo-Smith bizony nem titkolja, hogy harmincz-ötven millió dollár beözönlését várták évről-évre ez alapon s most az írek, olaszok és magyarok minden várakozásnál soványabban hoznak. Ha egy lépéssel tovább megyünk, azt halljuk, hogy 1896. június 1-étől 1897. június 30-ikáig 15,025 bevándorló szerepel a «magyar» rovatban s ezek összesen 168,287 dollárt, kerek számmal több mint 400,000 forintot vittek be, itt sem számítva azt az összeget, a melyet a 30 tallérnál vagyonosabb munkások hoztak. Mivel pedig a kihallgatásoknál több olyan esetet láttam, a hol 50-200 dollárt mutatott emberünk, még alatta maradunk az igazságnak, ha azt mondjuk, hogy az Egyesült-Államokba évenként félmillió forintot visznek ki embereink. Ezzel azután igen közel jutottunk ahhoz a következtetéshez, a mely legkedvesebb és legnépszerűbb önámításaink egyikét tépi szét. Mert az a csodálatos megnyugtató szer, a mely miatt fajunk oly véghetetlen közönyösséggel, hogy ne mondjam jóleső nyugalommal nézi a kivándorlásnak és bevándorlásnak életbe metsző kérdését, ez a bűvös elaltató-szérum semmi egyéb, mint az az örökös refraine: «igen, de mennyi pénzt kapunk mi évenként Amerikából, mennyi tiszta nyereség a nemzetnek.»

Hát nézzünk egészen szemébe a dolognak, és ne engedjük félrevezettetni magunkat. A kimutatások szerint a postán 1897-ben 6.9 millió forintot küldtek haza kivándorlónk. 1896-ban 7,290.620 forint, 1895-ben pedig 9,467.991 volt az összeg. (Az irányzat ez években csökkent.) Ennél többre már azért sem vehetjük a hazaküldött vagyont, mert ha sok kivándorló hoz is magával nagyobb összeget, ellensúlyozza ezt az a pénz, a melyet a hazaküldők családtagjai újra amerikai útiköltségre költenek vagy hitelbe vett «ship-card»-jukra küldenek haza, nem is számítván azt a vagyont, a melyet elutazásuk előtt a kivándorlók sebtiben elfecsérelnek. (Bár az amerikai hivatalos év nem egyezik a miénkkel azt hiszem, ezt nem tekintve, így állíthatom föl a számlát:

Az Egyesült-Államokba érkezett 1896/7-ben Magyar-		
országból 15,025 kivándorló	— — — — —	500.000 forinttal,
1895/6-ban 30,898	* — — — —	1,000.000 *
Magyarországba jött az Egyesült-Államokból 1897-ben		7,000.000 forint
		1896-ban 7,500.000 forint.

(Mindig nagy átlagot véve.)

Ez szörnyen tetszik nekünk, hiszen 1896-ra $6\frac{1}{2}$ millió s 1897-re is ugyanannyi vagyon-szorulást mutat Magyarország javára. Innét táplálkozik bölcs megnyugvásunk és az a szólás, hogy csak hadd jöjjön a pénz Amerikából, jó az nekünk, hisz így minden a legjobb rendben van. Csakhogy a végzetes tévedés ott van, hogy számlánkból kimaradt a legfőbb tényező. Azon a pénzen kívül, a mit beviszünk Amerikába, kiküldjük oda azt a munkaerőt, a mely fölnövekedése alatt a mi nemzeti vagyonunkat fogyasztotta s a mely elérvén férfikorát, most odakint költi el a befektetett tőkét, ott fejt ki vagyonbeli erejét. Ha ezt a veszteségünket számokkal akarjuk mérni, a mint Becker teszi (Becker: *Unsere Verluste durch Wanderung*. Schmoller: *Jahrbücher* XL 780. és köv. lap), akkor azt látjuk, hogy ő 800-900 márkára becsüli egy kivándorló német életerejét. Most már akármilyen bizonytalan és határozatlan legyen is az ily számítás s bár a mi álláspontunkat még nehezebbé teszi az, hogy roppant nagy a különbség azon érték közt, a melyet Amerikában tud egy-egy emberünk teremteni s másrészt azon érték között, a melyet ugyanazon munka árán itthon hozna létre — ez az utóbbi összehasonlíthatlanul kisebb lévén — mégis, háromszázötven (350) forintra merném tenni átlag azt az összeget, a mely körülbelől s arány szerint fejezi, hogy egy-egy magyarunk mennyi érték-termelő életerőt költ el Amerikában. Természetes, hogy ezt a számot én sem statistikai adatul írom, s nem is tart igényt erre, de mutató gyanánt igenis elfogadható, még pedig két okból. Először azért, mert ha a német munkások munkabéréét csak nagy általánosságban állítjuk szembe is a mieink alacsonyabb munkabérével, a mely itthon 50kros átlagnak, Amerikában 75 cent — 1 dollár 15 cent átlagának felel meg, bátran mondhatjuk, hogy épen Becker számításai szerint, nem esünk messze az igazságtól. De másodszor azért is megmaradhatunk a 350-es középszámnál, mert egyezik azzal az egyetlen adattal, a melyet ebben a dologban Amerikából kapunk, az pedig semmi egyéb, mint az Egyesült-

Államokból Magyarországra befolyó pénz összege. A mint látuk, évenként hét millió forintot kapunk onnét, ez az átlag. Ha ezt jól megvagyztuk, föltehetjük azt, hogy minden «emberünk», a ki odakint van, csak annyi értéktöbbletet termel ki – a mi mértékünkkel mérve – életerejéből (mely ránk nézve elvész), mint a mennyit az illető munkás megtakarított és onnét hazaküldött – ez pedig ugyancsak gyöngéd számítás. A föltevést nyugodt lélekkel elfogadhatjuk s mihelyest ráálltunk alapjára, világossá lesz előttünk az, hogy mivel hét millió forint csak akkor jöhet be Magyarországra az Unióból, ha ott százezer ember legalább is hetven-hetven forintot küld haza fejenként: ezért csak két alternatíva között választhatunk. Vagy azt mondjuk, hogy a kivándorlóink számát tettük igen kicsire, vagy azt, hogy a 350 forintos tétel, a melyre az egyes kivándorlónál szenvedett veszteségünket becsültük, igen alacsony. Más választásunk nincs. Megmondom miért. Tíz évben állapítva meg azt a munkaidőt, a melyet kivándorlóink átlag Amerikában eldolgoznak – ennél kevesebbet nem vehetünk föl – úgy találjuk, hogy 100,000 emberünk, ki évenként 70-70 forintot küldhet haza, épen föltevésünk értelmében, tíz év alatt egyenként 700-700 forintnyi veszteséget jelentene ránk nézve. Ez oly összeget adna ki, hogy Önvészteségünk roppant nagyra duzzadna s azzal volnánk vádolhatók, hogy sokkal több értéket várunk egy magyar kivándorlótól, mint egy némettől. Ez tehát nem lehet. De akkor el kell fogadnunk a másik alternatívát, a mely abból áll, hogy sokkal több kivándorlónk van Amerikában, mint a mennyire számukat tenni szoktuk s ha tekintetbe vesszük azt, hogy tisztára lehetetlenség azt állítani, hogy minden egyes munkásunk tudjon ott kint takarékoskodni s pénzküldeményeket indítani útnak, akkor arra az eredményre jutunk, hogy helyesek azok a consuli számítások, a melyek szerint a hazaküldött hót millió mögött legalább is kétszáz-ezer emberünk rejtőzködik. Ezt az emberszámot, a melyre a következő fejezet végén még rátérünk, az előbbi adatokhoz vetve, egy-egy kivándorlóra ezt a középértéket adja: háromszázötven forint[^]

Ha ezt a veszteséget, a melyet egy-egy kivándorlónk útrakelése jelent nekünk, így valamiképen kitapogattuk, akkor azt találjuk, hogy 1896-97-ben 5,250.000 forint ára, 1897-ben pedig több mint 10 millió forint ára embererőt öntöttünk át

csak az Egyesült-Államokba; embererőt, melyet mi növeltünk s a melyet senki sem fizet vissza nekünk. Mikor ezt a tételt beállítjuk e fönti pénzsámadásba, akkor azt kapjuk, hogy 1897-ben egy millió forint sem volt a «tisztá» fölösleg, 1896-ban pedig negyedfél millió volt a veszteségünk, a mi azután igazán tiszta volt.*)

Mindig csak pénzről és pénzre számított értékről szólottam eddig. De hiszen a dolog nemcsak eddig van. A kivándorlás jó és rossz oldalairól – a pénzbeliek kivételével – a harmadik fejezetben lesz szó, hanem egyet itt kell már megemlítenem, s ez az, hogy sokkal több pénz indul el Magyarországból Amerikába, mint a mennyi oda megérkezik. A mi parasztunk eladja földjét, házát, egy néhány száz forintot a mellényébe dug s a mikor kiköt az újvilágban, alig van sokszor egy pár dollárja. A többi részét a pénznek is elvesztettük, csakhogy azt nem amerikai föld itta be, hanem az ügynökök zsebe. Már

*) Az emberi erőmunka értékének kiszámításánál, Wittstein módszerétől eltekintve, egyszerűen alapul vettem azt az eredményt, a melyet Becker ért el az által, hogy az úgynevezett Northampton-halál-ozási táblázatok skálájába belerakta az 1875-1880. évek német kivándorlóinak korviszonyait s az ismeretes arány-számítások szerint 300 dollárból kiindulva, kihozta a 800-900 márkányi emberi töke-termelő értéket. (Kapp 750 márkát vesz.) Hogy nekem nem kellett bonyolódottabb számításokba bocsátkoznom, annak oka semmi más, mint az, hogy az 1896-1897-iki magyar amerikai bevándorlók nembeli és korviszonyai teljesen megfelelnek az 1875-1880. évek német kivándorlóinak korösszetételével, a melylyel Becker dolgozott. Ugyanis az 1896/97-iki amerikai kimutatás szerint kivándorlónk közül 57.8% volt a férfi, az említett német statistika szerint a németeknél 57.9%-ban állapították meg az arányt. Kor tekintetében pedig 15-40 év közt volt 76% magyar kivándorló, 1896/97-ben 14-40 év között volt, 1875-1880-ban a németek 80%-a, a mely kis eltérést bátran mellőzhettem, nemcsak azért, mert annak jó részét elnyelné a 14 évesek fölvétele, hanem főként azért, mert itt nem statistikai pontosság elérésén erőlködünk, hanem csak egy hozzávetőleges értéket akarunk megtudni; nem is annyira számot, mint tény. Ehhez a becsléshez még csak azt jegyzem meg, hogy a német mezőgazdasági munkabérekre vonatkozó azon adatok, a melyeket a Verein für Socialpolitik gyűjtései alapján az angol Royal Commission on Labour Reportja Posenről, Siléziáról stb. összeállított, s a hol egy márkás s azt kevéssé meghaladó napszámokkal találkozunk, arra jogosítanak, hogy a németek 800 márkája, mellett egy-egy emberünknel 350 forint veszteséget mi is fölvehetünk. (*Foreign Reports V. Germany.*)

főntebb is jeleztem azt a pontot, később is beleakadunk még vagy egyszer, de a mit e helyen akarok az ügynökökről mondani, az a következő.

Ma már kétségtelenül meg lehet állapítani azt, (1. IV. fejezet) hogy annál nagyobbak és elhatározóbbnak találjuk az ügynökök működését, mennél régebbi időre nyúlnak vissza kivándorlásunk történetébe, mely igazság szerint 1877-ben kezdődik. Nem azt jelenti az, mintha most már eltűntek volna ők, hiszen magának az Inman Steamship Company-nak három-ezeröttszáz ágense van Európában. Hanem azt jelenti, hogy működésüknek az a köre, mely kárunkat okozza, ma már nem a hajójegyek hirdetés-ívén áll, hanem más térre csapott át. Ha megrostálom a magyar Fölvidéken szerzett adataimat, csak egyetlen egy levél marad kezemben, a melyet a Falck és társa hamburgi cég trencsénmegyei falusi birokknak írt, s a melyben minden kivándorló elindításáért 5-5 forintot ajánl a bírónak. De a főbírák ezt meg is tudták és a sok «american» közt, kit tótjaink közül meghallgattam, talán egy sem akadt, a ki egyenest az ügynökök buzdítására indult volna el: ők ma már egymást buzdítják. Hanem igenis ott ólálkodnak az ügynökök a határszéli korcsmákban – néha a pályaudvarokban – s míg egyrészt a konzuli kihallgatások tanúsítják, hogy naiv embe-reink ily fölültetésekre azt is elhittették Amerikáról, hogy ott tejjel és mézzel folynak a folyók, addig kétségtelen, hogy ezeknél a «szállásadóknál» és «hajót váratóknál» marad ott kivándorlóink pénzének egy része, ott marad oly csele-fogások útján, a melyek törvényesen üldözendők. Ezekkel a bujkáló ágensekkel szemben nem használ semmiféle európai sentimentalismus, egyszerűen össze kell törni őket. Egyelőre pedig állapotjunk meg abban, hogy az ügynökségek és hirdetések folytonosan nyilvántartandók, a határszéli korcsmákat pedig nemcsak szoros fölügyelet alá kell helyezni, hanem számukat, az italmérési jog megvonása által, erősen apasztani kell s addig is, míg az amerikai pénzküldemények lebonyolítását a kormány nem kezeli, szorosan ellenőrizni azt, hogy e haza érkező pénzeslevelek ne a korcsmáros kezén menjenek keresztül, mint Trencsénben is megtörtént. Meglátjuk, hogy a többi fejezetekből mit tanulhatunk még ebben.

II.

A kivándorlók rendszertelen szétszóródása. Consulátusaink. Nagyobb magyar telepek New-Yorkban, Trentonban, Pittsburghban, Clevelandban, Chicagóban. Politikai, egyházi és társadalmi helyzetük.

Wilkins, az angol Association for Preventing the Immigration of Destitute Aliens titkára *Alien Invasion* (1892) című könyvében hajmeresztő dolgokat ír arról, hogy az Angliába érkező, szegény és tapasztalatlan bevándorlókat hogyan csípi meg és szipolyozzák ki lelketlen üzerek, kik meglesik megérkezésüket s «munka-közvetítés» címe alatt kerítik őket hálójukba. Hogy az amerikai Egyesült-Államokban ezek az embert-tévelyítők mily arányokban és mely mesterkedésekkel dolgoznak, arra nézve pontos, közvetlen tapasztalatokat nem tudtam szerezni. De hogy ilyféle kifosztások mindegyre gesznek, arról egyrészt magok az amerikai hatóságok, másrészt consulátusaink tesznek tanúságot; ez utóbbiak különösen minduntalan rámutatnak arra, hogy úgy államunk, mint kivándorlóink érdekében a munka-közvetítés. ügyét gyökeresen rendezni kell. És pedig mennél hamarabb.

Miután annyira természetes dolog az, hogy embe-reinknek mindenfajta törbecsalását, kiszipolyozását megkell akadályoznunk, azért nem is kell sokáig foglalkoznom ezzel a kérdéssel. De épen azért, mert mindenütt kettőzött buzgósággal keresem a gyakorlati orvosságot, mind a két félről – tudniillik az amerikai eljárásokról és másrészt consulainkról – kell egy-egy szót ejtenem. Épen ezek a följegyzések visznek majd tovább minket a kivándorlás kérdésének kutatgatásában.

Főntebb előadtam azokat az intézkedéseket és törvényeket, a melyek az Unióban a jövevényeket várják. Most még azt teszem hozzá, hogy ámbátor az angol nyelvű sajtóban és irodalomban igen nevezeteseznek tartják, úgy elméleti, mint gyakorlati oldalról, ezeket az új rendű szabályokat, mégis magában Amerikában sokat okoskodnak azon, hogy miként lehetne még újabb rendelkezéseket találni ki, s azokba Önteni belé a nép kívánságait. (L. III. fejezet.) Ennek a mozgolódásnak az ered-

menye volt az a bizottság, a melyet *Immigration Investigating Commission* cím alatt 1894-ben küldött ki a pénzügyminis-
terium s mely 1895-ben nyújtotta be terjedelmes jelentését.
Ezt megelőzőleg 1892-ben Európába is küldtek egy bizottságot,
ugyancsak a kivándorlás tanulmányozása végett – de erről
később lesz szó. Az 1894-es bizottság öt kérdőpontot kapott, a
melyek közül az egyik a «padrone» rendszerrel, a másik a
beözönlő munkás-népség jobb területi elosztásával foglalko-
zik. Tehát ez a két pont épen arra vonatkozik, a miről most
beszélünk.

Röviden sommázva az amerikai jelentés idevágó részét,
azt találták a bizottsági tagok, hogy tényleg nagy arányokban
virágzott s ma is meg van a «padrone» rendszer, mely az
ember-kereskedésnek azt a fajtáját képezi, a hol a «bankár»
(padrone) összegyűjtött Európában ügynökeivel egy csoport
munkást s azokat az amerikai munkapiacra dobta, följánl-
ván egy-egy vállalkozónak az ember-anyagot. Ezek a munká-
sok attól a perctől kezdve, a mikor a hajójegyet – mit a
patrónus úr fizetett – megkapták, teljesen a bankár hatal-
mába kerültek s a mint az új világban kikötöttek – az ame-
rikai reportot idézem (26. old.) – «a bankár ügynökei rajok
tették kezöket, a bankár szállóiba vitték őket éjjeli szállásra
s azért uzsorás béreket csikartak ki tőlük.» A mint munka-
helyüket aztán kijelölték, «arra voltak kényszerítve ezek a
munkások, hogy együtt lakjanak azokban a bódékban, a melye-
ket a bankár vagy ügynökei tartottak vagy béreltek, azokért
hallatlan szálláspénzeket fizettek s élelmiszereiket nem vehet-
ték másutt, mint ugyanezeknél az ügynököknél, természetesen
óriási áron. Mindaz a pénz, a mit az emberek hazaküldöt-
tek, a bankár kezén ment keresztül, a ki a pénzküldésért erő-
sen megfizettette magát, a váltás-díj fölszámításán kívül.»
A report hozzáteszi, hogy ezeket az üzereket nem csak zsarolá-
son, hanem több határozott esetben világos csaláson kapták
rajta s hogy mily rabszolga-zsarnokság alatt szenvedhettek a
karmaik közé jutott emberek, azt csodálatosan megvilágítja
az a hirdetés, a melyet a wisconsini munkás-iroda följelentése
szerint az egyik (olasz) munkást-szállító társulat küldött szerte-
szét 1886-ban. Ez a hirdetés nem csak azt teszi közhírré, hogy
a társulat az alacsonyabb munkák bármilyen fajára szolgáltat
embereket, hanem büszkén ígéri ezt is: «az egyes vállalkozók

meg fogják látni, hogy ennek a társulatnak emberei fölött oly nagy tekintélye, hatalma van, hogy ez már maga is különös előnyt nyújt a velők való elbánásban.»

A report fölhozza a «padrone»-k jancsibankóit is, mindig határozott eseteket sorolva föl s bár példáit többnyire az olasz munkások közül szedi, nem késik hozzátenni ezt sem: «Alig van kétségünk az iránt, hogy ugyanez a (padrone) rendszer megtalálható a lengyel, magyar, görög, örmény és asszír munkások között is.» (29. 1.)

Ebből egyelőre elég ennyi s míg az amerikaiakra bízunk azt, hogy azokat a reformokat, a melyekkel saját érdekük szerint véget akarnának vetni e «bankárok» csalárdságainak, csinálják meg, ha bírják (Report 45. old.), az alatt fordítsuk szemünket a másik oldalra, a saját érdekeinkre. Mindenekelőtt a főbajunk az, hogy kevés consulátusunk van az Egyesült-Államok területén. Newyorki és chicagói főconsulatusaink s a philadelphiai és pittsburghi consulatusok, bár valóban kiválóan működnek, mégis sokkal kevesebb eredményt tudnak elérni, mint a mennyit kellene, egyrészt azért, mert egy-egy consulates alá akkora terület tartozik, mint három-négy európai ország összevéve, másrészt pedig azért, mert az úgynevezett tiszteletbeli consulozok rossz híre a valóságos consulozok hitelét és így befolyását rongja. Természetes, hogy lehetetlenség közigazgatásunknak ezeket a fontos nyúlványait tökéletesen használni akkor, mikor a chicagói consulnak kell Alaszkában levő hadköteleseinket jelentkezésre beidézni, holott a levél is egy hónapig utazik Chicago és Circle-City között, de épen oly természetes az is, hogy mikor egyes tiszteletbeli consulozok hajójegyküldésből és a pénzszállítás sápjából gazdagodnak meg, akkor Amerikába szakadt munkásaink nem szívesen fordulnak a consuli hivatalhoz s kéregetni ugyan annyiszor mennek, hogy a consul gyakran saját zsebéből kénytelen nem mindig szerény követeléseiket kielégíteni, de például pénzeiket vagy örökségük lebonyolítását már a consulozok helyett szívesebben viszik csaló ágensekhez.

Első és elengedhetetlen teendő volna tehát, hogy a tiszteletbeli consulatusok eltöröltessenek és helyökbe mennél több, egymással is szoros szervezetbe hozott, valóságos consulatus állíttassék. Azt hiszem, hogy ha monarchiánk termelői és kereskedői egyszer igazán tudatára ébrednek majd annak,

hogy milyen kincses bánya Amerika s ha derék consuljaink folytontartó biztatgatása, sok bátorító jelentése, hivatató értesítése nálunk is fölkelti a vállalkozási merészséget: akkor csodálkozni fogunk, hogy annyira elhanyagoltuk eddig ezt az ügyet, pedig épen a magyarság szempontjából is sokat várhatunk consulaink működésétől. Hogy azonban szorosán annál a két pontnál maradjak, a melylyel e fejezetet elkezdtem, azt kell ide írnom, hogy úgy a jövevényeket szipolyozó «padron»-k – vagy mint a mi tótjaink hívják «boss»-ok – szemeltartása, mint a kivándorlók helyesebb területi megoszlása dolgában consulusaink sokat tehetnek s részben tettek is. Az első lépés akkor történt, mikor 1896-ban new-yorki főconsulatusunk kivitte, hogy minden megérkező hajót ott vár a Barge Officeben a consulatus egyik tagja; ez ma is így történik s például sikkasztók-letartóztatását, megmotozását így többször keresztül is lehetett vinni. A másik lépés, a mely ennél jóval fontosabb, egyenest Stockinger főconsulunk kezdeményezésére vezethető vissza, s nem egyéb, mint egy fölállítandó segélyző és munka-közvetítő hivatal terve. Sajnos, ez mind máig nem létesülhetett a mi a föl-fölmerülő közjogi ellentéteken kívül, részben a pénz hiányának, de főként honfitársaink örökös czívódásának és némely egyleti tagok megbízhatlanságánál tudható be. Bármiként hiúsultak is meg az eddigi kísérletek, nem szabad föladnunk a reményt, hogy némi kormánysegélylyel ugyan, de ily intézmény létesülni fog. Ha már azt nem akarjuk tekintetbe venni, hogy a többi európai államok sikeresen léptek föl ezen a téren és hogy például épen Olaszország nem csak a «padrone» rendszer elnyomására fogott kezét az Unióval, hanem mindenütt fölállítják az Italian Workmen' s Aid Associationt (az elsőt Bostonban 1894-ben), akkor legalább is tekintsünk arra, hogy az osztrák kivándorlók szervezése már is megszerezte magának a kezdeményezés első eszközeit s mihelyst bármely formában mi megindulunk, magában Amerikában is számíthatunk oly támogatásra, mint a minőt például a bostoni körök nyújtottak az olaszoknak.

Mielőtt az elmondandók során most rátérnék kivándorlóink rendszertelen elszóródására, a mely épen a munka-közvetítő hivatal hiányának – miről most beszéltem – tudható be, még teljesség okából két megjegyzést kell tennem, hogy később ne kelljen erre a pontra ismét visszakanyarodnom.

Mind a két megjegyzés a felsorolt adatokból és gravamenekből foly. Rendkívül fontosnak tartanám ugyanis először azt, ha azok a pénzküldemények, a melyek az Egyesült-Államokból hazánkba jönnek, vagy esetleg – teszem föl örökség formájában – tőlünk mennek oda, mennél jobban a consulusoknál összpontosíttassanak; másodsor, hogy a hajójegyek eladását is ellenőrizhessék bizonyos fokig hivatalaink.- Az első dolgot illetőleg egészen határozott, egyes megnevezett egyénekre és személyekre vonatkozó adataink vannak arra nézve, hogy a pénzküldést uzsorának használják és sokszor harmadát, sőt a felét (!) a kivándorló által rájuk bízott összegnek saját maguknak tartják meg és ezen a módon úgynevezett «tekintélyes» vagyont gyűjtenek. Még érdekesebb azonban, hogy az olyan alkalmak, a minő volt a 1896-iki elnökválasztás, mikor az ezüst- vagy aranyvaluta jövődő sorsa fölött küzdtek az Egyesült-Államokban a Chicago platform és a Sound Money League hívei, mily jól hoznak az ily üzerek konyhájára, a kik bőségesen pénzelték abból, hogy a munkások megijedve a valuta árhanyatlásától, nyakra-főre küldték haza vagyonaikat s cserélték be a dollárt. Segíteni a dolgon csak úgy lehet, ha egyrészt a consulusok kezeibe igyekszünk a pénzküldeményeket összegyűjteni, másrészt pedig itthon oly tervszerű szervezetet állítunk munkába, a mely a hazaözönlő pénzt a kivándorlók vagy azok családtagjai javára tőkésíti s mialatt a vagyon-tételek fönmaradó részét az illető (kivándorlási) vidékek gazdasági föllendítésére használja, megakadályozza lehetőség szerint azt, hogy az «amerikai pénzek» odafolyjanak, a hol most tűnik el egy részük: a csapszékbe. Mindehhez azonban nemcsak azok az intézkedések szükségesek, a melyeket e fejezetben s az előbbeni folyamán is felsoroltam, hanem okvetlenül szükséges, hogy a consulusok ily munkálkodásra fölhatalmaztatván, működésök az állam kedvezményei által megkönnyíttessék, de még égetőbben szükséges az, hogy véget vessünk annak a roppant hosszadalmas eljárásnak, mely szerint míg a consul kezébe letett pénzről a belügyministerium, alispán, főszolgabíró útján s azután megint vissza megérkezik Amerikába a bélyeges nyugta, az alatt egy negyedév, sokszor félesztendő telik el s a kivándorlónk azt képzelik, hogy a hivatalnokok eldugták a pénzt vagy legalább is szántsándékkal váratták meg őt. Épen ezen a módon számtalan esetben vetettük el

már a bizalmatlanság, sőt a gyanú mérges magvait s hogy nemzetiségi tekintetből mit jelent az, tüstént látni fogjuk.

A mi a hajójegyeket illeti, ezekre nézve itt csak igen rövid a megjegyzésem. Azt akarom ugyanis pedzeni, hogy szerintem igen üdvös volna a nagyobb, erősebb hajótársulatokat (Cunard Line stb.) nálunk abban a szabadalomban részesíteni, hogy nekik, de csakis nekik szabad Magyarországon is hatóságilag bejegyzett jegyárúsító fiókokat nyitni, a többi kisebb – és sokszor gyanús – társulatoknak pedig nem. Consulatusaink erre nézve is kiválóan segítségünkre lennének. Ámbár ez az indítvány első pillanatra különösnek vagy épen «jogtalan» látszik, épen nem az, hanem egyszerű rendszabály, mely egyszerre két legyet üt. Egyfelől korlátot állít azon társaságok elé, melyek «váraoztató» jegyeiről és egészségtelen berendezésű hajóiról annyit olvashatunk, más részt megakadályozza azt, hogy ez a jegykereskedés, teljesen ellenőrzésünkön kívül, Bécsben, Londonban és Amerikában összpontosíttassék. Magam is láttam ilyen jegyáruló bódét, a hol – ezt hallottam – 79 dollárt írtak be s 97-et fizetettek s a hol – ezt már láttam is – a berendezés legszebb bútora a pálinkás hordó volt.

Mint jeleztem, ezek után a kivándorlók rendszertelen eloszlására térünk át s ebből már láttunk is annyit, hogy semmiféle irányító szerünk nincsen, hanem eleinte kizárólag az ügynökök helyezték el Amerikában honfitársainkat, most pedig az ott letelepedettek az itthon levőket sokkal pontosabban és gyakrabban értesítik, mint közigazgatásunk gondolná. (Maga az amerikai bizottság reportjának 46. és következőTápjain arra az eredményre jut, hogy egészségtelen és kedvezőtlen módon oszlanak el az Unió területén a jövevények, különösen azért, mert míg az északnyugati (Wyoming, Nebraska stb.), déli (Florida) és délnyugati (Alsó-Kalifornia, Texas) államok mezőgazdasági és favágó kezeket nem kapnak, addig az atlanti part túl van terhelve a beözönlőkkel, zsúfolvák a városok, ezek közt is legeslegesebben: New-York. Ez így van és semmit sem kell hozzátennünk. Az amerikai hirdetések, tájékoztató-kiállítások útján akarnak ezen segíteni; mi pedig csak azt mondhatjuk, hogy míg az elinduló kivándorlók irányítására talán érdemes lesz a III. fejezetben Nagy-Britannia példájára hivatkozni, addig azt a rendszertelenséget, a mely-

lyel az itt megérkezők az Unió különböző részein meggyülem-
lenek s a munkás-hiány és munkás-torlódás változó kegyet-
lenségeinek teszik ki magokat, mondom: mind ezt a rendszer-
telenséget bőven megmagyarázzák azok a bajok és mulasztások,
a melyeket előbb felsoroltunk.

Csak olyan dolgot ismételtek, a melyet mindenki ismer, a
mikor ide írom, hogy new-yorki telepen, s illetőleg torló-
dácson kívül a New-yorki körüli helyek adnak nagyobb magyar-
országi gyarmatokat, mint különösen Newark, Jonkers és
Trenton. Tótjaink nagy része a pennsylvaniai bányákat lepi el,
még pedig egyaránt Nyugoti- és Keleti-Pennsylvaniát, a hol az
egyik központunknak Pittsburgh-Alleghenyt, a másiknak pedig
az úgynevezett kemény-szén vidéken Scranton, Wilkesbarie s
a magyarok öldökléséről híres kőszénporos fekete Hazletont te-
kinthetjük. A magyar nemzetiségű honfitársak egyrészt Cleve-
landban (Ohio) alkotnak erős magyar telepeket, bár Chicagóban
is szép számmal vannak, másrészt Bridgeport – New Havent
egy másik csoport jegezesedés közepének tekinthetjük. A ki-
sebb közösségekről, a melyek egész a Csendes-tenger partjáig
(san-franciscoi magyar egylet, az emigratio hullámcsapásával),
Dakotáig nyúlnak, vagy Georgiában a szőlőművelő Tokaj,
Nyitra és Buda falvakat alkotják, jágy sem beszélhetünk az
értekezés keretében, a hol összefoglaló áttekintés a föladatomban,
s a czélemből egységes: a kivándorlás problémájának kijelö-
lése, szétfejtése és – a mennyiben bírom – gyakorlati meg-
oldása.

Épen az utóbbi ok az, a mely miatt nem terjeszke-
dhetem ki az egyes helyeknek részletes utazásszerű lefesté-
sére, a mit – a mennyiben az lehető – megtettem már
¹ fölolvadások képében. (Azok az olvasóim, a kiket ez netalán
érdekelne, a *Pesti Napló* 1898. márczius 25-iki számában
találnak egy kis kivonatot.) Mindenáron azon vagyok,
hogy a kivándorlás kérdését, életbevágó fordulatait és sú-
lyos következményeit domborítsam ki s azért két kézzel ösz-
sze kell tartanom a fonalakat, hogy részletek helyett egészet
adhassak. Ezért van az, hogy embereink elhelyezkedésénél is
a mozgalmak és a rajtuk uralkodó társadalmi erők kötik le
szememet s nem az egyes telepek mindennapi apró mozgoló-
dása. Ezeket a szempontokat igyekezem szigorúan megőrizni a
következendő rövid áttekintésben is, a hol legjobban az csábít,

a mi tyпуст ád vagy a mi a társadalom küzködő nagy erőinek összeroppanását példázza, míg legkevesbbé csalogat írásra a new-yorki Bowery, 118-ik utca, vagy második Avenue leírása – melyet «Gulyás-avenuenek» tisztelnek. Elég lesz azért, ha egy német nevű amerikai tanulmányozónak a new-yorki telep dolgában hozzám írt leveléből ennyit idézek: «büszke vagyok, hogy nagyon keveset találtam a «Hungarian»-ek közt, a ki egyetlen szót is tudott volna magyarul – míg itt azt a két fogalmat: tisztaság és magyar ember, teljességgel nem tartják összegeyzethetőeknek.»

Az alaphang így meg van ütve. Az amerikai sajtóban és részben a közvéleményben az «idle Pole» és «filthy Russian» – lusta lengyel és szurtos muszka – között emlegetik a «wretched Hunt», a «nyomorult hunokat», a kik mi vagyunk. Sőt e benyomások oly erősek, hogy angol részről Wilkins is a «lusta magyarok»-ról beszél s nem minden gorombaság nélkül mondja az angolföldi telepeinkről dr. Fox reportje: «nem lehet azt mondani, hogy úgy élnek együtt, mint az állatok, mert akkor megsérteném az állatokat». (Wilkins: *The Alien Invasion*. 100 l.) Kétségtelen, hogy ezek a vélemények úgy születtek, hogy egyes eseteket igazságtalanul egész fajunkra akartak általánosítani. De az is kétségtelen, hogy az amerikai közvélemény nagy része tele van az ilyen nézetekkel az ilyen esetekkel, a mi annál nevezetesebb, mert az Egyesült-Államok közönségének az a része, mely szavaz ugyan, de könyvet nem olvas, Európából – Angliát külön téve – csak három országot ismer: Germanyt, a melynek nevébe sokszor egész földrészünket belefogják, Parist, a honnét a divat jön és végül «Hungary» -t, a mely néha Olaszországba is benyúlik, nevezetvéen így mindazok a népek, a melyek tisztaság nélkül lakoznak a földön. Mondanom sem kell, hogy egy perczig sem szabad kicsinyelnünk a yankeeknek ezt a hangulatát, sőt legokosabb, ha higgadtan szembe szállunk minden következményeivel. (L. III. fejezet). De a míg magam is emlitem lentebb a hazeltoni vérengzéssel együtt, a bányavidékek nyomorultabb tót telepeit, addig ki kell mondanom, hogy nagy túlzás van abban az amerikai fölfogásban, mely minden rosszat általánosít velünk szemben. Talán annyit lehetne mondani, hogy kívándorlottjaink háromnegyedrészre az átlagos amerikai «standard of life»-nak alatta marad. De nem csak, hogy a megmaradt

egy negyedrészt eléri az amerikai munkaképesség és életmód színvonalát, hanem azok közt az embereink közt is, a kik az olaszokkal, írekkel, lengyelekkel együtt a megkívánt standardnál lejjebb állanak, egész nagy, és roppant változatos skálája van a jólétnek, szerencsének és tisztaságnak, és számos fok van addig, míg leérünk a newyorki Bowery tanyáihoz, vagy Lattimer putri-lakásaiba. Ebből a tényből kettős következtetést kell vonnunk. Az egyik az, hogy az amerikaiak magyarelles hangulata, közvéleménye csak részben alapul tényeken, másik részében tehát nem adatokat és valóságokat takar, hanem valami mást; ez az elrejtett, másik valami semmi egyéb, mint ellenünk nyilvánuló érdekek szövetsége. Ezek az érdekek állanak azon különös törvényhozási reformok mögött, a melyekről az I. fejezet szólt, s a melyeknek most nyomába értünk. Másik következtetése az, hogy épen az elmondottak szerint, kivándorlottjaink helyzete nem egységes szintű, hanem egész sorozatát a képeknek; az összegömbölyödött kérdés kibomlik előttünk úgy, hogy különböző fonalak fonódnak össze különös láncszemékké s épen ezért, nem az egyes apró színes foltokat, fonalakat kell meglátnunk, hanem magokat ezeket a sorozatokat, a láncszemek rendszerét és összefűződését. Ezért célunk most nem lehet egyéb, mint egyes emberek és egyes helyek rajzolása helyett, azt a rejtett, összekapcsolódó szövevényt magát mutatni ki, a mi amerikai honfitársaink életmódjából, gazdasági, vallás- és politikai viselkedéséből eredmény gyanánt kialakult, ha úgy tesszük: lerakodott.

Úgy vagyunk a kivándorlás kérdésével is most már, mint a vízcseppel, elsőben olyan egyszerű, átlátszó dolognak tetszik s mihelyst mikroszkop alá vesszük, oly káprázató mikrokosmoszt látunk a parányok mozgolódásában, itt is, ott is, hogy csak az irányok, körvonalak és mozgások általános jelenségeit jegyezhetjük meg, mert különben a sok apró élet kicsinyeségei összezavarják minden tanulságunkat.

Maga New-York tökéletesen igazolja álláspontunkat. Olyan ez a város a mi embereinkre, mint egy óriási szivacs, a mely telik, telik egyre, míg rettenetes öklével rácsap a nyomor és széjjelfröcscenti köröskörül a beleszívódott ember-sokaságot. Ez a szétvert had azután összecsomósodik New-York körüi újra: Newark-ban, Jonkers-ben, Trenton-ban (a melyek

mind rendkívül érdekes magyar-telepek) – s kezdődik a játék elülről megint. Nem kell szólanunk azokról az egyes magyar orvosokról, kereskedőkről, a kiket a szél idehordott s míg némelyikök a farm-napszámosságától a porcellánbolton körösz-tül verte magát, míg szerencsáját kiizzadta, addig körülöttök háromszor- tizszerannyi szerencsétlen húzódozik, lappang, a kiknek nem ütött be az új világ csalogató vállalkozása, vagy a kik otthonról szöktek, ki a más pénzével, ki a más asszo-'nyával.

A bátrabb, nagy vagyonú s néhány száznyi középsorú mellett elzülött intelligenciák árnyékai suhannak el a második Avenue kávéházaiban, hol hamis tokajit mérnek, vagy a 14-ik utca «music hall»-jai körül. Itt van a sok «művész» is, akiknek tizedrésze sem jött Magyarországból és «Hungarian Gipsy» Band»-ba áll bécsi karmesterével. A legjobb sora köztük a pinczérnek, szolgálónak van s míg egyiköket – egy somogyi fiút – az tartja ott, hogy a polgármesterre is szavazhat, a mire nagyon büszke, a másikat az hozta vissza, hogy falujában kicsúfolták, vagy hogy chicagói vendéglő-alapításába belebukott s most újra pénzt akar teremteni; a hány alak, annyi mutatója az új föld kápráztató szeszélyeinek és a yankee-világ kiforratlan hebehurgyaságának. Legjobban járnak a szolgálólányok, kiknek a democratia büszkesége teremt sok helyet, és kevés versenyt, mint a hogy a megérkezők szemléljénél is említtem.

E változatos, szétfutó életek és a másik felől a nagy, nehézkelTíömegekben mozgó munkás-seregek közepett, mint összekötő, de igen kezdetleges szálacsákák jelennek meg azok a politikai, egyházi alakulatok, a melyek az amerikai magyarok széttépett régi, hazai szervezetei helyébe akarnak, kezdenek lépni. És épen azért, mert ezek az alakulatok izgatják érdeklődésünket, még a new-yorki és környékbeli magyar munkások dolgában jegyezzük föl a következőket, a nélkül, hogy megérkezésök, szétszóródásuk és kifosztásuk körülményeit, a melyekről már hallottunk, még egyszer ismételnök. Ha típusnak oda állítunk egy newyorki, egy newarki, egy yonkersi s végül egy trentoni munkást s életkörülményeit, kabátjától kezdve érzületeiig vizsgáljuk, akkor nagyjában ilyenét képeket kapunk.

New-York. Típusunk a 118-ik utcának munkása, hol a

kirakatokban a magyar címert is látjuk. Itt tíz órai munkaidőt találunk, a melyet többször overtime-mel tetéznek, s azt aránylagosan fizetik; a munkások, kik kerékpár-részeket készítenek s «unskilled» tanulatlan részök vitriolban drótokat tisztít, óránként 12½ centet, naponként 1.25-1.50 dollárt keresnek, vagyis hetenként 20-24 forintot. (Wolf American wire and spring manufacture; 400 munkás közül 75 magyar.) A legjobb «kéz» két és fél dollárt szerez egy nap. Lakásra havonként nyolcz dollárt fizetnek, a hús fontját 24-30 krajczárral vásárolják, egy tonna szent 12 forintért, legolcsóbban a gyapotot. Majd mind abaujmegeiek, 4-8 éve vannak itt, felök haza vágyik, az itt maradók közül egyik tótunk már igen büszke amerikaiására.

Newark. E közvetlenül New-York mellett fekvő száz-ezres városban a választott magyar békebíró ezerre teszi embereink számát, kik három fűszerest kivéve munkások, és három szakban foglalatostkodnak: cipészek, tímárok és öntödei «hands». Ez utóbbiak a legérdekesebbek; ha jó a kereset, napi bérök 1 dollár 25 cent, de 1.45-ig megy, a melyért pokoli hőségben, bekötött szájjal olvasztják ki a mexikói kövek érczét. Sok «hun» nem tud a magyar kérdésre felelni; elhozzatják rokonaikat, csak magyarországi lányt vesznek el, a legtöbb visszavagyódik.

Jonkers. Typusunk a szőnyeggyári munkás, a kinek napibére másfél dollártól néha három dollárig emelkedik s a leányok is jól keresnek; a jó bér magyarázza, hogy öt tót korcsmáros van («hoteles», «szalon-tulajdonos») – a kik jól megszédték magukat. A kivándorlók 70 százaléka Amerikában marad s a hazatérőkből sok ismét visszakerül. A bérel szemben a következő árak állanak: egy tonna szén 5 dollár (12 forint), egy font hús 7-8 cent (20 krajczár!), egy öltöző ruha 20-30 forint. A sonka és a pálinka mérgezettek, mégis nagyban fogyasztják.

Trenton. Telepünk 2-300 magyarból, kik nagyrészt reformátusok, és 6-700 tótból áll. Typusunk vas-gyárban (bridge=fabric) dolgozik és átlag egy dollár tíz centet keres naponként, de sokszor van munka nélkül és vándorló kedvben. A pálinka erősen uralkodik, bár a hús olcsó, fontja 10-15 krajczár lévén. Az öltözet is silányabb (8-10 d.). A kivándorlók-nak csak 10 százaléka tér vissza Magyarországra s bár gyer-

mekeik még valamit tudnak magyarul, az új nemzedék a magyarságra nézve végkép elveszett.

Ebben az öt példában összefogtam a jobb magyar munkások típusait s míg a clevelandi, bridgeporti és bányavidéki csoportok más-más viszonyokat fognak nekünk mutatni, addig a new-yorki magyar vidékkel most végezhetünk is. Azonban épen azért, hogy mennél rövidebben járhassunk el később, már itt föl kell állítanuk a tömörítő kereteket. Semmi egyebek kereteink, mint azok a kezdődő, sarjadzó politikai és egyházi szervezetek, a melyekre az előző oldalon figyelmeztettem az olvasót. Már eddig is hallottunk annyit az első fejezetben, hogy a mint a földjéből kitépett, hazájától elszakadt, szokásait, hatóságait, életmódját elhagyó kivándorlót a partra veti a tenger, a kikkel legeslegesször találkozik az Immigration Officeban, azok a térítő egyházak és az új honosításra biztató hivatalnokok. Ezen a nyomon kell tehát a fönt elősorolt adatok és típusok anyagán keresztül előrehaladnunk.

Hogy a könnyebbel kezdjem: sok gyáros kényszeríti arra munkásait, hogy vegyék ki a «first paper»-t, s ezzel mondják föl a hűséget eddigi uralkodójuknak. Öt évi amerikai tartózkodás után kell a «second paper»-t kérni, a mely a «naturalisation»-t befejezi, mikor egy kis földrajzi és közjogi «vizsga» teljes amerikai polgárságot és szavazójogot ad az illetőnek. Azt tapasztaltam, hogy kivándorlóink, különösen a nem-magyar nyelvűek, minden gondolkozás nélkül aláírják az első papirost, néha többször is, nem rossz szándékból, hanem csak szokásból; semmiféle jelentőséget sem tulajdonítanak ennek és mi sem tulajdoníthatunk; a mint nincs rá a gyárbari szükségük, eldobják és megint jelentkeznek consulatusunknál, ha ugyan van közelben consulatus s nem nagyon zaklatja" őket a közigazgatás. Már csábítóbb és magyar szempontból veszedelmesebb a második okmánynyal járó honosítás. New-Yorkban nem tudtam erre nézve statisztikai adatokat szerezni, de a pittsburghi demokraták számottevőnek tartják a magyar szavazatokat; a newarki telep 150 «citizen»-t számlál földieinkből, Jonkersben háromszázon fölül van választóink száma, Clevelandban pedig, azon a legnagyobb magyar telepen, a melyről ezután szó lesz, az ötszázat meghaladják a magyar szavazók. És e honosítás – a mely egyúttal a magyar kötelékektől való teljes elszakadást jelenti, annyira nő, hogy

1898 októberében megalakult New-Yorkban az «Amerikai magyar-tót liga», másnap pedig a newyorki lapok hatalmas betűkkel hirdették hasábjaik tetején, hogy *Hungarians out for platform* – magyarok pártot keresnek – s a melyik párthoz csatlakozni fognak, az több ezer «hun» szavazattal gyarapodhatik. Ez a gyöngye kezdete annak, hogy az amerikai magyarság új politikai élete egy nagyobb szervezkedés küszöbére lépjen és kinőjjön a «ward politician», az ír korcsmárosok pálinkás hatalma alól, a mely még ma is oly tökéletesen uralkodik rajta azzal az ezer csel fogással, a melyet Bryce mesterműve megörökített. (Bryce: *The American Commonwealth*. Harmadik kiadás. 1897. II-ik kötet 63. és köv.l.) Ezeknek a «demokraták»-nak, kik New-Yorkban Tammanyt szolgálják s a szabadválasztás gyönyörűségei közül legtöbbré az ivást tartják, kezében van ma amerikai embereink politikai érvényesítése s mi természetesebb, minthogy a pártos hivatalnok annak is kiadja a honosítási okmányt, ki azt sem tudja, mi fán terem az amerikai «Declaration», földieink pedig úgy tódulnak a szavazásra, hogy honossági levél nélkül is leszavaznak, a mi – ha a «ward politician» úgy akarja – hat hónapi elzárást hoz hazánkfiának. Azt hiszem, hogy miután ezek a dolgok igen nagy jelentőségűek és előbb-utóbb keserves eredményekre vezethetnek, meg kellene gondolnunk, hogy nem lehetne-e tényleg megindítani vagy helyes irányba terelni a magyar szavazók ligáját, a mire annál is inkább szükségünk lehet, mert például még a kínaiak is azzal akartak Chicagóban az ellenök zúdult közvéleménytől valamit kicsikarni, hogy először is az amerikai szavazásokban szerettek volna tényezőül föllépni, bár nekik ez természetesen nem sikerülhetett. Mindenesetre azon kell lennünk, hogy a meddig csak lehet, minden emberünket megtarthassuk a magyar állam kötelékében, de a kiket már elvesztettünk, azoknak politikai vezetését legalább ne engedjük ellenségeink hatalmába jutni, s még akkor is igyekezzünk őket magyar kézben megtartani, ha itthon talán nem is tetszik az, hogy a clevelandi *Szabadság* és a new-yorki *Népszava* oly szélső irányokat képviselnek, a minőket itt bent az országban nem pártolhatnánk.

Amint politikai tekintetből Cleveland elsőrangú fontosságú, az egyleti élet szempontjából is övé a pálma. Természetes, hogy az egyesületi mozgalomnak az a túltengése, a mely

az új világban sokszor oly hóbotos szélsőségekbe téved, rögtön magával ragadja a magyar kivándorlókat, kik valósággal tobzódznak új szabadságukban s míg a sok elnökség, védnöki cím vagy gombos jelvény a hiúságot költi föl, addig nem lehet tagadni, hogy ismét egy nagy társadalmi tényezőre bukkanunk ezekben az egyletekben. Példaképen csak azt hozom föl, hogy oly kis helyen is, mint Trentonban, a vallásos egyletek, Kossuth Republican Club mellett dalárdát is találunk (a karmester nemzetiszínű nyakkendővel ékeskedvén); oly távol, mint San Franciscóban, tizennyolczéves nagy egyletünk van, mely egész albummal ünnepelhette a milleniumot; mindezek koronája pedig Cleveland, a hol 15-16 különféle társulatot emlegetnek. Itt épült néhány vagyonosabb kivándorlónk összeadott pénzéből a «Magyarház» is, azzal a czéllal, hogy nagytermében a magyar gyűlések, multságok otthont leljenek! Áll az emeletes épület most is s míg csinos alkotmánya a Holton-útra néz jóleső, magyar fölírásával, addig az alapítók már régen összevesztek és idegen sörfőzők tették rá kezüket a a magyarok központi tanyájára.

Nem ok nélkül emeltem ki az egyleteket s különösen a központosítás jeleit. Egyik megmérhetetlen fontosságuk ezeknek abban van, hogy hazatérő kivándorlóinkat teljesen átalakítják, a mint azt a szláv mozgalom miatt a III. fejezetben még meg kell beszélnünk. A másik igen jelentős pont az, hogy az amerikai magyar egyletek központosítása, egyetemes szervezése vallások szerint indult meg, a mennyiben épen Clevelandban alakult 1897 november 25-ikén a magyar római és görög katolikusok szövetsége, a melynél azt kell tekintetbe venni, hogy magának a görög katolikus uniónak 5600 tagja volt, míg ezzel szemben 1898 január utolsó napján Bridgeportban a magyar reformátusok is kezét fogták s 800-1000 tagot mindjárt besoroztak.

Ezzel tehát szerencsésen elérkeztünk az amerikai Magyarország szervezkedésének utolsó oldalához, az egyházihoz, hogy rámutatván, megnevezzük azt a legfontosabb kristályosodást, a melyet tengerentúli telepeinkben láthatunk. Újra, meg újra végigtapogathatjuk azt a szétszórt, szülő anyagától eltépett, ide-oda vert atom-tömeget, a melyet hazánk adott az Egyesült-Államoknak, de csak nagyon gyöngye összeragasztó-pépet találunk politikai és egyéb formációikban. Mégis a mint újra meg

újra végig jártatjuk kezünket rajtok, egy-egy hosszabb, keményebb eret, összekötő anyagot tapint meg ujjunk, s ez a szilárdabb alakzat majd mindig az egyházak neve alatt rejtőzik. Valósággal úgy áll a dolog, hogy ha semmi bizonyítékunk nem volna arra, hogy az Északamerikai Egyesült-Államok népe társadalmi szervezkedésének csak kezdetén van, s azt igen sok tekintetből előlről kezdte: elég lenne erre tanúul föl hoznunk azt, hogy a legkezdetlegesebb társadalmi erő: a válás viszi benne nagy részt előre a társadalmi összpontosítás és szétválasztás munkáját. Mint a biológia szerint az embryo végig éli az ember-faj kifejlődésének fokozatát, úgy Új-Amerika is sok dologban újra kezdi a társadalmak evolúcióját.

De azok után, a miket eddig elmondtunk s miután kimutattuk azt is, hogy az Unió egy részében mily típusokkal van dolgunk s hogy ezek egyleteinél a főkapocs a vallásosság, még csak néhány adatot kell ide állítanom, hogy e szervezkedés ügyében levonhassuk következtetéseinket. Azután könnyű munka lesz, hogy a New-York-csoport típusait még röviden kiegészíthessük néhány clevelandi adattal s illetőleg a többi magyar telepek tipikus rajzával alátámaszthassuk eddigi okoskodásainkat és eredményeinket.

Azt hiszem, hogy az előadottak kellőleg megvilágították a vallásos szövetségek fontosságát, még erősebb fényt vet azonban rájuk két más tapasztalat. Az egyik, mit az I. fejezetben pedzettem, a térítés, a második lelkészeink ügye, s mindakettő egyetlen ellenségéről szól s ez a nemzetiségi propaganda. Ámbár neveket és részleteket itt nem említhetek, sommásan összefoglalom mind a két kérdést.

A térítés munkája egyes felekezetek részéről kettős irányban dolgozik amerikai magyarjaink között. Egyrészt a legkülönbözőbb sekták igyekeznek a megérkező, tévelygő idegent megkaparintani, a mint azt már a rögtönzött esküvőknél is megemlítettem. Most csak azt teszem hozzá, hogy különösen az ír papok azok, kik embereinknek neki esnek, a mire fényes példát mutat a «Mission of our Lady of Rosary,» a, melyet épen a Barge Office-szál szemben találtam meg; ez a missió jelentésében, mit kezem közt tartok, nem csak ruthén parasztok képeit hozza, hanem igen világosan megérteti velünk, hogy menedékházát hogyan használja föl a «gyakorlati katholicizmus» céljaira. Másrészt pedig nagy erővel folyik a térítés

ott, a hol görög katolikus papjaink orosz szolgálatba állanak, a mire két egész határozott esetünk van, vagy ott, a hol – mint Clevelandban és Wilkesbarriában történt – a magyarok és tótok által közösen épített templomot az ír püspök mindig a hótoknak ítéli oda. Ha több szót szaporítanék, eltompítanám ennek a képnek rettenetes keménységét, a mely szinte szemünkbe vágja, hogy mennyit mulasztunk mindennap fajunk iránt, mikor a közvéleményt arra se rázzuk föl, hogy életet-ölő veszedelmek jöhetnének ránk Amerika felől.

A második kérdésnél, lelkészeink ügyénél, már az is kitűnik, hogy Amerika sajátos viszonyainál fogva, melyek a kezdetlegesnek, felületesnek és nagyszerűnek jellegét egyaránt és egyszerre magukon viselik, jelenleg még majdnem kizárólag az egyházi téren tudnánk benyúlni a kivándorlók életébe s őket átítatni a magyarság érzéseivel. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy kivándorlónk odakint egyházi dolgokban oly áldozatkészséget fejtenek ki, a minőnek itthon soha jelét nem adják s nemcsak hogy oly meglepetéseket kapunk, mint mikor Kovács János pittsburgi lelkész megindult hetven családdal, hogy Kanadában templomot és iskolát építhessen, hanem azt kell fölvennünk, hogy tizenhét magyar görög katolikus lelkész van már odakünt, hogy Clevelandban a magyar római katolikusok gazdag parochiával és igen szép kőtemplommal dicsekednek, s hogy a magyar reformátusok nyolcz egyházat tarthatnak fenn s mint Harsányi Sándor írja, hatodik templomuk épül Chigacóban. A vallásos egyletek – azt már említettem is -- hihetetlenül szaporodnak, a tánczműviatságokat egyházi címek alatt rendezik és a szegényebb munkás is sokszor nagyobb összeget áldoz egyszerre, mint itthon összesen egész élete alatt. Meg kell különben jegyeznem, hogy úgy felekezeteink az északamerikai angol hívektől, mint különösen a reformátusok az egyetemes brit missiótársaságtól tetemes segílyt kapnak. Ha most ezt a dolgot jól meglátoljuk és következményeinek szemébe nézünk, kettős eredményt kapunk, a melyek közül az utolsó a társadalmi szervezkedés körül befejezi vizsgálódásunkat. Az egyik következménye az előadottaknak az, hogy a felekezeti elkülönüléskövetkeztében bizony az Unióban is össze-összecsap kicsinyességek miatt egy-egy «nyája» a magyarságnak és külön «harczó iratok», vagy «tüntető-tánczvigalmak» készülnek.

A másik, főfontosságú eredményem pedig semmi egyéb, mint-hogy bebizonyodik előttünk mindaz, a mit az amerikai magyarság szervezkedéséről egymásután hibáztunk. Tudjuk most már, hogy lassan megindult véreink közt ott kint a szervezkedés, folyamata; tudjuk, hogy politikai, egyleti és vallásos alakulásokra számíthatunk; tudjuk, hogy ezek közt a legutolsó uralkodik, nyíltan vagy titkosan – és mindezeknél fogva és mindenekfölött tudjuk azt, hogy nemzetiségünket az új világban nagj veszedelem fenyegeti, a melybe mimagunknak is bele kell nyúlnunk innét, belé nyúlnunk minél előbb, s hogy a legerősebb fogantyút ott keressük, a hol a vallás neve takarja véreinket és ellenségeinket egyaránt. Első dolgunk legyen fajunk szempontjából szervezni és önállósítani az amerikai magyarok egyházi kötelékeit.

A newyork-környékbeli magyar csomópontok ismertetése után, így elmondván kivándorlóink egyetemére vonatkozó tanulságaimat, most már nincs egyéb hátra, minthogy – a mint jeleztem is – azt az általános képet a másik három magyar-központból egy-két vonással tegyem teljesebbé. Ez a három központ: Bridgeport-Neuhaven, Cleveland és a köszénvidék. A bridgeportiakról semmi más mondani valóm nincs, mint az, hogy a magyar nemzetiség sokkal nagyobb arányokban fordul elő itt, mint a hogy a kivándorlókról föl szoktuk venni, s míg tótjaink itt is buzgón ellepik a pálinkás «salon»-ok billiárdasztalait, az alatt vasgyárakban dolgozó magyarságuk a trentoni tipikus jeleket mutatja. A másik két központ közül Cleveandról már sokat beszéltem, a mit azonban néhány adattal ki kell még töltenem – ellenben részletesebb rajzot kivan a pennsylvaniai vidék, új típusával, mit egy strike történetében rajzolok meg.

Cleveland magyarsága két külön gyarmaton él. Az egyik Küntz nagy asztalos-műhelyeinek, hol varrógépek és fakerékpárrészek készülnek, munkásaiból áll s nemcsak az a nevezetes ebben, hogy úgy a gyáros, mint rendkívül értelmes munkásainak nagy része Meczenzéffről (Abauj-Tornamegye) származik, hanem az is, hogy e kis németnyelvű közösség jó része socialistákból áll s majd mind végkép letelepedtek Amerikában. Ezt a jelenséget annyira érdekesnek találtam, hogy e miatt itthon külön bejártam Meczenzéffet, a mint arról a IV. fejezetben beszámolok. A többi embereink abban a

«magyar városrészben» laknak, a mely a sárral bővelkedő Bisnarck street, Corvin street Woodland Ave és Holton street körül épült. Clevelandban úgy számítják, hogy 15,000 főre rúghat a magyarországi népesség, de ez mindenesetre túlzás. A három templomon és «Magyar Ház»-on kívül főként az érdekes, hogy sok honfitársunk már házat szerzett magának s míg a meglátogatott lakásokban a szegénység is nézett reám, el kell ismernem, hogy többször a konyhában párolgó húsételtől a nappali szoba szőnyegéig, vagy a krétarajzokig, melyek amerikai és magyar lobogók közt a gazda arczképét ábrázolják, a jólét jeleit is többször láthatám. Különösen megjegyzendőnek tartom nemcsak azt, hogy népünk itt egészen beleélte magát ezekben az utcákba, melyeknek magyar nevezeteket adott (Commercial Avenue = kamásli út; menjünk a «nagy csizmához»; a «pedán» – payday, fizető nap), hanem azt is, hogy az utcán játszó gyerekek nagy kelletlenül akarnak csak a magyar köszöntésre emlékezni. A második nemzedék elamerikaisodása oly gyorsan megy, mint a szemfényvesztés.

Míg eddig mindenütt azokról a helyekről és embercsoportokról beszéltünk, a melyek részint szervezkedésüknél, részint jólétüknél fogva annyira jutottak, hogy meghatározott és állandó alakulatok váltak belőlük ott a messze idegenben: addig a pennsylvaniai bányák vidékén, föld fölött és föld alatt ide és tova hullámszik a Magyarországból került kivándorlók nagyobb része, melynek típusát sokszor csak a nyomor adja meg, nevezetessé pedig a hazeltoni vérengzés avatta. Consulaink nem tudják megmondani, hogy van-e itt 50,000 emberünk s mikor mehet a számítás a százezren fölül. Egyleti életükből azt halljuk, hogy a szentszövetségek mellett a szláv liga (American Slavonian Association) diplomái és «Verhovay-egyletek» járnak, a melyeket magyarelles bank és a *Slovinski Amerikán* hazafiatlan czikkei rontanak. Politikai szereplésükön a korcsma uralkodik, a melyekből naponként újabb «hún» sensatiókat csinál a lelkiismeretlen rendőrség és a sok hasábú újság; egyházilag a nemzetiségi kérdés a döntő, jobban, mint bárhol. Társadalmilag: csalóügynökök, tolmácsok, jog-tanácsadók kezei mozognak. Így áll elő az a statistika, a mely szerint Nyugati Pennsylvaniában a bányamunkások 60 százaléka szláv s ezek közt 40 százaléka

magyar földi, míg 1898-ban a marshalsea-i szegények házában 150, a claremontiban 108 «idegen»-t talált az amerikai fölügyelő, a pittsburghi Mercy Hospital betegeinek pedig egyharmadát tették ezek. (*Annual report of the Commissioner-General of Immigration, for the year ended June 30. 1898.* 35-ki 1.) Mindezekhez még csak egyet: a hangulat itt oly erős embereink ellen, kik «bogyókból élnek, piszokban laknak és, semmit sem fogyasztanak», hogy Pennsylvania törvényhozása külön három cent adót vetett ki minden idegen munkás minden napjára, annak ellenére, hogy ezt – mint várják – az alkotmány alapján a Supreme Court-nek meg kellene semmisíteni. Ebből a sötét alapból, a melyet igazán fekete szénrel rajzoltak, emelkedik ki a mi pensylvániai típusunk, nem egy ember, hanem egy mozgalom alakjában, a melynek itt adom igen jellemző rövid történetét. Az utolsó négy esztendőben túltermelés állott be a puhaszén termelésében, a bányák megszorították üzemüket s a helyzet annyira nehézzé vált, hogy a pennsylvaniai államgyűlés külön bizottságot küldött ki, mely vizsgált ugyan, de egyben a bevándorló «foreigner»-eket is szidta. A szén ára ekkor 100 tonnánként 55 dollárra szállott alá, míg a munkabér tonnánként 1896 júniusában 70 centre, 1897 január elején 60 centre és végül 54 centre esett. Ez még elég jól hangzanék, mert egy «kéz» egy nap elérhetné a három tonna maximumot, de napról-napra rosszabbodott a helyzet azzal, hogy a «free turn»-t megszüntették, a munkást csak minden második – harmadik nap foglalkoztatta a «boss», az évi munkaidő 5-6 hónapra szorult össze. Ez még mind nem volt elég, mert a hamis szén-sziták és jancsibankók működtek s végre a vállalkozók saját boltjaikba szorították vásárolni a munkást, a mi oly tökéletesen sikerült, hogy két heti görnyedés után, emberünk nem kapott többet 70-80 centnél készpénzben – és egy esetben 48 forint kiérdemelt bér helyett 12 forint maradt meg neki. Erre az United Mine Workers National Presidentje kihirdette a strikeot, a mely bányáról-bányára terjedt. Ránk nézve hármas eredménye lett; az egyik az, hogy a hazletoni országút mellett a sheriff 22 tüntető «idegent», a kik közül tíz magyar földi volt, igazságtalanul lelövetett, míg az «ideiglenes rendezőket» (deputy) a bányavállalkozó juryje fölmentette; a másik eredményül azt kaptuk, hogy sok bányából az amerikaiak kiszorították a magyar mun-

kásokat, kik közül sok haza került, míg ott a magyar-ellen-szenv megnövekedett; harmadszor pedig megtudtuk azt, hogy ezen a bányavidéken roppant sok nyomor pusztítja azokat, kik szerencsét keresni vándoroltak oda. Ez a harmadik tanulság vitt engem is nem csak Pittsburghba, hanem épen Scranton és Hazleton vidékére, a hol bejártam a vérengzés színhelyét, a mit más alkalommal elbeszéltem, a hol a társaság uzorás boltjai között, rossz fa viskók padlásán fekszik 7-8 tótunk egy almon, a hol a breakerek és scroperek irtózatosan hulló kőszén-tömege közt térdelnek egész nap, vagy a feketebelű, sülyedő föld belsejében gördítik a kocsikat, míg fölkerülve vitriolos uborka és panslavizmns várják őket, kiknek a becsületes, segítő kéz annyira kellene.

Nagyon is hosszúra nyúlt talán ez a fejezet, de mielőtt bezárnám e rajzot, melyben vidékeket, typosokat és társadalmi szervezeteket vizsgáltunk, még azt a kérdést érintem, mely önkéntelenül elém dobban: hányan lehetnek odakint?

A *Pallas Lexikon* (I. k. 547 l.) igen fölületesen azt mondja: «Magyarországi eredetű, túlnyomólag tótokból és fölvidéki zsidókból, az Egye sült-Államokban mintegy félmillió van». Thirring Gusztáv, igen alapos és szép dolgozás után azt kapja erőtlményül, hogy az amerikai bevándorlási statistika 1890-re mintegy 110,000 főnyi magyarságot eredményezne s annyit mindenesetre meg lehet állapítani, hogy az 1890-iki amerikai népszámlálásnál talált 62,000 főnél a magyar elem jóval erősebb az Unióban. (Thirring G.: A magyarok kivándorlása Amerikába. *Közgazdasági Szemle*. 1896. 50-ik lap.) Szerintem az igazság ott van, a hol igen ritkán szokott lenni: a középén. Legalább is föntartanám azt a számot, a melyet az I. fejezetben adtam, kétszáztezret, de a negyedmilliót, a mely-nél consulinaik mind tetemesen többre becsülik kivándorlóin-
kat s azok leszármazóit, kik együttvéve tiszta veszteségünket teszik. Egy-egy ily becslés 350-400,000-re teszi az amerikai magyarság számát, a hol természetesen nem csak az okozza a csalódást, hogy embereink egyrésze egyik consuli területről a másikra, sőt Európából Amerikába és megint vissza folyto-
nosan vándorol, hanem az is, hogy valahányszor a consulok megpróbálták a népszámlálást, munkásaink, azt hívén, hogy «adó miatt van», válogatott gorombaságokkal feleltek írásban és képbén.

Nem akarok abba a hibába esni, a mely nálunk majdnem minden tudományos munkálkodást megront, s mely abból áll, hogy mihelyst valaki egy kérdéssel foglalkozik, tökéletesen elfelejti azokat az eredményeket, a melyeket épen abban a szakban a magyar irodalom létrehozott és mintha előtte semmi sem történt volna, újból kezdi az egészet, míg ismét jön valaki, a ki – őt is elfelejti. Én nem csak sokra becsülöm, hanem legnagyobbbrészt magamévá teszem Thirring Gusztáv számítását és azt hiszem, hogy ha azokhoz úgy az eddig elmondott, mint az itt következő adatokat és jeleket hozzá teszem, egészen elfogadhatóvá lesz az a nagyobb szám, a melyet szerintem drága ember-anyagban adtunk az Uniónak. Előadtam már, hogy a visszaküldött pénzek mennyisége és a consuli becslések egyaránt a mellett tanúskodnak, hogy az «amerikai Magyarország» több tagból áll, mint az a 110,000-nyi fő, a melyet az amerikai bevándorlási statistikáiból, a visszavándorlók leütésével 1890-re kihozhatunk; de különösen kétségtelen az, hogy semmi súlyt sem helyezhetünk az Egyesült-Államok hivatalnokai által 1890-ben keresztülvitt népszámlálásra, mely csak 62435 magyar lelket talált, hiszen a hatóságok erős amerikaizáló hajlandóságát (mit már említettem) nem tekintve is, a tótok egy része nem is tudta magát magyarnak vallani s magoknak a magyaroknak gyermekei, unokái, teljesen kiestek már a «magyar» fogalom alól, a mint föntebb példákkal igazoltam – pedig hiszen ezek mind igaz veszteségeink. De tudnunk kell azt is, hogy a német kikötők (Hamburg, Bréma) kimutatásai szerint 1890-ig sokkal több magyar indult onnét Amerikába, mint a mennyi megérkező magyar emberről az amerikai statistika szól, erre pedig csak igen-igen kis mértékben lehet azt mondani, a mit Thirring föltételezne, hogy tudniillik «azon kivándorlók, kik Anglián át igyekeznek az Egyesült-Államok felé, oda nagy részt el sem jutnak». Ellenkezőleg, miután a hajóvállalatok rendszeren egy árt kérnek azért, ha valaki akár a közbeneső kikötőben (tehát: Angliában) kiszáll, akár egész Amerikáig elmegy, s miután semmi nyoma annak, hogy Angliában kedvezőbb reménnyel léphetnének partra embereink, a mint Wilkin s sötéten írja le az oda jutott magyarok viszonyát: csak azt tehetjük föl, hogy kivándorlóink tényleg meg is érkeztek az Egyesült-Államokba, de ott nem a «magyar» rovatba vették

föl őket, a mint magam is tapasztaltam, hogy svábjainkat a «germán»-ek közé írták be s ezt a nyelvszerinti osztályozást a Commissioner General tényleg ki is tűzte céljául. (Report. 1898. 33-ik lapon). Mindebből pedig semmi más nem következik, mint az, hogy még a német kikötők elindulási kimutatása alapján és az olasz kikötők forgalmáról nem is szólva, 1890-ig több magyar lakos kötött ki az Egyesült-Államok területén, mint a mennyit az amerikai bevándorlási statistika kimutatott s ebből megint az foly, hogy már 1890-ben 110,000 főnél nagyobb volt az amerikai magyarság.

Ehhez még csak kettőt adok. Az egyik az, hogy 1890 óta ismét sok kivándorlót vittünk át az Oczeánon; így 1892-ben elértük a 32,683 főnyi maximumot, s bár ez a szám az újabbi években fogyott, 1895-96-ban 30,898, 1896-7-ben 22,533, 1897-98-ban 16,659 magyar kivándorló megérkezését jelzi az amerikai statistika s például az utóbbiak közt 6628 olyan, ki még soha sem volt az Unióban; íme tehát, ismét nagy számok mutatják a magyar telepek gyarapodását. A másik, a mit ide kell írnom, az, hogy épen e fejezet folyamán nem csak arra mutattam rá, hogy sokkal több magyar nemzetiségű kivándorlónk hagyott el, mint a mennyit itthoni statistikánk szerint fölvehetnénk, hanem arra is, hogy Clevelandban meglepően nagy magyar telepet találunk, hogy a pennsylvaniai bánya-vidéken munkásainkat százezer körül emlegetik s ehhez csak azt adom, hogy new-yorki consulatusunk becslése szerint magában Newyork környékén 88,000-re menne a magyarság száma.

Így állván a dolog, nagyobb a veszteségünk, miut félő aggodalmunk hiszi s könnyen megértjük, mikor csak az elindulókról beszélve (s nem a visszatérőkről) Thirring Gusztáv egy második cikkében ezt írja: «Harminczöt év alatt nem kevesebb, mint 269,659 honfitársunkat veszítettük el az amerikai kivándorlás következtében*). (Thirring: A fölvidéki kivándorlás hatása népesedésünkre. *Budapesti Szemle* 1898. 42. lap.)*»

*) Munkám bevégzése után kaptam consuli karunk egyik legkiválóbb tagjának, Nnber Sándornak levelét Chicagóból, a melyben teljesen megerősíti állításaimat. Az érdekes tudósítás kérdésekre először azzal felel, hogy határozottan nagy tévedésben van, a ki kiván-

III.

Az Egyesült-Államok bevándorlási politikájának új fordulata. A hazatérő kivándorlók; a kivándorlás akadályozása nálunk. A mozgalom bajai és elűntjei.

Előadtam már, hogy az Egyesült-Államok bevándorlási politikája mily különös fejlődést mutat a folyton gyorsabb és gyorsabb egymásutánban hozott új törvényekben. Megírtam azt is, hogy az olyan okok, mint a népesség megsűrűsödése, a tolonczok és « pauper »-ek ellen való védekezés, megértetik velünk e szabályoknak különösen a nyolczvanas években támadt első rendelkezéseit. De azután a különböző vélemények vizsgálatából, a jogelmélet megcsavarodásából és az egész amerikai mozgalomnak, – mely mind újabb és váratlanabb alakot ölt – háttéréből azt a következtetést emeltem ki, hogy az utolsó években a törvények nem egyeznek a statisztikával, hogy az új amerikai törvényhozás mögött egy társadalmi alakulásnak rejtélyes szövevényei rejlenek és hogy végül – ezt is hozzáteszem már az I. fejezetben – az amerikai intézkedések, éle mindjobban épen a magyar bevándorlók ellen fordul.

Mikor odáig jutottam, akkor akasztott meg utamban annak a sok közigazgatási kérdésnek kibontása, a mely nélkül lehetetlenség volt problémánkba belelátni, s élénkbe állt a kivándorló magyarok amerikai sorsa, csodálatos társadalmi hálózatával együtt. Mind a két dolognak végére jártunk s így

dorlóink számát csak 100,000-re becsüli s azután így ír: «Az itteni *World Almanachban* a Magyarországból bevándorlottak száma már 1895-ben 126,000-re volt téve. De ez a szám a valóság mögött marad. Hogy valóban hányan vannak itt, azt a következő 1900-iki népszámlálási» nem igen lehet biztosan tudni. Én (Nuber) eddig a napoktól szerzett értesüléseket tartom a legmegbízhatóbbaknak; ugyanis itt minden papnak magának kell az egyházat szervezni és minthogy ezek jövedelme főként híveik számától függ. azért első sorban nekik van érdekökben megállapítani azt, hogy hányan vannak olyanok, a kiket, mint ők mondják, magok körül tömöríthetnek». Pittsburghban papjaink majdnem egyhangúlag úgy nyilatkoztak, hogy legalább 300,000-re becsülhető a magyarországiak száma. Csak magyar görög katolikusok vagy 60,000-en vannak itt; ez egészen megbízható szám, mert alapos összeszámlálás alapján állapított meg akkor, a midőn két évvel

most ismét az Egyesült-Államok politikáját kell szembe kapnunk, hogy ezt a vizsgáldást is befejezhessük. Azok a közigazgatási ügyek, a melyeket megbeszélünk és azok a társadalmi erők s alakulások, a melyeket épen az előző fejezet festett, nagyon jó világosságot szolgáltatnak ahhoz, hogy itt, a törvények háta mögött megtaláljuk azokat a küzködő befolyásokat, melyek a nagy Uniónak új jogszabályokat adtak, nekünk pedig tanulságokat nyújtanak.

Ott kell tehát folytatnom, hogy a kivándorlók becsalogatása helyett, mely eddigi politikájoknak alapja volt, az Egyesült-Államok a nyolczvanas években rátértek a bevándorlás megszorításának politikáját. Megismertetve ezeket a törvényeket, kimutattam azt is, hogy mely okok indították meg kezdetben ezt az új irányt s mialatt a Lodge-billig eljutottam, sokszor csodálkozva kérdeztem, mely különös szándék vezeti Amerika népét és mely bonyodalmak rejlenek a kivándorlás egyszerűnek látszó problémája mögött.

Lodge senator javaslata, mely, bár a senatus elfogadta, mindeddig (a háború miatt) törvénynyé nem lett, azt akarja, hogy minden bevándorló, ki tizenhatodik évét beTöltötte, megvizsgáltassák, vajon tud-e írni és olvasni «angolul vagy valamely más nyelven», s ha a próbát ki nem állja, visszaküldendő. A bili csak annyiban enged kivételt, hogy az ötven évet meghaladó jövevényeknek, ha teljeskorú fiaikkal, unokáikkal érkeznek, vagy azok után jönnek, elengedi ezt a vizsgát, a mint mentesek az alól a gyerekek is, kiknek szülei velök utaznak, vagy elhoztadják őket. A mint az I. fejezetben már említettem

ezelőtt arról volt szó, hogy a görög katliolikusok apostoli vicariatust eszközöljenek ki magoknak. A katliolikus tótok legalább is 150,000-en vannak, a mint egyleteik közül csak a két legnagyobb kölcsönös biztosító is 16,000 fölött férfi tagot számlál. Ezeken fölül magyar ajkú kivándorlónk van legalább 50-60,000 (hiszen maga a *Szabadság* lap közel 5000 példányban jelenik meg), a kikhez sok száz és szepességi német csatlakozik». (A *Szabadság* ugyanígy számítja a magyarok számát egyik most kapott példányában.) Amerikai kivándorlásunk e kitűnő ismerőjének adatai és nézetei tehát utólag is betűről-betűre megerősítik mindazt, a mit közkeletű tévedésekkel szemben kifejtettem, úgy a kivándorlók számára, mint arra vonatkozólag, hogy sokkal több magyar ajkú van kint, mint gondolnók és hogy az egyházi kapocs az első és legfontosabb, a melynél fogva elszakadt honfitársainkat a magyarsághoz hozzá fűzhetjük.

is, a bill 1897-ben 48 szóval 25 ellen ment keresztül a senatusban, mialatt két módosítás esett rajta: egyik, hogy elégséges, ha a bevándorló irni vagy olvasni tud, a másik, hogy azokat a családtagokat, kiket így kizárnak az Unióból, ugyanaz a hajótársulat köteles elinduló helyökre visszavinni. (Spooner senator indítványai.) A törvényhozás munkáját ezen a ponton a spanyol-amerikai háború, majd az új képviseléválasztások megszakították, de hogy ez a gondolat régen kísért már s elaltatni semmiképen sem lehet, mi sem mutatja jobban, mint az, hogy az utolsóelőtti (ötvennegyedik) congresszuson már annyira jutottak, hogy csak Cleveland democratá elnök vetoszava halasztotta el az újítást, és valósággal abban az órában, a mikor ezt a bekezdést irtani, jött meg a washingtoni hír, hogy az új congresszuson rögtön fölütötte fejét a Lodge reformja és a képviselőház 1898. december 14-ikén csak három szavazattal (103 szó 100 ellen) akasztotta meg, hogy a bili tárgyalását elővegyék. De úgyszólván bizonyossággal várhatjuk, hogy egy vagy más formában, ismét fölveszik ezt a fegyvert és ellenünk fordítják – mert épen erről van szó.

A mint ide jutottunk megérkeztünk abba a pontba, a hol, – mint kerékagyánál a küllők – mind összefutnak szálaink. Itt találja meg folytatását az, a mit az I. fejezetben az amerikai törvényekről szólva, a népesség sűrűsödésének visszahatásaként, vagy a rossz hírű «segélyezett kivándorlás» ellensúlyozása gyanánt bemutattam; itt csapódnak le azok a pennsylvaniani mozgalmak, a melyek ott – II. fejezetünk szerint – a bányák körül támadnak ellenünk; iijit látunk be nemcsak az amerikai törvényhozás múltjába, hanem abba a jövőbe is, a mely megfordítván az áradatot, hozzánk akarja visszanyomni elégedetlen embereink sokasága. Talán nem is kell többet mondanom ahhoz a húsunkba vágó igazsághoz, hogy jövő kivándorlási és bevándorlási politikánk itt sarkallik, itt szorít meg minket és sürgős segedelemért kiált terhes veszélyeivel.

Egyelőre elég lesz megfigyelnünk azt, hogy kik tolják előre ezt a Lodge-billt és kik kapaszkodnak abba, hogy visszahúzzák? Utána nézve a dolognak az amerikai hírlapokban, azt találtam, hogy 1898-ban a nagy gyárosok szavaztak ellene, mert nekik olcsó munkaerőre van szükségök, tehát: beván-

dorlókra; 1897-ben pedig egy nagyobb szabású mozgalom szegült a reform ellen s ezt az ellen-tüntetést a svájci «Gruetli-társaságok», a német amerikai torna-egyletek, és (ez a három nagyon jellemző): a German Roman Catholic Central Society, a térítő papok és az Immigrants'Savings Bank (a bevándorlók bankárai) szították. De velők hatalmasabb ellenfelek állanak szemközt, a kik folyton sürgetik a reformot; kilétöket egyfelöl az a határozat árulja el, melylyel a wilkesbarrei Central Union of Labour a Lodge-billhez csatlakozott, másik oldalon pedig Prescott F. Hallnak a *North American Review* 1897. októberi számában kiadott cikke, a melyet a Bevándorlást Megszorító Liga íratott vele. Találtunk tehát kivándorlóinknak már két ellenfelet: a munkásszövetségeket és e ligát. Könnyebben leleplezhetjük ezt a másodikat, míg az első ellen-ség karjai sokkal messzebb nyúlnak.

Az a Bevándorlást Megszorító Liga, a mely helyett Hall szólalt meg, erősen kikel a «nem-kívánatos» jövevények ellen és fölállítván pontozatait, a következőket hirdeti: mihelyst társadalmi és politikai okokból kifogásolni való van egy jövevényen, akkor egészen mellékessé válik az, hogy gazdaságilag nyereséget jelent-e tanulatlan munkaereje; az alacsonyabb fejlettségű és hitványabb életmódú emberek bevándorlása a bennlakók természetes gyarapodását megakasztja; ily kellemetlen jövevények nemcsak azok, a kik nem tudják magokat eltartani vagy alacsony mdulatuak, de azok is, kik tudatlanok vagy állandó érdeklődéssel nincsenek a haza iránt, minthogy pedig az egyes nemzetiségek vizsgálása azt mutatja, hogy a «nem-kívánatos tulajdonságok» ugyanazokban a fajokban jelentkeznek, melyek az írni-olvasni nem tudók többségét szolgáltatják: ergo, az analfabetákat-nem kell áteresztetni az Amerikai Egyesült-Államok határára! Ha jól látom a dolgokat, ez a liga, a mely abban a képletes beszédben gyönyörködik, hogy a newyorki kikötő Szabadság szobrának kezében könyv van, ez a könyv pedig azt jelenti, hogy a jövevénynek meg kell olvasnia a szabadság törvényeit, – ez a liga mondom hármás tünémenyt takar. Először azt, hogy a legtöbb mívelt országban, a melyek közül Angliát már is idéztem, jelentkezik az utolsó években egy áradat, a mely a társadalmi vagy nemzetiségi színvonalat «standardot» és a politikai egyöntetűséget félti a betelepülő idegenek ellen s azért egyletet alakít, a mint az

angol Association for Preventing Immigration of Destitute Aliens is mutatja; hogy ez a társadalmi hangulat kapcsolatos-e az újabb ipartörvényekkel, az nem tartozik dolgozatomra. Másodszor ez a liga bizonyos műveit, szalonias kifejezése annak a fordulatnak, a melyet az I. fejezet adatai szerint az Egyesült-Államok közvéleményében a népesség megsűrösődése idézett elő. Harmadszor és utoljára az az érdekes ebben az amerikai szövetkezeti propagandában, hogy Boston indítja meg, az a város, a mely az Új-Világban a tudást és tudálékos-ságot képviseli s a mely – és ez igen nevezetes különösség – az egész bevándorlásellenes mozgalmat a művelődés akadémikus ruhájába akarja felöltöztetni akkor, a mikor a tilalom-fára az írni-olvasni tudás jelszavát írja föl.

Így kijelölvén mindezen tényezőknek a magok részét a mozgolódásból, ezután azt látjuk, hogy nemcsak ily finom kezű civilisatorok működtek és működnek itt, hanem keményebb markok is; értem alatta a munkás-szövetségeket, a melyekről most a wilkesbarrei példa után szólok. Már az előző fejezetekben is utaltam két igen érdekes reportra, a melyeket ez a bevándorlásellenes izgatás hozott létre, a mennyiben az angol országok, kormányai kitűnően értenek ahhoz, hogyan lehet érfélben lévő izgató kérdéseket ankétek és bizottságok tárgyalásaiba és terjedelmes kihallgatásaiba átjatszani. Így küldtek (a yankeek 1892-ben egy bevándorlási bizottságot Európába, melynek egy derék magyar emigráns, (most tolmács) Semsey is tagja volt, s így született meg 1894-ben egy másik «immigration investigating commission», mely viszont az amerikai viszonyokkal és kívánalmakkal foglalkozott. Mind a két küldöttség jelentése épen abból a szempontból érdekes, a melyhez most érkezünk el: a munkásszövetségek állásfoglalásának okából, bár futólag azt is is ideírhatom, hogy az első report leginkább az oroszországi zsidó-mozgalmak iránt érdeklődött s hogy Magyarországról adott rajza igen rokonszenves, különös gyönyörködéssel emlékezve meg az iskolákból kiözönlő «tisza ruhájú és vidám arcú» gyerekekről. A fődolog azonban, a mi egyszerre ideszögezi figyelmünket, az, hogy már ennek az Európában gyűjtött reportnak ez van a homlokára írva: enforcement of alien contract labor laws – az idegen, szerződött munkások ellen irányuló törvények érvényesítése – s ez a jelszó nemcsak a lapok tetején ismétlődik mindig,

hanem azok tartalmában is. Persze a kutatás eredménye soványabb, mint a minőnek ígérkezett s mindössze annyit ad, hogy a meghozott Contract Labour-törvényt nem lehet jól végrehajtani addig, míg azokat a vállalkozókat is meg nem büntetik, a kik Európából kész, előzetes szerződésekkel húznak be munkásokat Amerikába, mialatt azt is elismeri a jelentés, hogy ma már csak elszórt esetekben lehet ily eljárásokról szó. *Report of the commissioners of immigration upon the causes which incite immigration thro the United States.* 1892. 123. okt. A consulok is ebben az értelemben nyilatkoztak, talán csak a brémai kivételével, a kinek jelentése minket igen érdekel s azért ideigtatom. (U. ott. 124. l.) Azt nem tudom – mondja az amerikai consul, – hogy titokban hány embert szerződtetnek arra, hogy az Egyesült-Államokba czipeljék őket, de erős okom van azt hinni, hogy kivált a lengyelek, csehek és magyarok közül sok embert visznek ki szerződéssel a bányatársulatok, különösen a pennsylvániaiak. A mióta itt consuloskodom, azt tapasztalom, hogy ezeket az embereket tavasszal elviszik Amerikába s ősszel megint visszakerülnek. Ráismerek az arcukra és újra, meg újra, látok egyeseket, a kiknek «fölügyelete» alatt utaznak a kívándorlók. Ezek a munkások se pénzt nem tudnak előadni, sem nem felelnek az idegenek kérdéseire, bármely nyelven kérdezzük is őket. Úgy látszik, vakon követik vezetőiket. Tizenkét-tizenhatsz férfi rendszeren egy-egy asszonyt visz magával, a ki majd főzni fog nekik túl az Óceánon. Mindezek szerint mi azt tanuljuk ebből a jelentésből, hegy Amerikában a bevándorlás-ellenes mozgalmat olyanok vezetik, a kik az idegen szerződéses munkásokat tartják legnagyobb ellenségeiknek, és bár 1892-ben kitűnt már, hogy sok ilyen eset nem lehet, mégis ezzel az ürügygel takarják le még most is megszorító törekvéseiket; de tanuljuk azt is, hogy épen a mi kívándorlóink szerepelnek itt is, – mint a főntebb előadott jelenségekben is – a támadás első czéltáblájául; talán csak az olaszok és lengyel zsidók vannak jobban veszélyeztetve embe-reinknél. Ennyi elég erről a reportról.

Az I. fejezetben már több izbeii idéztem azt az 1895-iki bizottsági jelentést (*Eeport of the immigration investigating commission to the honorable the secretary of the treasury*) mely időrendben a jelenleg is érvényben levő 1895. márczius

2-iki törvény és a Lodge-bill újabb sorsfordulásai közé esik. Sok adatot szedtem már elő a munkálatból s még arról az általános benyomásomról is beszámolhatok, a mit a report köröszülforgatása után kapunk; általános benyomásom tudniillik az, hogy az amerikaiak valami igen-igen fontos problémának tarthatják a ki- és bevándorlás ügyét – ellentétben a magyar közvéleménnyel, – mert nagy szabályzatokat dolgoznak ki – ellentétben az ő eddigi szokásaikkal, – egy költséges intézményt tartanak föl, a melynek kiadásait a bevándorlóktól szedett egy dollárnyi fejadó sem tudja kellőleg fedezni s még a Commissioner két dollárra akarja emeltetni az adót (*Annual Report* 1898. 36-ik lap), és végül mert szorítják tisztviselőiket, hogy kapkodó és ötletszerű eljárásuk helyett rendszerrel dolgozzanak. Szigorítás minden téren: s azt a mi embereink érzik meg. De a mire nekem most ügyelnem kell, az nem emez általános kép, hanem az az irány és mozgató erő, a mely e jelentésben tisztára meglátszik; semmi más az, mint az amerikai munkás-szövetségek működése, mely féltvén a mimkabért és a tradeuniók befolyását, szembeszáll, sőt nekirohan a mi odaérkező embereinknek. Így tudjuk meg az American Federation of Labour elnökétől, hogy az új amerikai megszorító törvényt miért hozták meg a bevándorlók ellen? «Ezt a törvényt az Egyesült-Államok szövetkezett munkásainak, kívánságára alkották meg és ezeknek – most kötelességük örködni a törvény végrehajtása fölött». Nemcsak hogy ők kívánnak újabb, szigorúbb törvényt (*Report* 38. 1.), nemcsak, hogy maga a kiküldött bizottság is oly szemmel nézi a bevándorlási kérdés alakulását, hogy a munkás-szövetségek ereje és befolyása épen maradjon (*Report* 20. 1.), hanem egészen világosan látni, a mint az egyes fölmerülő esetekben is a szövetkezett munkások vezetik a közigazgatás kezzeit. Ha még nem felejtettük el azokat, a miket a II. fejezetben az amerikai munkásoknak a mi bányászainkkal szemben való viselkedéséről hallottunk, megérthetjük, mit jelent az, mikor ily tényezők mellett az egyik hivatalos véleményben azt olvasuk. (*Report* 49. 1.), hogy a mint e kínaiakkal is történt, úgy «előbb-utóbb a congressusnak gyökeresen el kell bánni evvel az ügy gyei és kijelenteni, hogy bizonyos más nemzetiségeket is, mint ilyeneket, ki kell zárni, mert nem érik föl a nyugoti művelődés színvonalát. Ilyen erők és ilyen

kijelentések mellett bizony eltörpülnek a jelentés egyéb adatai, a melyek arról szólnak, hogy csak egy állam nyilatkozott egészen a bevándorlás mellett, vagy hogy az amerikai skandinávok helyeslik a skandináviai bevándorlást, de a többi nem.

Most már teljessé vált előttünk az a vázlat, a mely főntebb félben maradt. Ha egyszerűen összekötjük ezeket a vonalakat amazokkal, melyek a II. fejezet társadalmi képe alatt vonulnak a munkások kezdetétől ide, akkor egyszerre kidomborodik előttünk az a rajz, a mely az Amerikai Egyesült-Államok bevándorlási politikájának múltját és jövődjének kontourjait veti elénk. Sommázzuk tehát, a mit eddig ebből láttunk.

Egészen természetesnek találtuk azt, hogy eleinte az amerikai Unió csak úgy csalogatta szűz földjére a bevándorlókat, még a szegény jött-mentekkel is megelégedett és tökéletesen érvényesítette a mi megszokott elméletünket, hogy a bevándorlás szabadsága jog, mert – jog. Azután csak változni kezdett ám a dolog és kínos szélcsend vajúdása után egyre-másra jöttek különféle törvények, miket úgy neki szegeztek az új érkezőknek, hogy végre is megszületett az a czifra inquisitio, a mit kutatásunk elején láttunk a Barge officeban és a megvalósulás küszöbére lépett a híres nevezetes Lodge bill) a melynek háttérét szétvagdosva, előbb íme befejeztük megfigyeléseinket.

Kerestük, bonczoltuk, hogy vajon mi lehetne ennek a Pál-fordulásnak oka, mely nemcsak az eddigi egyszerű (és tisztára jogi) fölfogásokat zavarta meg, hanem megzavart minket is, a kik arra ébredtünk, hogy problémánk egy egyszerű kérdés helyett összebugozott kérdések szövevényét rejtegeti. Lassan-lassan szálakra kezdtük szedni ezt is. Már az első fejezetben igen fontos pontokig érkeztünk el. Megállapítottuk, hogy Amerika a bevándorlást akkor kezdé megszorítani, mikor rohamosan duzzadó népességének a megélhetése napról-napra nehezebbé vált és kitűnt, hogy a gazdasági állapot megváltozával még a legdoktrinärebb democratiának is szüksége van arra, hogy megváltoztassa jogi rendjét. Alig hogy eddig jutottunk, máris újabb tanulság bukkant föl elénk, mikor szemünk előtt játszódik le a «fölsöleges» javuló bünösök visszakergetése, sőt már a szegények sem elég «kívánatos» jövevények,

gyanúsakká lesznek, sőt visszaüzetnek akkor, midőn a gazdasági és népességi alakulat ide forgatja a «szabadság-jogokat». Itt kaptuk meg épen – Bellamy szavai után – azt a fogantyút, a melylyel a mi fajunk elleni küzdelmet markolhattuk meg s egyben be kellett ismernünk, hogy itt van az a határ, a hol az amerikai törvények eltérnek az egyszerű népességi statisztikától; azért azt kellett mondanunk: itt bonyolultabb erők léptek küzdelembe. Most már ezekhez az erőkhöz is közel férköztünk, és kezdjük látni, hogy mennyire a «hunok» ellen irányulnak azok. Ezekben az erőkben van a felelet sok nagy «miért»-re, mikorjgyyszerre három áramlatot is öntenek bele a ki- és bevándorlás kérdésébe: a nemzetiségi viszálykodást (Bellamy s a *Report* fölfogása), a művelődési törekvéseket (a Liga működése) és a munkáskezek versenyét (a trade uniók állásfoglalása). A II. fejezetben már azt is észrevettük, hogy mindezek az élesztő elemek, hogyan dagasztják meg az amerikai magyarság társadalmát, vallását és politikáját!

E nemzetiségi torzsalkodásokat legszebben Bálzenhofer jövendölte megphilosophiai sociológiájában, (*Die Sociologische Erkenntniss; positive Philosophie des socialen Lebens*, 1898 – a 190. lapon), ezt írván: «Ha Észak-Amerikában már minden darab föld el lesz foglalva, akkor fog majd társadalmi életében az a változás beállani, melyen Európa a népvándorlás bevégezésével esett keresztül; meg fog indulni a társadalom elkülönöződése (differenciálása), a létező vagy lappangó érdekek sokféleségétől vezetve, meg fog indulni abból a célból, hogy nemcsak a vagyon mértéke szerint, de talán nemzetiségek szerint is rendezze az uralmi viszonyokat». Ha csak azt vesszük is számba, hogy folyton folyvást azt emlegetik az amerikai reformerek, hogy a bevándorlás azért romlott meg, mert a jövevények nemzetisége más most, mint volt régen: a főtebbiek után már tudjuk, mit értsünk ezalatt. Az amerikai statisztikusok minduntalan elemlegetik, hogy 1870 előtt a bevándorlók három-negyede Angliából, Franciaországból, Németországból és a Skandináv félszigetről származott; de 1880-ban az országok már csak három-ötödét, 1896-ban pusztán két-ötödét adták az újonnan érkezőknek. Hanem jöttek ám helyettük «Európa legalsóbbrendű, legnyomorultabb és legbarbárabb fajzatai» – mint Bellamy mondta (*Equality* 313.1.) – voltak pedig ezek Ausztria, Magyarország, az olasz

föld, Orosz- és Lengyelország népei (*Prescott Hall id. h. 396. 1.*), akik 1869-ben még száz bevándorló közt csak egygyel-egygyel szerepeltek s 1896-ban az új embereknek több mint fele került ki közülök. Hogy ha tehát arról van szó, hogy nemzetiségi kérdés zavarta meg a bevándorlás problémáját: akkor sokszor idézett *Reporiunk* «hivatalos véleménye» s e statisztika után most már egyet világosan tudunk: azt, hogy a mi «húnifjaink azok, a kik ellen ez a fajbéli harc indult»

A művelődési törekvések címén vajon kiket éri a fenyegető baj? Kik lesznek azok, a kikre lecsap a Lodge-bill? Megint megszólalnak a számok és azt zengik, hogy 1896-1897-ben a 15,025 magyarországi érkező közül 4072 volt írástudatlan, a mi a tizennégy éven felülieknek 31%-át, 1897-1898-ban pedig (16,659 bevándorló mellett) 23%-át adta. Csak az olaszok és portugálok vannak rosszabbaknak beírva honfitársainknál, a részegség bűnében pedig, a lengyelek és olaszok után, ugyancsak a hungarianok vezetnek 15.4 esettel ezerre. Lehet-e még kétség az iránt, hogy kiket akarnak a «nyugati művelődés»-ből kirekeszteni és kik előtt akarják becsukni az Új Világ kapuit?

Végül külön föl kell-e írunk azt is, hogy a munkásszövetségek fegyvereinek éle épen a mi embereink ellen fordul? Nem szólalt-e meg hangosan ellenséges indulatuk már ellenünk: írásban, vezéreik törvényt-könyszerítő nyilatkozata közt, és vérben, a pennsylvaniai köszönbányák strikejei közepe. Tegyük hozzá azj, hogy még ezen sem csodálkozhatunk, hiszen, a mint dr. Thirring is rámutatott (*Közgazdasági Szemle*, 1896. – 43. a bevándorlási statisztikában épen mi szerepelünk legkevesebb képzett (skilled) munkaerővel (4.4 %) és legnagyobb százalékkal a nem-képzett (unskilled) kezek (59.5 %) és foglalkozásnélküliek (35.9%) között. Már pedig a trade uniók épen azért alakulnak meg világszerte, hogy fölvegyék a képzett munkások részéről a harcot a tanulatlan kezek tömegével szemben. (Howell: *Trade Unionism new and old*. 1893. Most már tökéletesen értjük, hogy miért kellett épen azok ellen hozni törvényt, a kiket szerződött munkára vittek be: mert ezek veszélyeztették legjobban a munkásszövetségek tagjainak munkabéréid

Ezzel lezártuk a számlát. Szép sorjában elléptettük magunk előtt az Egyesült-Államok bevándorlási törvényeit és

csodálkozással néztük azok átálmását a Declaration of Independencetől kezdve a Lodge-bill kérdéséig. Azután bekerültünk a jogszabályok mögé és szétszedtük egymásután azokat a lappangó tényezőket, a melyek érdekeik parancsolata szerint rángatták elő a törvényeket. Így apránként megértettük és természeteseeknek találtuk azokat a jelenségeket, a melyek dolgozatunk elején bámulatba ejtettek váratlanságukkal. Az egész hosszú, fáradságos kutatás után csak egy dolgunk maradt még itt. S ez: megdöbbenéssel kérdeznünk azt, hogy mi lesz a magyar kivándorlókból, mikor azt látjuk, hogy az Egyesült-Államok egész politikája fordult és fordult akképen, hogy évről évre, ^ napról napra erősebben és türelmetlenebbül támad a mi földieink bevándorlása ellen? Ma már nem lehet töprengeni, elméleteket fölállítani nincs idő, mert egész elemi erővel ugrott élénkbe az a tény, hogy megkezdődött az Egyesült-Államokban a magyar kivándorlók megszorítása, az ajtót be akarják csukni előlük és – ijedve láttuk, – egyik erő a másikkal társul, hogy keresztül vigyék, a mire vállalkoztak: a magyarországi kivándorlók visszanyomását Amerikából haza. Ha csak a Lodge-bill sikerül is, minden harmadik emberünk visszatér az Új Világ partjairól, hová a jobb jövő reményével indul el ma.

Ez a kivándorlási kérdés új fordulata. Olyan fordulat, mely nemcsak a múltat magyarázza, hanem oly perspektívát mutat a jövőre, a mely föl kell hogy rázza közönyünket, a magyarság közönyét, mert hiszen a vándorlásoknak ártatlan-nak tetsző kérdése főfontosságú létkérdésünkké válhatik. Hiszen, ha nem volnának eléggé ékesen szólók az előadott tények, figyelmeztetnek minket az «eshetőségekre» az a gyöngye czélzás, a mit sokat emlegetett *Reportunk* tett a kínaiakkal való elbánásra. Mi történt ezekkel? Először mennyre-földre fogadták az amerikai diplomaták 1868-ban, hogy minden kínainak «veleszületett és elidegeníthetlen jogú.» (inherent and inalienable right) bevándorolni az Unióba. (A híres Burlingame treaty.) De egyszerre csak kezdték megtagadni tőlük a polgárjogot, külön adót vetettek rajok, nagy kifogás támadt miveltéségök ellen, egyes iparágakból kiszorították őket, sőt egypárt lelőttek, mig-mig talán visszaállították jogaikat? Nem. Hanem 1882-ben kimondták, hogy több kínait nem eresztenek be az Új Világba. ftMayo-Smith: *Emigration*

and Immigration. fejezet.) Természetesen, ez nem fog mind bekövetkezni rajtunk. De, tisztelettel kérdem, nem állítanak-e már most is akadályokat a hungarianok «velökszületett» jogai elé, nem akarják-e megharmadolni őket a határon, nem szorítják-e ki őket a bányákból, nincs-e külön adókn Pennsylvania-ban és egészen külön pusztulásunk Hazletonban? Kell-e még több ahhoz, hogy az egész világ sarkaiban megfordult és szemünkbe vágja a kérdést: embereinket, kik itthoni elégedetlenségükből elindultak, vagy el akarnak indulni, nem jó szemmel nézik, sőt nem fogadják be, mit csináljunk hát velők és mit a visszatérőkkel?

Íme csakugyan megfordult az egész. Az amerikai problémából hazai magyar kérdés lett. Míg túl a tengeren járt a szemünk, észre se vettük, hogy a mint az Egyesült-Államok bevándorlási és visszaszorítási politikája mind nagyobb és ellenségesebb lett: úgy minden új törvénnyel jobban és jobban áttolták a nagy kérdés megoldását hozzánk, a mi határainkra. Sajnos, azt a lassú, de folyvást növekedő változást nemcsak mi nem láttuk meg eddig, de politikusaink sem, míg egyszerre mindnyájunkat meglep az új alak, a ki sürgetve várja az új elintézés: a visszatérő kivándorló, a ki dollárokat és újfölfogásokat hoz be, vagy a visszakergetett ember, ki se dollárt, se új eszméket nem szerzett, csak elégedetlenséget. Meg tudunk-e felelni ezeknek az embereknek? Vagy maiként: a magyar kivándorlási politika észrevette-e azt a nagy változást, a mely a túlsó oldalon Amerika bevándorlási törvényeiben beállott, megérezte-e azon messzirenyülő következményeket, mik ezzel járnak és tett-e valamit, hogy meg tudjon birkózni az új helyzettel, melynek főjelei: egy százezrekre menő, idegen befolyástól körülvelt magyar telep odaát, elindulni készülő emberek itthon, kik előtt be akarják zárni az Egyesült-Államok kapuit és végül a visszatérők nagy száma, kik új kovászt kevernek népességünk tömegébe.

Most már tudjuk, hogy mit akart és mit akar Amerika, de tudjuk-e azt, hogy mit akarunk mi?

Sokáig keresgéltem, tapogatóztam, hogy megtudjam, mi az a karakteristikon, a mely a mi kivándorlási politikánkat és igazgatásunk eljárását legpontosabban kifejezi. Végre rá is akadtam; nem a törvénykönyvben, nem is a rendeletek tárá-

ban, hanem egy egyszerű – hamis följegyzésben. Föl vidéki utazásom alatt az egyik legveszélyeztetettebb járás főszolgabírói hivatalában megnéztem a kivándorlásáról híres községről fölvelt «felülvizsgálati jegyzőkönyvet» – így hívják tudniillik azt a nagy lajstromot, a melynek rendszere szerint a főbírók kötelesek két-három évenként a községeket megvizsgálni s a valóságos állapotokat abba fölvenni. Tehát ennek a jegyzőkönyvnek, «Általános Rész» 27. pontja alatt a következő följegyzés volt olvasható:

Kérdés: nagy arányokat öltött-e a kivándorlás? *Felelet:* nem.

Kérdés: megtartattak-e megakadályozására a szabályzatok? *Felelet:* meg.

Miután pedig magam is bejártam a községet, azt láttam, hogy onnét folyton vándorolnak ki a lakók és semmiféle «megakadályozó szabályzat» oda még nem tette be a lábát.

Tényleg úgy állunk, hogy bevándorlási törvényünk egyáltalában nincs, pedig már Dánia is törvényt hozott erről (1875 május 15), bármilyen kis jelentőségű legyen is rá nézve az a kérdés. Olyan törvényünk, a mely a kivándorlást magát érintené, a kivándorlás irányításáról stb. szólna, szintén nincsen, mindössze a magyar állampolgárságot szabályozó 1879: L. és akivándorlási ügynökségeket szabályozó 1881. évi XXXVIII. törvénycikke adnak közvetve valamely irányítást, de ezek is keveset. Az 1879-diki törvény, a mely megszületése után tíz évvel oly nagy hírességre tett szert, kijelenti, hogy (22. és 24. §.) a magyar állam kötelékéből való elbocsátás béke idejében nem tagadható meg annak (attól?), a ki védkötelességének eleget tett, illetőleg «elbocsátását nem azon czélból kéri, hogy védkötelezettségétől meneküljön», – a ki büntető vizsgálat vagy ítélet alatt nem áll – és természetesen, a kinek rendelkezési képessége teljes vagy kellőleg pótoltatott. Az 1881: XXXVIII. törvénycikk arról szól, hogy kik lehetnek kivándorlási ügynökök, de magokat a kiköltözködni akarókat csak 11. §-ával érinti, a mely elvonja annak az ügynöknek engedélyét, a ki akkor is közvetíti a kivándorlást, ha a fél az előbbi mondat tilalmi alatt áll. Miután több törvényünk nincs, azt hinnők, hogy a dolog itt bevégeződik, annyival is inkább, mert az egyes rendeletek – néhányát föl fogom még hozni – épenséggel nem beszélnek valamely bevallott meg-

akadályozó vagy előmozdító politikáról a kivándorlás dolgában.

Az 1892 április 8-iki (23901. sz.) belügyministeri rendelet, mely az elbocsátásra «irányuló kérvényeknek gyorsabban letárgyalhatása szempontjából» ad egyes szabályokat, már sejtet velünk annyit, hogy a kivándorlási engedélyt nem olyan hamarosan lehetett megkapni. A tapasztalatok pedig azt mutatják, hogy különösen az elébbi években, a hatóságoknak az volt a hajlandóságuk, hogy a neki indult kivándorlókat (nem igen válogatva abban, hogy ki miért és mivel indult el), visszatolonczolják és sokszor ugyanattól az embertől többször is megtagadják az útlevelet, ha kellett, formai okokból is, azért, hogy így «a megakadályozási szabályzatok megtartassanak». Nyilvánvaló volt a tisztviselőknek az a meggyőződése, hogy a kivándorlást, ha más nem használ, a határon álló csendőrökkel kell megakadályozni s megakadályozás alatt visszakergetésnél egyebet nem értettek. Az újabb időben kétségtelenül enyhült az a gyakorlat, talán a szeszélyesség is kisebb, de mindenesetre kevésbé hisznek már közigazgatási erőink abban, hogy a visszakergetésekkel célzt lehessen érní; mindenütt csak azt hallottam, hogy a kit visszahoztak, az kerülő úton szökött meg, az útlevél-megtagadásból pedig egyéb nem lett, minthogy útlevél nélkül, hamis írással vagy ló-passussal legalább is annyian utaztak el, mint hivatalos papírral. Annak ellenére, hogy a gyakorlat, mondom, szelidebbé vált, most is megvan, a mire nézve csak vidéki lapjainkra kell utalnom, a melyek külön «humoros» hírekben írnak egy újabb toloncz-szállítmány megérkezéséről. Nemcsak a gyakorlat él így, de él különösen az a meggyőződés nálunk, hogy a kivándorlást, mivel az rossz dolog, meg kell ezen a módon akadályozni. Gyöngébb-erősebb változatokban ez a fölfogás járja Magyarországon s ez a nézet volt az, a melyből erőt merítve az állami és vármegyei alkalmazottak, elvi alap nélkül is, megpróbálkoztak a visszakergetés politikájával. Épen úgy történt az, a mint az múlt nyáron a bevándorlás veszedelmével szemben, meg egyes kikergetésekkel tettek kísérletet főszoigabiráink, szintén minden elvi alap nélkül.

Miután mindezt kézen-közön megállapítottuk, az a kötelesség áll előttünk, hogy tegyük félre előítéleteinket, szokásjogot nyert elfogultságunkat, és egyszerre bátran forduljunk

szembe problémánkkal. Igaz-e az, hogy a kivándorlás káros és azért a kivándorlókat föl kell tartóztatni? Igaz-e az, hogy az elindulok visszakergetése helyes politika és hogy ezzel az állam eleget tett kötelességeinek? Igaz-e az, hogy eddigi rendelkezések elhárítják azt a veszedelmet, a mely az amerikai kivándorlásból vár reánk? Ezekre a kérdésekre kell még felelnie ennek a fejezetnek.

Dolgozatom első részében hosszasan fejtegettem azt, hogy mennyire tévednek, a kik azt hiszik, hogy a kivándorlók révén több érték jön be Amerikából hozzánk, mint a mennyit mi adunk az Új Világnak; kimutattam, hogy ellenkezőleg, mi vagyunk a vesztesek. Álláspontom egészen világos volt: az embererőt sirattam, a melylyel szegényebbek leszünk és Becker rendszere alapján hozzávetőleges számításokat is tettem. Igaz, hogy ott főként pénz-értékekről volt szó, de nem tűnt-e ki az is, hogy még az elvesztett ember-erőt is körül lehet számokkal írni? Semmi kedvem sincs töviről-hegyire leírni azt a disputát, a mely a német irodalomban Becker állásfoglalását megelőzte. De épen főntebbi kérdéseim miatt néhány rövid megjegyzést kell tennem. Az egyik az, hogy szerintem Bümelin (Bümelin: *Bevölkerungslehre, Schönberg Handbuchjának* első kiadásában, I. k. 1228-ik lapon) igen könnyen veszi a dolgot, mikor azt mondja, hogy a kivándorlás nem okoz oly nagy veszteséget, mert hiszen jobb, ha az, a ki itthon nem kap munkát, inkább kivándorol, mintsem itthon hiába eszik, annál is inkább, mert maga az emberi erő még nem érték, hanem csak akkor lesz azzá, mikor alkalom nyílik alkalmazására. Erre nemcsak azt felelhetjük, hogy egy ország sincs, a melyben teljességgel lehetetlen volna a munkaerőt értékesíteni, hanem azt is, hogy Bümelin tétele nem tesz egyebet, mint rámutat azokra a szomorú viszonyokra, a melyek a kivándorlást okozzák, a melyek következtében még azt is elveszti az ország, a mit embereibe beleköltött, akár megtakarított pénzzel, akár munkájának fokozásával nevelte is föl azokat. Másodszor azok a dolgok, a miket e polémia folyamán Herzog hozott föl a kivándorlás mentegetésére, a mi viszonyainknál épen nem válnak be. (Herzog: *Was fuesst den Vereinigten Staaten von Amerika durch die Einwanderung zu etc. Schmoller Jahrbuchjantik* 1885-iki kötetében, 72. 1.) Azzal érvelni, hogy a kivándorlók a hazai cikkeknek odakint piacot terem-

tenek, úgy hogy Amerika hangulatát régi hazájok iránt megjavítják – így érvelni, mondom, talán Németországban lehet, de a magyar kivándorlás tekintetében eszünkbe sem juthat az. Hiszen a II. fejezetben egyébről sem beszéltünk, mint arról, hogy mily rosszul vélekednek odakünt a « hunok »-ról és hogy a kivándorlás ránk nézve sokkal súlyosabb nemzetiségi veszteséget képez, mint bárki is gondolta volna.

Ezek után nincs más hátra, mint kimondani azt, hogy a kivándorlás nagy veszteséget jelent Magyarországra. Ha nem nézzük is a kíséző tüneményeket, a kivándorlás által fölszakgatott viszonyokat, a visszahatást, maga a kivándorlás, mint ilyen, igazi veszteség s ezt a mozgalomnak jó hatásai – mert ilyenek is vannak – sem bírják ellensúlyozni. A vérvesztés vérvesztés marad. Most már az következnek, úgy-e bár, hogy az eddigi kivándorlási politika mellé szegődjem és azt hirdessem, hogy csak vissza kell kergetni az elindulókat a határról? Épen ellenkezőleg, teljesen hibásnak tartom ezt az eljárást. Hibás azért, mert célra nem vezetett, a mint föntebbi följegyzésem és a statisztika bizonyítják. Hibás azért, mert elkeseríti az embereket, a kik ezzel nemcsak tökéletesen elfordulnak a magyar államtól és arról Amerikában sem akarnak tudni, hanem daczra hajtja azokat, kik úgy okoskodnak, hogy igen jó lehet az a kimenetel, mert az urak tiltják és a korcsmáros dicséri. Hibás végül azért, mert igen fölületes módon egy symptomát akar gyógyítani, s meg is elégszik ezzel a kuruzslással, pedig az életgyökerekben van a baj.

Ha a kivándorlást csak akkor vesszük észre, mikor az emberek már elindultak, akkor már a legnagyobb bajokon nem tudunk segíteni, sem az elégedetlenséget nem oszlatjuk el, sem az elszakadt kötelékeket össze nem forrasztjuk. De tegyük föl egyelőre, hogy a közigazgatás és a társadalom csak akkor nyúlhatnak bele a kivándorlás szabályozásába, mikor a vándorok már tényleg fölkerekedtek és mennek vagy legalább is mennének. Szerintem az ilyen fölfogás nemcsak lehetetlen, de bünösen könnyelmű is, mégis a békeség okából itt fogadjuk el azt. De még ha elfogadom is, akkor sem mondhatok egyebet, mint hogy még így is a legrosszabb politika az, a melyik olyan áradatot akar szeszélyesen megakasztani folyásában, melynek fölbuggyanását nemcsak betönni nem bírta,

de talán természetesnek is találta. Tényleg úgy is van a dolog, hogy – a speciális okokat nem tekintve, az európai és magyar kivándorlás egy természeti folyamat erejével hat s azért azt határtálló rendszabályokkal épen oly kevéssé lehet visszakergetni, mint rözse-gátakkal a tenger dagályát. Tökéletesen igaza volt a svájci Bundesratnak tehát, a mikor úgy határozott 1884-ben, «hogy a kivándorlást el kell fogadni, mint tényt, mint valóságot, és a hatóságoknak nem is a kivándorlás előmozdítására, de arra kell már szorítkoznio, hogy azt a polgárt, a ki kivándorol, vagy ki akar vándorolni, mennél helyesebben védjék». Ezért a visszakergetési politika ellen szavazok s az ily eljárásokat, melyekre ma is nagy a hajlandóság, megszüntetendőknek tartom.

Itt azután, mikor át kell térnünk arra a kérdésre, hogy az eddigi intézkedések elhárítják-e a kivándorlás új fordulatával járó veszedelmeket, önkéntelenül észreveszszük, hogy átugrunk két tételt. Tudniillik nem néztük meg, hogy nem kellene-e előmozdítani a kivándorlást vagy másrészt irányítani azt. Az első föltevés egészen akadémikus természetű, miután nálunk olyan «assisted emigration», mint Angliában, vagy Svájcban, soha sem volt és nem is jutott senkinek eszébe, mivel pedig eddig mind azt mutogattuk, hogy ennyi meg annyi veszteséget okoz a kivándorlás, természetesen állást kellene foglalnunk minden ilyen kísérlet ellen. A IV. fejezetben az is ki fog derülni, hogy a mikor a kivándorlásnak kedvező eredménye volt, az rendesen abból állott elő, hogy a kivándorlás vagy visszatérés által megsemmisültek, megjavultak azok az okok, a melyek kivándorlásra indították embeinket. Ezért tehát arról, hogy mesterséges okkal mozdítsuk elő a haza elhagyását, szó sem lehet. A másik pontról, a kivándorlás irányításáról azonban már kötelességünk szólani s ez a tárgy eredményt is ígér.

A kérdés tehát így áll: ha már elindultak a kivándorlók, mindegy-e az nekünk, hogy hová mennek? Azt hiszem, az olvasó nem kívánja, hogyHerzogot, Geffkent, Philippovichot sorra idézzem, úgylis elhiszi, hogy igen fontos dolog a kivándorlás iránya, mert minden állam, vagy épen világrész más földrajzi és társadalmi viszonyaival roppant különböző előnyökkel és veszélyekkel várja a vándorlót, és annak nemzetségét. Ránk nézve annál nagyobb az előnye egyik befogadó területnek, a

másik fölött, mennél jobban boldogulnak ott kivándorlónk, mennél könnyebben haza tudnak térni és mennél inkább maradhatnak meg a magyarság hatása alatt. Ezzel tisztában volnánk. De most jön az a kérdés, hogy tudunk-e mi válogatni a tengerentúli országok között és tudjuk-e a kedvezőbb helyekre irányítani azokat, kik tőlünk elszakadnak? A kérdés nem a jelent, hanem a jövőt illeti, mivelhogy eddig nem volt szó nálunk semmiféle irányításról. Pedig, ha csak egy kicsit is körüinéztünk volna, láthattuk volna, hogy dolgoznak ebben az európai államok, kiknek szintén gondolkodniuk kell a kivándorlásról kivált az Egyesült-Államok új politikája óta. Először természetesen mindegyik állam maga csinál tengerentúli gyarmatokat, Angliától kezdve Német- és Olaszországig, a melyeket épen a kivándorlás folyamata vitt bele a gyarmatosításba; de a mi viszonyaink között ily holdbeli tervekről ne beszéljünk. Ám a gyarmatosítástól egészen elválasztva is megmarad külön kérdésnek az, hogyan lehetne a kivándorlókat jó útírányba terelni. Épen ebből a tekintetből adnak nekünk Tanulságokat európai szomszédaink. Itt van maga Nagy-Britannia, a mely nemcsak tele hintette gyarmataival a föld kerekességét, hanem most is folyton dolgozik: a Tuke Committee és Lord Brab azon egylete, a National Association for promoting State-Directed Emigration and Colonisation ezekre menő kivándorlót vezet (Mayo Smith: *Emigration and Immigration* IX. fejezet.); 1889-ben új nagy parlamenti bizottság küldetett ki ennek okából; 1886-ban pedig megkezdte működését az Emigrants Information Office. Németország sem soká késett, egyleti téren a Rafael-Verein, stb. stb., majd a Deutsche Kolonialgesellschaft vették kezükbe a munkát, míg az 1897-iki «kivándorlási törvény» megszületésekor a német birodalom közbelépett, hogy a kivándorlók elpusztulását és elszóródását megakadályozza. Belgium szintén panaszkodik a nagy kivándorlás miatt, de azért ő sem nézi közönyösen, hová mennek fiai és nem rohannak e veszedelmekbe: azért már 1877-ben fölállított egy Commission d'inspection, 1888-ban szervezte a «service de renseignements concernant l'émigration», a mely az egyes deportáltakban tudakozódási irodákban ad utasításokat, tanácsokat a kiköltözködő belgáknak. Svájc és Olaszország konzulátusait kapcsolták olyan ügyesen össze az Új Világgal, hogy nemcsak

figyelemmel tudják kísérni embereik elindulását és megérkezését, de irányt is mutatni azoknak, kivált miután Helvetiában önálló állami hatóságot (Bureau) létesítettek ebből a célból. Mi pedig – nem teszünk semmit.

Nem akarok fölösleges szót szaporítani. Hiszen, ha a dél-amerikai kivándorlást, a melyben annyi, de annyi emberünk pusztul el a mai nem való viszonyok között – mondom, ha ezt nem is tekintem, magok azok a dolgok, a miket előadtam, tökéletesen meggyőzhettek arról, hogy mi sem nézhetjük összetett kezekkel kivándorlóink sorsát. Én azt hiszem, hogy ha az a visszakergetési politika nem lett volna olyan nagyon kényelmes, (és olyan nagyon eredménytelen) akkor nekünk is eszünkbe jutott volna, hogy mégsem mindegy az, hogy elinduló honfitársunk nem megy-e tudatlanságában szerencsétlenségekbe, a helyett, hogy boldogulást találna és valamelyes honi fölügyeletet. De hát ezen már túl vagyunk és most egyelőre csak a kivándorlók irányításáról van szó.

Arra, hogy nálunk egyletek vegyék kezükbe ezt a munkát, vagy épen «gyarmatosító társulatok», nem számíthatunk s azért ezeket a tényezőket hagyjuk is ki a játékból. A sajtó, igaz, sokat tehetne, különösen a naptárak útján, de mit szóljak akkor, mikor itt van asztalomon egy népies vallásos kalendárium, a melynek irodalmi részében egy kétségbeesett rajzolat mutatja a kivándorlók pusztulását, míg a hirdetések között, elől-hátul, ellenőrizhetlen hajózási társulatok reklámjai' kiabálnak. Jó felolvasások útján sok jó fölvilágosítást lehetne szétszórni, különösen arra nézve, hogy hová ne menjenek a vándorlók, hogy az Egyesült-Államokban mely konzulátusok körül csoportosulhatnak s hogy hol nincs már szükség több munkásra. De hogy a hivatalos gépezetnél maradjak, a következőket szeretném olvasóim megfontolása alá bocsátani.

Először is már a kivándorlási ügynökségek engedélyezésénél lehet közrehatni arra, a mit Németországon így fejeztek ki: «a kivándorlást eltéríteni a helytelen irányoktól és megfelelőbb czólok felé vinni»; (Klössel: *Deutsches Auswanderungsgesetz.* 5. lap.) épen erről szól az új német törvény. Másodszor gondoskodni kellene a kivándorlók útbaigazításáról az iránt, hogy hol találhat jobb sorsot, állami védelmet, mely útírányt válaszszza s különösen, hogy: hová ne menjen. De hogy történjék ez? A mi az adatok, statisztikai

kimutatások, leírások, sőt tanácsok beszerzését illeti, ebben a tekintetben, azt hiszem, semmi nehézség nem lesz, mihelyt konzuli karunkat úgy kiépítjük és a kivándorlásnak lekötjük, a mint a II. fejezetben terveztem. Még csak azt teszem hozzá, hogy nagyon okos dolog lenne behozni azt a svájci rendelkezést, a mely szerint az itthoni kivándorlási ügynök minden kivándorló megérkezéséről köteles Amerikában azt a konszulunkat értesíteni, kinek kerületébe lép a kivándorló. (Bokemeyer: *Das Auswanderungswesen in der Schweiz, in Belgien, England und Deutschland*, 13. 1.) Ezután az következik, hogy a beérkező adatokat megkapja útbaigazítás formájában az, a kinek tanácsra van szüksége. Előbb föl is soroltam a különböző államok idevágó intézményeit s azt láttuk, hogy részben külön tudakozódási irodák állanak fön, a minek főtypusa Anglia, részben egy állami hatóság vállalja magára a szerepet s ebben a német külügyi hivatal vezet.

Németországon a külügyi hivatal nemcsak a vállalkozói és ügynöki engedélyek által irányítja a kivándorlást, hanem maga tanácsokat is ad, útbaigazításokat oszt; két óv alatt 281 kérdezősködőnek felelt. Ellenben egészen más és sokkal izmosabb az angol Emigrants Information Office működése külön irodájában, mely a bürokratikus formáktól menten működhetik s melyet Londonban magam is fölkerestem. Mi bizonyítja életképességét tökéletesebben, mint az, hogy folyton összeköttetésben van az étellel s 1896-ban 9598, 1893-ban pedig 9229 kivándorló fordult hozzá, míg a tanulságos «circularok»-ba minden nyilvános tárlaton, olvasóban belebotlik az ember. (*Report on the Emigrants Information Office for the year ended 31st december 1897.*) Ha pedig ezt a két szélső typust összevetem a magyar viszonyokkal, a melynél a nagy közönyösség mellett még azt sem igen várhatjuk, hogy az emberek saját boldogulásukra tanácsot kérjenek, az egész intézmény betelepítését ön a következő formában képzelem.

A statisztikai hivatal vezetése alatt, egy különálló, (mennél kevésbé bürokratikus) iroda összeszedvén az adatokat, azokat magyar szempontból a hazai nyelveken földolgozná. Informatiókat is adna, de a kivándorlókra nézve ezzel még nem tett volna semmit, legfőlebb – s ez ia jó volna – keres-

kedőinknek válnék hasznára. A kivándorlók irányítására hármat várnék tőle. Először egyes különös veszélyhozó országokra, területekre vagy útirányokra az ágensek közvetítését, jegykiadását tiltaná. Másodszor népies olvasmányokban, füzetekben ismertetné a megtévelyítések módjait s jeleznék hogy magyar papokat és konsulokat hol és hol nem találhatnak, ezeket a füzeteket nemcsak a főbírók osztogatnák hivatalból, de az ügynököknek, jegykiadóknak is kötelességökké tétetnék ezeket minden szerződéshez, jegyhez mellékelni. Kitünőbb mintákat csakugyan nem említhetnék, mint az angol «Emigration Statutes and general handbook» (1898), – Circular on the Emigration of Woman-Canada Circular stb. pamphletokat. Harmadszor igen megszívlelendőnek tartom a svájczí Bureaunak azt az igyekezetét, hogy egyes kivándorló csapatokat a határtól elkísértet a kikötőig, hogy lássa, mi történik velők. Nem sok ez még, de egyelőre talán megpróbálkozhatnánk ennyivel, már csak azért is, hogy a közönyösséget megtörjük a kivándorlás nagy kérdésével szemben, de meg azért is, hogy Amerika új politikájával szemközt ne álljunk egészen tehetetlenül.

A mint így visszakanyarodtunk arra a kérdésre, hogy mit is tettünk tehát, miután a visszakergetésekkel czólt nem értünk: már úgyszólván el is készültünk a felelettel. Mindazt nem tettük meg, a mit a kivándorlók fölvilágosítására, fölügyelétére és irányítására tartozik s a miket épen most ismertettem. E helyett oly erős a büntelen kivándorlók visszaüzésére a «közvélemény», hogy 1888-ban is a belügyministeriumnak kellett hatályától megfosztania az egyik vármegyének azon szabályzatát, mely minden kivándorlót megbüntetett és pénzöket elkobozta. (6174-88. sz. b. m. r.) Az egész nagy fordulat, mely az Egyesült-Államok politikájában beállott, s melynek nagyszerű fontosságát most már világosan látjuk, nem verődött le nálunk egyébben, mint egy 1875-iki s egy 1890-iki rendeletben, melyben a belügyministerium az akkori új amerikai törvényt tudtul adja, a mely rendeletek helyesek is, jók is, el is feledték őket, de semmi tényleges intézkedésre nem vezettek.

Pedig a kivándorlás ügye nemcsak ennyiből áll, hanem áll különösen egy dologból, a mely – az egyes helyi megkönnyítéseket nem tekintve, – ennek a hatalmas mozgalomnak jó oldalát teszi, nagy becsét megadja. Világraszóló jelentő-

sége, reformáló ereje van ennek a hullámnak annyi baj között az a nagy erő semmi egyéb, mint azoknak az új eszméknek energiája, a melyeket embereink az Új Világban szedtek össze s a melyeket haza hoznak. És épen azért, és épen ezen a ponton, mikor azt láttuk meg, hogy egy csomó kivándorlónkat vissza akarják téríteni Amerikából a yankeek, azt merem kérdezni: el vagyunk-e készülve arra, hogy befogadjuk nemcsak a visszakergetett elégedetleneket, de az ő új eszméiknek rettenetes erejét is? Ezen gondolkozzunk!

IV.

A kivándorlás okai; a visszahatás; a Felvidék helyzete a kivándorlás és bevándorlás következtében.

Miért vándorolnak ki az emberek Amerikába?

Bizonyára ez a kérdések kérdése. Érkezett is rá annyi válasz, hogy elészámlálnunk sem lehet; hisz annyian voltak, a kik azt hitték, hogy a kivándorlás valami rettenetesen egyszerű dolog s ezek mind egytől egyig készen voltak följátnani saját «általános megoldásukat». A vége az lett, hogy a nagy elvi kijelentések kezdtek összezsugorodni, egyetemes csodaszereik eltűnédeztek és megmaradt a kivándorlás kérlelhetetlen valósága, a mely országok és vidékek szerint színes változatosság-ból van összetéve, csak egy nincsen benne: nagyhangú elmélet.

Mosso híres könyve, a melyet a fáradságról írt, ezzel a rendkívül érdekes fejezettel kezdődik, *A madarak vándorlásáról és a posta-galambokról*. Előadja ebben Mossó, hogy az új figyelések és kutatások egészen váratlan eredményre vezették a tudományt. Eddig az volt az általános nézet, hogy a vándorló madarak, – gólyák, fecskék – egyszerűen neki-röpülnek a tengernek és valamely kimagyarázhatatlan ösztön, mely mindnyájuk fölött egyformán uralkodik, egyszerre, egy vonalban átvonja őket az Óceánon; így magyarázták a madarak kivándorlását. Bele is nyugodott mindenki ebbe a magyarázatba és eszükbe sem jutott a könyvíróknak, hogy ez talán nem így van egészen s hogy ha közelebről megnéz-

nék az egyes eseteket, akkor egyszerre szétesnék ez az általános tan és lenne belőle egy csomó igen különböző individuális madár-kérdés. Mosso: (*La fatigue intellectuelle et physique*, Langlois fordítása, 1896.) tényleg bebizonyítja, hogy ilyen általános irányadó ösztön helyett az egyes madáregyének, szárnyas vándor-csapatok tanultságától, neveltségétől stb., egy szóval: különböző természetétől függ a vándorlás esélye, s ezért nem hogy egy általános kivándorlási törvény uralkodnék, teszem föl valamennyi fecskén, hanem annyi különböző utat, körülményt és sikert fogunk látni náluk, a mennyi különbözőést mutat az egyes fecskék vagy fecske-hadak természete és külső körülménye. Nem általános, egyenletes ösztön szerepel itt tehát, hanem az egyéni sajátosságok kérdései uralkodnak – ez a madarak kivándorlásának új törvénye. Ugyanez, és nem más, az én álláspontom is a mi kivándorlásunk dolgában. Nemcsak úgy értem ezt, hogy az európai kivándorlást nem lehet egy általános képlettel kifejezni, hanem értem úgy is, hogy magát a magyar kivándorlást is csak Mosso rendszerével magyarázhatjuk meg. Nem elvi tételeken, úgynevezett nagy igazságokon kell kezdenünk a munkát, mert ezekkel ugyan mindenüvé elérünk, csak a kivándorlás okaihoz nem, hanem épen ellenkezőleg a földön, a Felvidék völgyeiben és fensíkjaiban kell keresnünk az egyes típusokat. Ezzel kell kezdődnie a kutatásnak s csak azután lehet szó arról, hogy ezeket az egyéni, helyi okokat összegyűjtve, úgy mutassuk be őket, hogy nagyobb szempontok világosságát vetíthessük csoportjaira. Eljárásom tehát épen megfordított úton halad, mint az általános elméletek: a kicsiny típuson kezdem, – mint az amerikai magyarok rajzolásánál is – s azokból szerkesztem meg az irányzatok rajzolatát. Meg is mondom, hogy mi indított erre. Indított az, hogy míg a Felvidéken jártam, a legtöbbször azt kellett hallanom, hogy a kivándorlás oka valamely elharapózott «kivándorlási viszketeg», a mely oly ösztönszerűleg viszi Amerikába embeinket, mint a hogy a vándorlási ösztön átvezeti a madarakat Afrikába; mikor pedig megjártam a fátut, akkor láttam – de hisz épen azt akarom elmondani, hogy milyen tipikus okokat láttam. A miatt, hogy kicsinyességek szét ne vessék dolgozatom kereteit, a II. fejezet mintájára csak azokat a pontokat fogom utamon megtűzködni, a melyek mindazon

mélységeket jelzik, a melyek fölött a kivándorlás problémájával lépdelünk, de azért, úgy hiszem, megengedhetek magamnak ajjnnyi részletezést, a mennyi itt következik:

Trencsénmegyében a kisuczai járás jár elől a kivándorlásban miután a népesség oly sűrű, hogy mintegy 10,000 lélek van a szűk s nagyrészt terméketlen völgybe beszorítva. A közigazgatási bizottság (jelentéseiben) nem tartja valami nagy veszedelemnek a kivándorlást, minthogy a «sodronyosok» (ez a drótos tót hivatalos neve!) azelőtt is vándorolgattak s a bajt most is inkább a «behozott veszedelmes eszmék» okozzák; azzal is vigasztalják magokat a trencséniek, hogy inkább csavargók mennek el. A mint azonban magam láttam, a kivándorlási seb sokkal mélyebb, sőt talán itt – s még a ruthén vidéken – vérzik legerősebben az egész országban. Magából a beszterczei völgyből évenként kivándorol 100-200 család, köztük jómódú gazdák, a kiket a Galicziából jövő fakereskedők üzelmel egyszerűen kifordítanak a «zsinór-erdőből», a melyek úgyis oly aprók és oly bonyolult birtoklást mutatnak, hogy – egy igen jellemzetes mondás szerint – «mindenki a más erdejéből lopja saját fáját». A föld-éhség oly nagy, hogy egy hold ára 800 firt, annak ellenére, hogy a «birtokok» valószínű szilánkokban vannak szétszórva a kopár hegyoldalakon, hol okszerű gazdálkodásról épen oly kevésbé van szó, mint használható utakról. Nem akarom leírni azokat az uzsoráskodásokat, miket a korcsmárosok és faszállítók kölcsönei jelentenek (adataim mind meg vannak), sem azt nem feszegetem, hogy a 150 %-os egyházi pótdó mennyiben használ a vallásosságnak; hanem a szomorúságból elég lesz ennyi: a lakosok közül senkisémet adhat el gabonát, oly kevéske terem, sőt majd mindig venniök kell; húst évenként legfőlebb a két nagy ünnepen látnak, de 5-6 évig is el kell élniök húsétel nélkül; kőházak nincsenek; a földet csak fűrészpörrel és fenyőlombokkal trágyázhatják; januárra rendszeren elfogy a málé s akkor kezdődik a koplalás, sőt ilyenkor nem bírnak venni, eczet helyett pedig éretlen szilvával és körtével savanyítják az ételt; 42 község közül csak hatnak van okleveles tanítója; mindabból pedig a mit mi «magyarság»-nak neve zünk, annyit sem kaptak eddig, hogy – kérdezősködésemre – egy pár öregem kívül senkisémet hallotta Kossuth Lajos nevét. A völgy teljes a nagy nyomorúságtól, s az intransigens nagy

uradalom, az erdők pusztulása és az ipar hiánya, az üzérkedők fondorkodásaival együtt oly tökéletessé teszi a szegénységet, hogy a népesség szinte physikai kényszerűséggel ömlik ki a hegyeken – Amerikába. Kell-e még több ok arra, hogy itt «kivándorlási viszketeg» teremjen, kell-e az olyan faluban, a hol «állami malacznak» mondták a koczát, mert minden állatjukat adóba adják)

A kisuczai élbesztercei völgy azért is megérdemli figyelmünket, mert nemcsak több kivándorló járásnak sötét típusa, hanem pontos adatokat ad ahhoz is, a mit a kivándorlás visszahatásának neveztem el. Így Zborón, az egyik «amerikai», ki 1200 forintot hozott haza, itthon ismét jól találja magát darócz-ruhájában s kérdéseimre azzal válaszolt, hogy «egész világon nincs oly Krajna (ország), mint Magyarország, ha – itt pénz van», de e mellett oly ellenszenvvel viseltetnek a faluban minden ellen, a mi állami, hogy az államtól nem várnak már semmit, csak – a földosztást. Egy másik helyütt emberem, ki «szegénységért» ment ki mindkét ízben, hétszáz forintján kívül pánszláv újsággal is megakodott az Új-Világban, de azért jó hazafi maradt» hogy rövidség okából csak még egy harmadik falut említsek, Beszterczéről 500-600 férfi volt Amerikában s a hazahozott pénzt arra használták, hogy kifizessék adósságaikat, a mely a fakereskedők csalárdságából és a sok osztozkodásból maradt rajtuk, azután pedig nagy bádogkereszteket csináltattak a temetőbe. – A mint így maga ez egyetlen járás, – nagy elmaradottsága mellett, a min derék főbírója próbál segíteni – már kimutatja, hogy micsoda rettenetes sok dolog van ebben az egy szóban «kivándorlás», úgy továbbat is hihetetlen változatoságot ér kezünk mindenütt, a hová csak nyulunk.

Vegyük Liptómegyét, a honnét az alispán adatai szerint vagy 750 ember van Amerikában, leginkább Csorbafalvárói és Tarnóczról. Minthogy e megye jellegét az adja meg, hogy kevés középbirtokos van, az ősi gentry legnagyobb részt tönkre ment, míg másfelől némely község nagyobb erdőket bírt megszerezni: akként ez az állapot visszatükröződik a mi kivándorlási mozgalmunkban is. A parasztok egy része ugyanis asztalos és kovács munkához is ért, nincs annyira megszorulva és ezért faluját «városnak», a községházát városháznak mondja s városi emlékei Amerikában sem hagyják el. Innét

van, hogy legtöbbje két év múlva ismét visszajön, hoz vagy 500 forintot, a mivel azután tisztességesebben rendezi be lakását – nem úgy, mint a trencséniek, – úgy hogy a házak egyharmada (Tarnócz) kőből van s bennök képeket, poharakat, főként pedig tűzoltó diplomákat találunk. Ily állapottok mellett a kivándorlásnak főokai a Trencsónból és Árvából idehúzó szegényebb tótok, a kiket a rózsashegyi famunkáló telep kezd lekötöni. Természetes, hogy a kivándorlásnak visszahatása is más itt; még pedig – a munkabéreket egyelőre nem tekintve – kettős. Tudniillik egyrészt a pánszlávizmust az önérzetes tót az amerikai egyletekből hamar magára kapja és hazahozza, másrészt pedig tetszeleg a «városi» nép előtt az ő angol szavaival is, – nekem is mutattak egy «jó angol» hírében álló munkást, a ki azonban a «cool» szón kívül egyebet nem tudott mondani. Meg kell írnom végül, hogy egyik liptómezei faluban hallottam azt a különös okát a hazavágyódásnak, a melyhez hasonlót két világrészben nem találtam, nevezetesen arra a kérdésemre, hogy miért jött vissza Amerikából, emberemígyen válaszolt: – «Mert ott kétszer is kellett naponként húst ennem, azt pedig nem lehet kibírni». Ha Szepesvármegyével próbálkozunk meg, akkor jó lesz három külön tipikus vidéket választani ki: a késmárki, az ó-lublói járást és Szepes-Bélát. A késmárki járásban a kivándorlásnak egyik főfészke: Zdjár (1352 lélek), a honnét egy évben átlag nyolczvan lakos költözik el Amerikába s a hová, meglehetősen pontos számítás szerint, évenként 35-38,000 forint jön be a tengerentúlról. Ennél többet talán nem is kellene mondanom, de miután folyton azt hallottam, hogy a kivándorlási viszketeg hajtja el ezeket az embereket, a helyszínén utána jártam ennek a mesebeli betegségnek és természetesen egészen mást találtam. Az elhurczkolódás 1884-ben kezdődött, mert az alsó földek már mind egy korcsmárosnak voltak elzálogosítva, s ezeket a földeket akarták kiváltani a kivándorlók; meg is tették ezt, hanem a kivándorlás nem maradt abban. Nem maradt abban a gazdasági nyomás következtében, a mennyiben egy patak-pör adósságba hajtotta a falut, de másrészt meg az a lehetetlen birtok-állapot áll fenn, hogy az uradalom miatt nem tudnak terjeszkedni, viszont meg a község nincs fölosztva, hanem mindegyik negyed, nyolczad vagy tizenketted úrbéri telken az illető házcsoport külön

van, a teljek pedig hosszú sávban fut keresztül a völgyön és két hegyen. Így másfélórai úton húzódik el a falu, a miért együttműködés vagy közizgazgatás nem igen virágzanak, ez az utóbbi annál kevésbbé, mert maga a bíró is Amerikában van, a helyettes bíró pedig ráfizet harmincz forintnyi évi díjára. Az ok tehát túlon-túl megvan. Lássuk most, hogy mi jót hozott a kivándorlás? Először is azt láthatjuk, hogy itt bizony nem veszett el a dollár ereje, hanem a hazatérés első tivornyái után, okosabb dolgokhoz is fogtak az «amerikánusok»: kiváltották telkeiket, a szobákat kipadlózták és – a mi szinte hihetetlen – kinyitható ablakot és takaréktűzhelyet csináltak. Ezek azok a jelek, a melyekről az «amerikai» ház megismerszik. A kivándorlás legjobb eredményei közé kell soroznom annak a daróczos tótnak példáját, a ki nagyon örült, mikor angolul beszélhetett velem, kiszáritotta mocsaras földjét, két amerikai órát és egy forgó-fűrőt hozott haza – a sok szent képen kívül, melyeket odakint pánszláv egyesületekből szerzett. Ha most az olvasó visszaemlékezik a II. fejezetre, a hol azt fejtegettem, hogy az amerikai magyarságot a megújuló vallási kötelékek tartják össze és épen ezeken át akar a pánszlávizmus rajtok erőt venni: akkor itt megtalálja annak a képek magyarországi lenyomatát. A szent képek és szláv vallásos iratok mellett, itt van a «Kózsafűzér» egylet, melynek imádkozási czéduláira költi pénzét a zjári, – akárcsak a newyorki Saint Mary of Eosario élne itt – és sohasem tudhatjuk, kik és mit olvastatnak ki tótjainkkal e könyvekből. Mivel itt a kivándorlás legjobb hatásáról beszéltem, hadd szóljak a legrosszabbról is: az itthon hagyott asszonyok nagy erkölcs telenségéről, jobban: erkölcsi közömbösségéről, a mely a hazatérő «amerikai» férjet mindig meglepi, néha hót gyerekekkel is, a mire zivataros perpatvar – és kibékülés következik.

Szepes-Bélát külön említettem, még pedig azért, mert problémánknak mind a két oldalát új világitásban mutatja szemünknek ez a derék, «zips»-i öntudattal teljes kis város. A kivándorlás anyaga itt nem a munkásnép volt, hanem a kisiparos, kik közül vagy négyszázan mentek át a tengeren. A kivándorlás oka: az, hogy a nagyipar, különösen a szomszéd Ausztria nagyipara, összetörte a kisiparosokat, a kik egy emberöltővel ezelőtt még 40-50 segéddel dolgoztak s közben kis földjeiket is művelgették. A kivándorlás hatása egyfelől az,

hogy az a kevés ember, a ki visszajön, nem tud nagy iparhoz kezdeni, mert Amerikában csak segédmunkás volt, másfelől házaikat és telkeiket elfoglalják a visszatérő tót munkások, kik a pénzen kívül nagyfokú szláv érzést is hoznak magukkal.

Szepesmegyében még az ó-lublói járásban tanulhatunk igen sokat. Jakobian község rettenetesen összeszorult, egymás közé ékelt faházai az ő nagy nyomoruságukkal mindent megmagyaráznak. A háromezernégyszáz lakos közül ezer-nyolczszáz vándorolt már ki; ebből alig egy tizedrészt ha visszajön s azok is ritka esetben lesznek állandó lakók, mert sem helye, sem munkája, de még vezető útja sincs a népességnek. A mozgolódás 1882-ben kezdődött s oka a földéhség és a kereset hiánya volt. Eleinte sok pénz jött vissza, sok ember hazatért, de miután faipart nem sikerült teremteni, a kivándorlók kezdtek künn maradni, a visszajövő pénzt meg hol elpocsékolják, hol hevertetik, – talán eszébe fog jutni itt olvasóimnak az, hogy a II. fejezetben megmondtam már, mit kellene a pénzküldemények dolgában halaszthatlanul megtenni. A visszahatás tekintetében kettőt jegyezzünk föl: az egyik a honnmaradt asszonyok példátlan elzüllése, a másik egy ennél is nagyobb veszedelem, az Amerikanska Slovenski Spolok pánszláv egyesület diplomái és jelvényei, melyektől gőgössé lesz és magyar-ellenessé tótunk, ki amerikai kalapját és celluloid kézelőit vasárnaponként magára rakja. Jakobian mellett Ó-Lubló és Hopgarten'is híres kivándorlási fészkek. Csakhogy míg az elsőben a lengyel-tót keverékű lakosság úrhatnámsága viszi a pusztulásba és az Új-Világba az embereket, addig Hopgartenben a kisiparos takácsok bukása s részben a részegeskedés tette árvává a falut, a melynek utcáján az elhurczkodott polgárok beszögezett vagy lerombolt házai között kísér bennünket a szomorúság.

Mielőtt Abaujmegyéről lenne hosszabb mondani valóm, Sárosról és Zemplénről volna rövid emlékezőm, azt akarom még megmondani, hogy épen Szepesben próbálkoztak meg azelőtt legbőszéesebben avval, hogy a határról a csendőrök visszazsuppolták a kivándorlókat, az eredmény pedig – azonkívül, hogy egy katonaszökevényt sem tudtak visszahozni – az a nagy, és visszahatásában is veszedelmes kivándorlás lett, a melyet most láttunk.

Abauj-Torna vármegyéből 1890-ben vették ki a legtöbb

útlevélet: 1722-öt, azóta ez a szám 1897-ben leszállt 248-ra, de 1898-ban ismét emelkedett; ha ehhez hozzávesszük azt, hogy útlevél nélkül legalább is ugyanennyien mentek ki, elgondolhatjuk, hogy itt sem gyerekjáték a kivándorlás kérdése. Vizsgálódásom céljából leghelyesebb, ha Meczenzéff és a Kassa körüli falvakra nézek. Meczenzéff azért érdekel minket, mert a mint tudjuk (II. fejezet) Clevelandban, Ohio, egy igen fontos gyártelep áll fönn, mely munkásait Meczenzéffről toborozza. Az egyetlen hely volt ez, a hol a városházán egy külön jegyzéket találtam, ezzel a német czimmel: *Eintrag-Buch von Amerika Leuten von 1888*, a mely magyarul vezetetik és arról ad hirt, hogy legtöbben mentek el 1:895 és 1896-baD, harminczketten és hatvannégyen. A kivándorlás itt igen régen kezdődött, mert 1864-ben ment ki egy Balassa nevű polgár, – tisztára tudványból, őt azután többen követték, különösen a katonaszökevények. Majd két dolog jött közbe: az egyik az, hogy Kuncz Tivadar elszármazott Clevelandba s ott megvetette gyárának alapját, a másik, hogy a hámorokban a nagy vasgyárak versenye felére szállította le a kovácslegények keresetét. Ezek a tényezők táplálták itt a kivándorlást, a melynek hatásául egyéb nem is maradt, mint a kezdetleges, fakalapácsos munkáló hámorok, a melyeket a kormány kezd most élesztgetni. – A Kassa körül épült jómódú falvakat szemlélgetve, a melyek tormatermeléssel és sonka-iparral segítenek magukon, a rozgonyi körjegyzőség kivándorlásán akad meg a szem. Ez a Bozgony, Alsó- és Felső-Olcsvár megint új okot mutatnak be, a mikor azt kell látnunk, hogy a pénzszerzési vágygyal a családi összezördülések és peres osztozkodások vetekednek s épen azért innét nem a derekabbját, de a hitványabbját viszik el a népnek az Egyesült-Államokba vagy Braziliába. A visszatérőkről azt kell csak ideiktatnom, hogy meglehetősen pénzsommájukat sehogy sem tudják elhelyezni itthon és e miatt elégedetlenek, a mi megint csak az amerikai pénz összegyűjtésére vezet vissza bennünket.

Azt hiszem, hogy egyetlen külön ügyet kivéve, a mit az ezüsbányák kérdésének hívnak – a többieket illetőleg ismétlésekbe kellene bonyolódnom, ha folytatnám ennek a mozaiknak összeállítását, a mely szerintem a kivándorlás indító okainak valóságos képét adja, igazságot mutat és nem «álta-

lános elveket». De ki akarom ezt bővíteni két vármegyének tömör, – de igen fontos kivándorlási állapotával, a melyeket rövid jelzésből is jól megjegyezhetünk. Sáros és Zemplénmegyékről van szó. Sárosban a mozgalom jellege és hatása abban alakult ki, hogy az amerikai pénzzel a tótok megvetek a középirtokokat s mivel a dollárok éppen akkor özönlöttek be, mikor a felvidéki szeszgyárok megbuktak, a nemesi portákat az «amerikaiak» foglalták el sorra, annyira, hogy még Amerikából is hazaküldik családtagjaikat a bártfai fürdőre, természetesen szláv jelvények kíséretében. Zemplénmegyében viszont ez az alakulat azzal van megtehető, hogy Galicziából folyton nagy bevándorlás van, annyira, hogy az újonnan érkező csapatok a népesedési fejlődést lenyomják és a határszéli szolgabírák most már a bevándorlókat akarják csendőrökkel megállítani. Éppen ez vezet rá minket a ruthén kivándorlásra, vagyis a «ruthén kérdésnek» arra a részére, mely munkánkba vág.

Tudjuk, hogy Amerikában tizenhét magyar görög-katholikus lelkész van, (II. fejezet), a mi azt bizonyítja, hogy igen sok ruthénunk vándorolt már ki. A Saint Mary of Rosario egyesület jelentésében látjuk a ruthének fényképeit és amerikai telepeiken az orosz papok rubeleit, a mi azt hirdeti, hogy különböző térítők leselkedve akarnák kihasználni a ruthének bajait. A winipegi püspökségből pedig, a melytől Kanadába vándorolt kétezer emberünk 2500 holdat vásárol, az az üzenet jő, – hogy ott igen józan, iparkodó és munkás a ruthén, a mi azt bizonyítja, hogy ha nálunk nem látják meg bennök ezeket a tulajdonokat, azt csak természetellenes helyzetük okozhatja.

Nem az az én dolgom most, hogy a magyarországi ruthénség pusztító nyomorát, vérző veszedelmét mind kitarjam, ámbár, ha a megindított segítő-mozgalomnak továbbra sem fog sikerülni a magyar közönség nagy közönyét megtörni, külön tanulmánynyal fogom fárasztani az olvasót. A mit a trencsénmegyei Besztercze-völgyről és a szepesi Jakobiánrői elmondtam, azt mind összerakhatnám a Verhovina állapotainak leírására, a hol az összetákolt faházaknak sokszor egészen csupasz szobáiban ellankadva él a «potyesz», ki régen jobb létet látott. A kivándorlás oka tehát a földnek, ételnek és munkának hiánya lenne. De mi okozta ezt? Égi és földi

csapásokon kívül két tényező: a hibás gazdálkodási rend és a bevándorlás.

A gazdálkodási rendszer hibás a ruthének sülyedésében azért, mert az állattenyésztés az elkorcsosodás lejtőjén indult, a nagy uradalmak úgyszólván lehetetlenné tették a parasztok földszerzését és végül különösen hibás volt azért, mert az egész gazdálkodás abból állott s áll ma is, hogy az Alföld nagyszerű sík-gazdaság módját mindenestül alkalmazni akarták a Havasokon, a Fekete Tisza vadregényes partjain és a Turbaczill fölséges völgyében. Már maga ez az egyetlen ok megteremthette a bajok bajját, mert természetes, hogy itt, hol a havasi gazdálkodás oly kitűnően hozhatná a pénzt, mint Svájcban, az alföldi minta nyomorúságos torzképpé változott, mert természetellenes volt. Föltétlen dicséret illeti meg földmivelőügyi kormányunkat, hogy ezen a ponton meglátta a bajt és nemcsak maga kezeli mintaszerűen erdőit, hanem egy szélesebbkörű politikának kezdetét vetette meg. Igaz, hogy csak a legkezdetét. De mikor annyi veszedelmet közönnnyel néz közönségünk, akkor bizony igen jól esik megpihennünk Darányi minister rendelkezésein, a melyekkel az állam maga bérelt 12622 holdat a Schönborn-uradalomtól, hogy azt 4102 parasztra bízva, és állatok kiosztására, havasi gazdaságok berendezésére a szolyvai járásban egy messzire tekintő ministeri biztost küldött (Egan Ede). (L. Egan Ede: *Kárpátaink közgazdasági hivatása. 1890.*)

De mi történt a bevándorlás dolgában? Az, hogy a megerősített csendőrsök koronként, válogatás nélkül visszazavarták a jövevényeket, a kik azután – más utakon jöttek be. Ennyi az egész. Pedig a beöznlő áradat nyomása; akkora volt és akkora ma is, hogy Amerikáig verte ki a ruthéneket s a ki itthon maradt, annak a nagy magas Havas tetején gyúlad ki pásztortüze, mert falujából és földjéből kiszorították. Épen oly oktalanság volna arról beszélni, hogy a bevándorlás egyáltalán kárhoztatandó, mint meg nem látni azt, hogy itt épen a kivándorlás és beöznlés problémája szempontjából oly jelenség, tünet áll elénk, a melynek legalább is további elmérgesedését meg kell akadályozni. Mi is a hiba itt? Kettő. – Az egyik az, hogy a bevándorlás következtében a területi viszonyok és a jelenlegi gazdálkodási rendszer mellett valósággal túlnépesedés áll elő és így a lakosokat ez a meg-

szaporodás akarataik ellenére is Amerikába úzi. Ezt azzal bizonyítom, hogy maguk a bevándorlók is sok helyütt koplalni kénytelenek (Karácsonyfalva, Falu-Szlatina), míg másrészt a «potyesz» a legmeredekebb erdőháton is megkapaszkodik, csak hogy itthon maradhasson, a mi igen megbecsülendő. A másik hiba az, hogy olyan két nép-elem (a galicziai és a ruthén) kerül itt össze – s ezt a hivatalos jelentésekből írom, – a melyek talán külön másutt megélnének szépen, de itt csak úgy lehetnek meg, hogy az egyik mindennemű módon megeszi a másikat, a törvényeken belül vagy a törvényeken kívül. Ez a másik pedig az ellenálló képességét elvesztett ruthén, a ki a Galicziában kiéheztetett, kicsinyes üzérkedésre kényszerült érkezőkkel áll szemben. Azért én azt hiszem, hogy a visszakergetés eljárása helyett, a mi itt épen oly káros, mint a kivándorlókkal szemben. (III. fejezet), meg kell forgatnunk fejünkben az északamerikai Egyesült-Államoknak politikáját, a mely nem igazságtalanul, nem kicsinyeskedve, nem is válogatás nélkül, hanem rendszeresen és általános szempontok szerint állít rendszabályokat a bevándorlás elé. Épen ez volt az egyik oka annak, a miért főntebb oly gondosan utána jártam minden lépésnek, a melyet a yankeek a bevándorlás kérdésében tettek: a mi bevándorlásunkra nem maradhat visszahatás nélkül az ő eljárásuk.

Most megállítom az oknyomozást. Előttünk van a mozaik-kép s mi szemközt állunk vele. A részletek talán nem is voltak érdekesség nélkül, az alapszínek talán sötét hátteret adnak az egésznek – de látunk-e rajta általános elméleteket, vagy könyvbeli elveket? Sehohsem látok. Sőt azt az általános vázt, a kivándorlási vizsketeget sem veszem észre ábrámon, a melyet Mosso madár-elmélete leolvasztott. Higyük el tehát, hogy mégis csak igazunk volt, mikor nem akartunk bízni azokban a mindent-megnyugtató kijelentésekben.

De hát most már abban kell-e hagynunk minden vizsgálódást? Szételessék-e kezeink között az egész probléma s ne tudjunk annak alakot adni? Álláspontunk kétségtelenül nem ilyen rossz, sőt talán egészen jó. Mert erőszakos «nagy elvek» helyett, a melyek épen a való igazságot roppantának össze, mi épen azért hagytuk meg közvetlen eredetiségében most gyűjtött rajzunkat, hogy ezekre a földről szedett adatokra, az

életből kiszedett rögökre egyenesen bocsáthassuk rá a világitást. Mert igenis, vannak pontok, a honnét a kivándorlás okainak táblázatára vetíteni tudunk és keresztül-kasul vezethetjük rajta a kutatást úgy, hogy mindig teljesebben, mindig szembeszökőbben lássék meg az, a mi igazság és mélység van az egyes adatokban. Olyan szempontok ezek, a melyekről különböző irányokban, széltében, hosszában vagy oldalt látjuk meg az okoknak azt a kapcsolatát, melynek valóság vagy törvény a neve.

Azt hiszem, hogy az eddigi részletes fölsorolások után munkánk nem is lesz nehéz. De épen könnyebb lesz, ha a szemünk megakad azon, a mi – hiányzik az okok foglalatából; hiányzik, mert nem is lehet benne, a kivándorlásnak időbeli hullámzása. Pedig ez igen fontos és nagysúlyú eset, mert a mint Thirriüg Gusztáv kimutatja, hogy az első nagyobb magyar szállítmány 1877-ben érkezett az Unióba s 1879-ben a régebbi szórványos kihurczokodást egy növekvő, duzzadó áradat váltja föl, mely 1518 fővel indulva (1879) 1892-ben 32,683 évi kivándorlót ér el, s nem mond mást, mint azt, hogy 100,000 lakos közül 10 helyett 187 távozott el. (Thirring: *A magyarok kivándorlása Amerikába. Közgazdasági Szemle* 1896. 36. 1.) Hozzátehetem (1. II. fejezet), hogy 1897-1898-ban 16659 lelket mutat ugyanez a statistika. Miután a régi emigratio nem tartozik most a mi dolgunkra, azt kérdehetjük és kérdezzük is, hogy miért indult meg 1879 után és ily módon ez a mozgalom? Azaz legyünk óvatosak és mondjuk azt, hogy miután sok, sőt az elégnél is több okot láttunk, melyek mind kivándorlást idéztek elő, azt szeretnők tudni, hogy micsoda esemény, fordulat állott be, a mely megadta az alkalmat arra, hogy azok a főntebb látott, erőteljes okok elkezdjenek működni és Amerikába kergessék a magyarokat. A fölületességgel szemben, mely annyit ártott már nálunk a kivándorlás ügyének, sohasem lehet elég hangosan kikiáltani, hogy a kivándorlás okai azok a magyarhoni állagotok, a melyekről főntebb szoltam, de ezektől különbözik az alkalom, mely ezeket a rugókat fölpattantotta s ez már Amerikából került elő.

Persze nagyon nehéz olyan dolgot keresni ki a régi időkből, a mit még most sem igen figyelnek meg, de Thirring föltevésain kívül az amerikai irások is odamutatnak, hogy az amerikai vállalkozók ügynökei szedték össze először embe-

reinket, hogy az ottani drága «hands»-eket szorítsák ki. Az a vaskos report, (1172 oldal), a melyet a Commissioner of Labor a strikekről kiadott (*Strikes and lockouts 1887.*) mindjárt azon kezd, hogy épen 1877 óta van folytonos ipari zavarokban, strikeokban az Új-Világ. Eood H. E. pedig egyenest kimondja, (*A Pennsylvanián Colliery Village, Century Magazine 1898. április*), hogy a nagy munkásháborgások közepett végre is Pennsylvania egyik nagy vállalkozója elküldött Ausztria-Magyarországba s onnét; hozatta banyáiba először azokat az «idegeneket», a kiknek immár teljesen sikerült megjelelésük által is kiszorítani mindazokat az angolnyelvű bányászokat, a kik másutt bírtak munkát kapni vagy legalább is volt annyi pénzük, hogy családjaikkal ott tudták hagyni a bányát. Ezzel tehát meg volt adva az alkalom, ki volt jelölve az út és megindultak a kivándorlás kerekei, a melyeket az itthoni bajok hajtottak. Ha így megláttuk azt a kezet, a mely a mi talajunkból fölfakadt áradat zsilipjét megnyitotta, akkor maga ez a vizsgálódás von tovább minket és épen céljainkhoz visz.

Mivel az első lökést, vagy – hogy magamat ismétellem – a kivándorlás első alkalmát kívülről adták meg, ezért van az, hogy a kivándorlás okait a mi gazdáink ma sem az itthoni bajokban, hanem mindig és mindenütt csak az ágensek üzérkedéseiben keresik és innét van az is, hogy bár tényleg akadnak ilyfajta ügynökök is (én is bemutattam egyet), ezek mellett egészen elfeledkezünk azokról az élősdiekről, a kik az elindult kivándorlót a határszéli korcsmáktól kezdve a new-yorki vizsgáló állomás hivataláig kísérik és folyton szipolyozzák, a miért is épen ezek ellen kell föllépni, a mint azt már az I. fejezetben ajánlottam.

De nemcsak eddig vagyunk. Ha Amerika indította meg a mozgalmat és ha Magyarország okot adott a kivándorlásra, az a kérdés, hogy a kivándorlók számának föl- és leszállását ki kormányozza a kettő közül: Amerika-e vagy Magyarország? Egy másik kivándorlót-szállító ország, a német birodalom, a mely négy és félmillió lelket vesztett el így, nagyon érdekes példát mutat nekünk; azt látjuk ugyanis nála, hogy a kisebb hullámzásokat nem tekintve (ilyen volt az 1893-iki tengerentúli válság) általában nem az amerikai, hanem a németországi viszonyok adják meg a hullámzás főirányát – már

a mennyire természetesen az ily bonyolult tüneménynek mozgatóit valamiképen meg lehet pillantani. A német kivándorlás első duzzadását 1854-ben éri el (215009), a mikor a politikai reakció itt tetőpontján van, a második növekedés 1866-ban áll elő Poroszország elégedetlen új tartományaiából, s ez nő 1872-ig, a mikor az egységes Németország hatalmas fejlődése beköszönt, a minek eredménye, hogy 1872-ben csak 21,964 német vándorol ki hazájából. (Philippovich: *Auswanderung, Handwörterbuch der Staatswissenschaften*. I. kötet 1007. old.) A visszaesést majd ismét erősebb kivándorlás mutatja, míg az utolsó évek óriási föllendülése abban tükröződik vissza, hogy 1887-ben 172,462 német kivándorlót számolt össze a statistika, míg 1897-ben csak 18,801-et, tehát úgyszólván tizedrészét. Nagyon ismeretes az, hogy Nagy-Britanniában is mily pontosan esett vagy szökött föl a hazátelhagyók csapata az ír gazdasági viszonyok egyes fordulatai szerint, de kevesen emlékeznek arra a följegyzésre, a mely az olasz kivándorlás hullámzásait annyira otthoni okokkal akarta megmagyarázni, hogy még a brigantaggiok megszüntetésének is részt tulajdonított benne. Ez így van tehát német és angol földön, talán Olaszországban is, mindenütt főként a régi haza sorsváltozásai vagy politikája igazgatják a kivándorlás számzott léptékét: föl és le. És Magyarországon? Magyarországon épen megfordítva: Amerika befolyása irányítja a kivándorlók számátrn

Már megmutattam, hogy a kivándorlás első alkalmával is a yankeek keze nyúlt át hozzánk az Oczeánon keresztül. Már a kivándorlók megérkezésénél megfigyeltem, (I. fejezet), hogy a ki egyszer átment Amerikába, az hihetetlenül könnyen hozzászokik úgy a maga, mint a községében lakók munkaviszonyainak új meg új kapcsolódásához, meglazulásához. Már jeleztem azt, hogy embereink manapság annyi magánértesülést kapnak folyton a tengerentúlról, hogy az amerikai munkapiacz hullámzásai a láthatatlan csatornákon közvetlenül hatnak Magyarországra; ehhez hozzáfűzhetem, hogy úgy odaát, mint itthon tíz ember közül nyolcz azt felelte nekem, hogy rokoni tudósításra indult el szülőfalujából. De mindezeknél tovább menve meg lehet állapítani azt, hogy Magyarországnak megvan az a különössége, melyet úgy fejezhetünk ki, hogy Amerika vonzó ereje mozgatja kivándorlási

áradatának apályát és dagályát. Nemcsak a «birds of pas-sage» – (ide-oda vándorlók) nagy száma mutatja azt, mert 1897-98-ban is 3430 akadt ilyen a 16,659 magyar kivándorló között, hanem az is, hogy a kivándorlók statistikája úgyszólván csak minimális kapcsolatban van a magyar coniuncturákkal, ellenben meglehetősen pontossággal tapad az Egyesült-Államok munka-keresletének éves változandóságához. A kivándorlók száma 1877-től kezdve, az 1885-iki visszaesés kivételével, majd teljes egyenletességgel emelkedett 1892-ig, mit sem törődve a hazai coniuncturákkal, melyek ezalatt föl és le hullámoztak nálunk. Ellenben a számsor oly pontosan megfelel azon amerikai időszaknak, a mikor a strikeoló amerikai munkásokat a mieinkkel nyomták ki a vállalkozók, hogy épen 1885-ben volt egyike a legcsöndesebb strike-éveknek. (*Strikes aud lokouts* 13-ik l.). Ellenben 1886-ban már kétszeresre emelkedett a strikeoló yankeek száma: 242,705-ről 499,489-re, és a kivándorlóknak száma – épen oly pontosan megkétszereződött (9181 helyett 18,110).

1892 után hirtelen megváltozik a helyzet. Amerika immár telítve van «foreignerekkel», gyorsan beáll az ipar visszaesése, a kivándorlók elleni törvények hatni kezdenek s ime, egyszerre hateressé kevesebben hagyják el Magyarországot, s fogy vándoraink száma rohamosan, 1897/98-ban 16,659 főt mutatván. Ha még azt is megérintem, hogy oly kisebb ható okok is, mint az Egyesült-Államok valuta-bajai meglátszanak a magyar kivándorlás statistikáján: akkor nem szabadulhatunk meg attól a bizonyosságtól, hogy az Új-Világ igazgatja, erősíti és gyöngíti ezt a magyar áradatot, mi pedig alig tudunk befolylni arra, tehetetlenek vagyunk. Miért van ez? Miért van ez nálunk s miért nincs így Németországban vagy Albionban? Azért, mert kivándorlásunknak itthon nagy bajok az okai, azok, a melyeket előadván, megmutattam róluk, hogy nagy változatosságukban folyton működnek, folyton-folyvást «termelik» a kivándorlás anyagát, ez az anyag pedig csak alkalomra vár, hogy átszólítsák Amerikába. Annak a különös tünetnyeknek, a melyet most láttunk meg, ez a magyarázata és nem más; a sötét színek között ez a leg-sötétebb.

A mire a vizsgálódás a kivándorlás okai dolgában még ezután vezet minket, azt már könnyebben vonhatjuk a

kutatás világossága alá. Ha idegen írók annyiszor elmagyarázták már, hogy Amerika szűzföldje, az olcsó hajójegyek, a nagyobb munkabérek, a sok hirtelen meggazdagodó szerencsefi hire és az ismeretlen világ titokzatossága mennyire hatnak az európaiakra (Philippovich, id. helyen 1009 és köv. 1.): akkor nekünk, a kik épen most hallottuk meg, – hogy mennyi okot kellene betönni itthon, melyek mindegyike ontja a kivándorlót, nekünk, mondom, egyebet sem kell tennünk, mint összevetni ez okokat az amerikai viszonyok képével s a mi II. fejezetünkkel. Eredményünk az lesz így, hogy azon nemzetközi tényezők, vonzó alkalmak erősebben gördítik a vándorlók gombolyagát Amerika felé onnét, a hol a csuszamló lejtő úgy elő van készítve, mint nálunk. Ehhez sem magyarázat, sem bizonyítás nem kell. De kell még időznünk két másik ponton, a hol azt az összerakott mappát, melyet a kivándorlás okaiból szerkesztettünk, új világitásban láthatjuk meg.

A milyen nagy fontosságú ez a hátralevő két tétel, oly világos, úgy hogy minden ajánlgatás nélkül odaállíthatjuk őket; saját maguk helyett beszélnek ők, s a mi fő, fölöttébb röviden tudnak beszélni. Elsejük: a gazdasági háttér. A második: az utánzás köteléke.

Annak az ezer és egy oknak, a melyről eddig példálóztam, legnagyobb része valamely gazdasági nyavalyának neve mögé búvik el. Azért, ha így fölülről rátekintek mappámra, ilyen czimek alatt találok meg sok kivándorlási ok összecsomósodását a Föl vidéken: a talaj terméketlensége, az iszákosság mesterséges terjesztése, a mi uzsoráskodásokkal kapcsolatos az ezüsbányák bezárása; azután, hiányzik az ipar, különösen a kellőleg kitanult kisiparosság, a gazdálkodási módszer pedig abból áll, hogy egészséges, izmos havasi gazdálkodás helyén nyomorogva tengődik az alföldi sík-gazdálkodás torz-utánzata. Mindezekhez járulnak az áldatlan birtokviszonyok; mert ha Németországon Pomeránia, Posen, Nyugat- és Keletporoszország azért járnak elől a kivándorlók sokaságával, mert a száz hektárnál nagyobb birtokok területüknek 57.42-55.57-47 és 38.60%-át foglalják el (Herzog: id. m. 68. 1.), lehet-e csodálkoznunk, hogy a mi hazánkban is ugyanígy duzzasztja meg a kötött föld azoknak a tömegét, kik eloldódnak a földtől? Nem természetes-e, hogy a mint a szét-szórt falvakban mind a most említett hibákra találtunk példát,

úgy találtunk a nagy uradalmak káros hatására is? De ha ez természetes, nem szükségszerű-e a nagy kivándorlás akkor, midőn – Trenesén és Zemplén kivételével – Szepes 42.78, Ung 43.78, Beregmegye 52.86, Máramaros 51.73 és Liptóvármegye 58-92 százalékot adnak területükből a kötött birtoknak? (A földművelésügyi ministerium 1893-iki kiadványa szerint.)

Második találkozási pontjául a kivándorlás okainak az utánzást említettem. Magyarország mindenestre a legeredtibb országok közé tartozik, nemcsak azért, mert teszem föl az egyik fölvidéki vármegyében sokkal kevesebbet tudnak a másik megye állapotairól, mint Amerikáról, hanem azért is, mert az egymás mellett élő faluk épen oly tökéletesen elütnek egymástól, mint a mennyire hasonlók egymáshoz ugyanannak a falunak a lakosai. A sociologiai törvények értelmében a kezdetleges társadalmi lecsapódás nyomát láthatjuk abban a tünetnyben, hogy magyar, tót vagy oláh faluk, református és katolikus, trachomas és részeges községek vannak s az egyöntetűség befelé, a különbözőség kifelé annyira megy, hogy az egyik helyen minden szent kép a házon kívül lóg, másutt pedig minden falubéli igyekszik megropogatni az «r» betűt. Ha ez így van, a mi kivándorlási ügyünkben is hamar fölfoghatjuk, hogy miért épen faluk szerint kellett a kivándorlás új meg új okait megtalálnunk. A milyen nagy volt ez okok különbözősége, oly tökéletesen uralkodott egy indító ok egy faluban, annyira sugalmazta a lakosokat, hogy azok mind csak azt az egy pontot látva, szinte hipnotizálva attól, utánzásra vonzották egymást. Maga ez a megfigyelés is fényes bizonyossága annak, hogy a kivándorlást bolygatva, sokkal nagyühb mélységek fölött járunk, mint gondoltuk yflnşymert hiszen Tarde a *Les lois de l'imüationb&n* nem mást mutatott ki, mint azt, hogy az ily vonzó utánzások teszik a társadalmi hullámoknak s minden nagy változásnak mélységes alapját.

A kivándorlás okait ezzel elhagyjuk. De a mint sarkon fordulunk, még egy tünetény fogja el a láthatárt: a kivándorlás visszahatása, A Felvidék helyzetét rajzolva, elébb sokszor megemlítettük ezt s most azt kérdezzük, nem lehetne-belevilágítani ennek szövevényeibe is valamely összefoglaló állásról? Nemcsak lehet, hanem lehetett is. Mert a mint még mindig azt hiszem, hogy tudományos munkásság addig nem

lehet nálunk, míg a magyar szerzők valóságos szenvedélylyel felejtkeznek meg a többi magyar író előmunkálatairól: úgy itt három magjvar munkát dicsérhetek meg, a melyek eredményé - vei Toë végezhetem ezt a fejezetet.

Thirring Gusztáv tanulmányozta «a felvidéki kivándorlás hatását népesedésünkre» (*Budapesti Szemle*, 1898. január) és számsoraival ugyancsak keserves látványt tár amikor a sok adatból ezek a csúcok emelkednek ki: a férfiak, s ezzel a társadalmat föntartó izmok annyira fogynak, hogy míg 1869-ben Szepesben 1061, Abauj-Tornamegyében 1065., Trencsénben 1106 nő jutott ezer férfiemberre, addig 1890-ben az asszonyok aránya 1149-1133 – és 1181 volt Trencsénben. Épen így apad a legények száma, (példa rá Szepes, a hol tiz év alatt a nőtlen férfiak száma háromezerrel, a házasoké ötezerrel lett kisebb), esik a férjes nők aránya is. A népesség korszerinti épülete megrokkán, az évi esketések száma csak Szepes és Sárosmegyékben 2600-ról a hetvenes évek vége felé 1700-ra, 1895-ben már 1300-ra esett le; épen úgy fogyott ezerrel a születések rubrikája is. Fogy, apad mindez, csak az özvegyek és törvénytelen gyerekek kimutatása van nagy emelkedésben. Thirring azt is írja, hogy az öt főkivándorló megyéből tiz év alatt (1880-1891) vagy 75,000 emberünk ment el és csak 20,000 jött vissza, – a mihez csak azt a megjegyzést ragasztom, hogy a mennyiben az Amerikában látottak után ehhez szólhatnék, ki kellene emelnem, hogy a tótok közül nem jön vissza oly sok, mint a mennyit azok szeretnek elhinni, kik ezt a jelszót kiadták: «A tót mind visszajön», mert ebben van ugyan igazság, de inkább abban, hogy a tót, hamarabb visszajön, mint sváb kivándorlónk, sőt néha szivesebben, mint maga magyar.

Egy másik részről Milhofer Sándor (*A mezei munkásviszonyok hazánkban 1898.*) dobott egy-egy sugárnyi világosságot arra a gazdasági visszahatásra, a mely a kivándorlás nyomában kelt. Már magam is beszéltem arról, hogy a közép-birtokosok pusztulására, a városi iparosok helyének elfoglalására mennyi befolyása volt itt a vándorlás áramlatának,, azért befejezőnek megelégsem Milhofer megjegyzéseivel, melyek a munkabérek emelkedését mutatják a kivándorlás fészkein. Így többek közt Abauj-Tornában az utóbbi években jóval emelkedett a napszám a népesség gyérülése következté-

ben, sőt helyenként idegen munkások alkalmazására fanyalodnak; hasonló az állapot Gömörmege jolsvai járásában. Sárosban sokszor kétszeres árért sem lehet napszámot kapni, annyira meggyérült a népesség a kivándorlás következtében; ugyanezt látja a szerző Szepesmege területén s úgy itt, mint Zemplén viszonyairól szólva, arra az eredményre jut, hogy a kivándorlás visszahatása a gazdára esik, a kinek máris számolnia kell a munkás-kalamitással. Kétségtelen dolog, hogy ezek a munkás-kalamitások hitették el a felvidéki gazdákkal azt is, hogy a kivándorlást úgy lehet gyógyítani, ha az elindult embert a határról visszazsupolják falujába, – de erről már elmondtam véleményemet. (III. fejezet.)

Legutolsónak hagytam a legfontosabbat, mert itt elegendő, ha a bajnak és könyvnek egyaránt csak nevét említem. Körösi József mikor most kiadja nemzetiségi tanulmányait, melyek eddig Pozsony, Nyitra, Bars és Hontmegeyék való állapotait festik, ezt a címet adta azoknak: *A felvidék eltótosodása*. És ha valaha igazán megtudjuk, hogy mily kevés történt eddig a Felvidék megmagyarosításában, akkor ismét jusson majd eszünkbe a kivándorlás visszahatása, a mely tót önérttel megtelt, a szláv liga által összekötött «amerikaiakat» hoz vissza a tengerentúlról, hoz vissza ide, a hol egész völgyek (Beszterczei) alig tudnak a magyarsághoz való tartozandóságukról, a hol (kisuczai járás) 95% az írástudatlan s a tanító csak a könyv két lapját tudja olvasni, a többit beragasztja (Zboró), vagy a hol az iskolából kikerült gyerekek nem értenek egyebhez, minthogy az «Erős várunkat» éneklék – tótul. (Liptó.)

Így meg van hármás összefoglalásunk. Egyebet sem kell tennünk, mint hogy ennek a három világosságnak fényét vetítsük rá arra a képre, a melyet a fölvidéki járasok és falvak adtak s akkor kiemelkedik a közönyösség homályából mindaz a sok adat, a világosságtól megmozdulnak a számok és betük s lebilincselő szövevényeivel hús és vér szerint elevednek meg előttünk mindaz, a mit a magyarok amerikai kivándorlásának mondanak.

V.

„4 kivándorlás és bevándorlás joga: elmélet és gyakorlat. – A törvényhozás, közigazgatás és társadalom feladatai. – Mit tegyünk?

Az *Institut de droit international* 1897-ben Koppenhágában tartott ülészakán a kivándorlás jogával foglalkozott s annak szabályozására egy Tervezetet (Projet) és külön Kívánalmakat (Voeux) fogadott el. Ezeket a Kívánalmakat, melyek tizennégy pontba szedvék, legjobban úgy jellemezhetem, hogy azok az 1897-iki német és olasz kivándorlási törvény halaványabb másolatai, míg ellenben az a tíz szakaszból álló Tervezet valósággal a kivándorlás és bevándorlás jogát akarja formába önteni s ezért általánosabb jelentősége van. (*Annuaire de L'Institut de droit international* XVI. 1897. 242.1.- 279. L)

Az Institut neves nemzetközi jogászai úgy gondolták, hogy a kivándorlási jogot illetőleg az államok közös egyezményre lépnének, a genfi conventio mintájára, s abban fölláttanák a főbb elveket, a mint itt következnek: Úgy az egyes, mint a tömeges kivándorlásnál elismertetik a kivándorlás szabadsága s ezt a szabadságot nem is lehet megszorítani másként, hanemha valamely kormány a társadalmi és politikai rend okából szoroson kényszerítve van valamely tilafom kiadására, melyet a többi hatalmakkal közölni köteles. (Árt. 1.) Megtiltandó azoknak a kivándorlása, a kiknek a befogadó állam nem engedi meg a bevándorlást. (Art. 2.) Minden állam külön hivatalt állít a kivándorlási igazgatásnak egyöntetű vezetésére, adatok és tudósítások beszerzésére s míg e bureauk arra is fölhatalmazhatók, hogy egymással közvetlenül érintkezzenek, addig a hamis hírek, hamis leírások terjesztői szigorúan megbüntettetnek. (Art. 3., 9. és Art. 4.) Az államok betiltják azokat a vállalatokat, melyek idegen állam vagy külföldi munkaadók részére kivándorlókat toboroznak, ellenben a jogosított ki-

vándorlási ügynököket társulatukkal egyetemes felelősségre vonják hibáikért és mulasztásaikért, legyenek bár bent az országban, vagy a külföldön. (Art. 5., 6.) A kivándorló hazája saját consulat értesíti arról, hogy kivándorlók indultak az illető idegen földre, vagy kikötőbe, míg a befogadó ország saját hivatala által az érkezők védelmére és elhelyezkedésére ügyel föl. (Art. 7., 8.) Végül mindenütt szigorú büntetésekkel fogják sújtani a kivándorlási rendszabályok és intézkedések megszegőit. (Art. 10.) Miután pedig ez itt az utolsó pont, hozzá kell tennem, hogy lett volna még egy határozat, de abban nem tudtak jogászaink megegyezni, hangzott pedig ekképen: Megtilthatja az állam azoknak a bevándorlását, a kik tömegesen érkeznek határára, ha maguk föntartására minden anyagi eszközük hiányzik.

Eddig volna az általános Tervezet, a melynek inkább csak részleteit fejtik ki a hozzáragasztott Kivánalmak, míg az egésznek fölfogása megmarad, az egybegyűlt nemzetközi jogászok közvéleménye marad így előttünk. Ha most egy ugrással arra az álláspontra helyezkedem, hogy ez a Tervezet semmi egyéb, mint a kivándorlás és bevándorlás dolgában uralkodó jogi nézeteknek a visszatükröződése, az elméket betöltő általános fölfogás képe: akkor még sokra nem megyek, sőt megint visszaugorhatom, mert épen az a jellemzője ennek a munkálatnak, hogy kereteket ad ugyan, de azokat úgy beragasztja, hogy magokat az élő eszméket, a háttérben levő világnézetet a szem alig bírja kivenni. Pedig mi épen azt szeretnők tudni, hogy micsoda szempontból nézzük hát a kivándorlás és bevándorlás jogát.

Szerencsére segítséget hoz Olivi, a Tervezet szerzője, a ki egy külön értekezésben magyarázta meg, hogy micsoda uralkodó gondolatok, mely jogi közvélemény teremtette meg azokat a főntebbi elveket s így megtanuljuk, hogy mit is kell hát keresnünk a szabályok háta mögött. Olivi tanulmányát, (*L'émigration au point de vue juridique international et les délibérations de l'Institut de droit international – a Bévue de droit international et de législation comparée* 1898-iki 4-ik füzetében) a melyben a kivándorlás és bevándorlás jogának alapjait kifejti, így sommázzhatom: Az egyéneknek meg van a vándorlási jogúja még pedig azért, mert máskép azok az emberek, a kik otthon nem tudnak boldogulni, meg lennének fosztva attól,

hogy erkölcsi föladatakat megoldhassák a földön, a föld pedig úgy is az emberek számára teremtetett. Igen ám, de az egyén szabadságát társadalmi kötelek korlátozzák s innét van, hogy a család, mely nélkül az ember meg nem él, már megtilthatja, hogy a kiknek távozása a családot megrontaná, azok el ne menjenek, s a kik koronként kívánnak is, – mint a tanuló fiú – a család érdekében legyenek távol. A család után így megy ez a magosabb társadalmi szervezeteken át mind az államig.

Mi éppen az államba vagyunk kíváncsiak. Olivi ketté vágja az államot s azt mondja, hogy nem is egy az, hanem kettő: Először a közrendnek jogi és politikai szervezete s ebben a szerepében akkor állíthat tilalomfát a kivándorlók, elé, ha azok ellene akarnak ott kint szövetkezni (emigratio), vagy katonai erejét gyöngíteni (a katonai szolgálat szökevényei), vagy a közbékét fölrobbantani (anarchisták). De az államnak van egy másik minősége is, hiszen ő képviseli és személyesíti a hatalma alatt élő egyének és szervezetek társadalmi érdekeit is; mikor ezzel az arzával jelenik meg, akkor szintén beeshet a kivándorlásba, például ha kivételesen az anyagi és erkölcsi állapotokat nagyon megrongálná az. Azonban írónk maga is hozzáteszi, hogy itt nagyon kényesek a kérdések s hogy az egyének «megtámadhatlan jogát» kell összeegyeztetni az államot logikusan megillető hatalommal. Ugyanezt azt okoskodást viszi át Olivi a bevándorlás jogára is, a családtól kezdve az államig, a melynél megint csak az utolsó kapocs érdekel minket. Azt írja erről, hogy az állam a politikai szervezet minőségében a közveszélyes emberek bevándorlását tilthatja meg, abban a második szerepében pedig, a melyben a kivándorlásnál csak igen hipotetikus szolgálatokat tehet, igenis fölléphet a bevándorlásnál, mint népének és társadalmának védelmezője, fölléphet az állam az oly bevándorlók ellen, kiket Olivi a következő bűnökben talál gyanúsoknak: fölforgató eszméket terjesztenek, a nemzet erkölcsi érzékét, önértetét, történelmi hivatásának tudatát vagy becsületérzését megtámadják, ragályos betegséget hoznak vagy pedig a földművelés, kereskedés, művészet és tudomány terén működésükkel az ország létét és gazdasági virágzását veszélyeztetik – minden ily bevándorlónak megtilthatja az állam a betelepédést.

Ha kisebb baklövéseket nem veszünk észre, (a milyen

teszem föl az is, hogy a föld az ember «erkölcsi ezéjaira» teremtett) tényleg megmaradhatunk annál, hogy Olivi fölfogása, valamint az ebből kinőtt Tervezet, nemcsak az Institut de droit international tetszését nyerte meg, hanem tisztességes visszatükröztetője az uralkodó gondolkozásnak. S hogy ez így van, arra mindjárt érdekes bizonyosságot kapunk, ha jellemezni akarjuk ezt a nemzetközi dolgot és alapnézeteit. Mert mik jellemzik? Először is föltűnő benne az a bizonytalanság, a mely mihelyst valahol összeütközést vesz észre, tévovázni kezd. Azután nevezetes, hogy jogászaink ott félnek mindenütt az összeütközéstől, a hol az állam és egyén érdeke egymáshoz ér s azért igyekeznek is ám széjjelhúzni és külön tárgyalni ezt a két szempontot. Az egyén «veleszületett» jogainak és az állami hatalomnak küzdelmét mutatja a jogi fölfogás, a mely már-már elszakadt ugyan a XVIII. század abszolút egyéni szabadságaitól, de még csak formátlanul mer az állam kardjára ütni. Jellemző az is, s épen Olivinél tűnik ez ki, hogy a bevándorlókkal szemben ugyancsak határozottan meri fölláítani az állam tilalomfáját, de már a kivándorlásnál egyszerűen meglazul és – sántít az elmélet. Végre pedig – nem szólva az államok érdekeinek egymástól való megkülönböztetéséről – igen fontosnak tartom, hogy mielőtt az államokkal törvényt hozatnának, a politikai szempontok mellett a gazdasági viszonyoknak adják mindig a döntő szerepet Olivi és jogásztársai. Valóban ezek mind igen jellemző dolgok, de nem csak a Tervezetben s nemcsak Olivi fejében élnek és uralkodnak ezek a gondolatok, hanem hű kifejezői a kivándorlási és bevándorlási jog mostani állapotának. Az elmélkedők saját találmányaikat látják bennök, a gyakorlat pedig azt mondja: az én eljárásom és habozásaim is innét erednek.

Ezért érdekelt minket is a Tervezet s elmélete. Ezért akarnók mi is tudni, hogy vajon ezek a jellegzetes nézetek mit tudnak csinálni a mi problémánkkal? Megtudják-e oldani azt az amerikai-magyar kérdést, melyről eddig egyfolytában beszéltünk: igen vagy nem?

Három dolgot tanultunk eddig s bizonyossá is lettünk felőlük. Megismertük, hogy általános formulák helyett a helyi viszonyok adják itt az igazságot s ebben is a gazdasági állapotok (La főbenjáró szerej). (IV. fejezet.) Azt is tapasztaltuk, hogy a társadalmi törekvések küzködése hirtelen új bevándorlási

jogot tudott egy hatalmas birodalomra, az Egyesült-Államokra önteni. (III. fejezet.) Harmadsorban pedig kézzelfoghatólag bebizonyosodott előttünk, hogy épen ott hivatkoznak most az állam jogaira s a honi polgárok érdekeire a külfölddel szemben, a hol annak előtte legkeményebben hirdették az egyén föltétlen szabadságát – hiszen ezzel kezdődött dolgozatunk; ezzel nyitottuk meg a perspeetivát, a melynek ime túlsó végére érkeztünk. Ha pedig jól megtanultuk ezt a három pontot, akkor egyszerre szembeszállhatunk a jogi elmélettel és az élő rendszabályokkal, mert bizonyosan elvisznek ócta, a hol a magyar kivándorlás és bevándorlás kérdésének megoldása van.

Kezdjük a legnehezebben, mert úgy sejttem, hogy leg hamarább ezzel végezhetünk. Az egyén szabadságának és az állam jogának összeütközését értem. Ezt leplezeti kitéréseivel a most bemutatott elmélet s ezen csap össze a két ellenséges fölfogás: egyik, mely azt mondja, hogy az egyénből veleszületett vándorlási jog sugárzik ki, másik, mely nem tekintve az egyént, föltétlen szabályozási hatalmat ad az államnak. A bizonyítékok is hullanak jobbra-balra; az első fél a francia forradalom kijelentéseivel áll elő; az utóbbi pedig hivatkozik a középkori röghözkötöttségre, a droit d'aubaine fölfogására s a királyok és városok rendőri tilalmára a vándorokkal szemben.

Én azt hiszem, hogy teljesen meddő az ilyen vita. Bár-mennyien akartak is már részt venni benne, logikai torna-mutatvány lett belőle és egyéb semmi; eredménye pedig épen nincs, a mint eddigi tapasztalataink után azt is kitalálhatjuk, hogy eredménye nem is lehet. Ugyan miért? Azért, mert az a kivándorlási tünemény, a mely minket bánt, egy teljesen modern probléma, a melynek semmi köze sincs régebbi vándorlásokhoz és régebbi jogokhoz; azért, mert az állami és egyéni jogok összeütközése csak fictio.

Hogy ez mind így van, azt könnyen átláthatjuk, sőt meg is láthatjuk, ha végignézünk dolgozatunkon. Az első fejezettől a negyedikig mindenütt szántsándókkal kiemeltem, hogy az amerikai magyar kivándorlásnak egészen modern céljai vannak, eszközei a legújabb évtizedekből valók, okai között egyetlenegy sem találtunk, melyet ne a jelen talaja adna, s eredményeitől nem is a multat, hanem a jövőt féltettem. Ennél-fogva én épen oly hasznavethetlen összekeverésnek tartom

azt, mikor ezt az új keletű nagy kérdést III. Edward státú-
tumaival (Wilkins) vagy a múlt század vándorcsoportjaival
(Philipovich) akarják megvilágosítani, a mint például a
Kautsky iskolája hiába kezdi a socialdemokratia történetét
Plaifőnél, (*Die Geschichte des Sozialismus* I. 1895.) mert a mi
mostani socialis kérdésünk éppen a – mienk s nem a görögöké,
sem a középkoré.

Menjünk át a jogok – az egyéni jog és az állami hata-
lom – összeütközésére. Ezt fictionának neveztem s meg-
tagadtam tőle azt a valóságot, hogy csakugyan két külön
szempontból lenne vagy lehetne itten szó. Ismeretes,
hogy az az elmélet, mely absolut érvényűeknek tartotta a
jogokat s mely a francia forradalom philosophusaitól egész
az Egyesült-Államok *Függetlenségi Nyilatkozatáig* utat tört,
hogy oda beiktassa «az elidegeníthetlenszabadságokat» (I. feje-
zet): ez az elmélet elment ősei után s immár nem él. Ezzel az
összeütközésnek éle letörött s míg Wagner Adolf classikus
fejtegetései (*Grundlegwigjában*) nemcsak annak a kimutatá-
sára szorítottak, hogy minden jogszabályozás csak relativ
lehet, hanem metsző éllel vágtak bele az egyéni szabadságokba,
alárendelték a gazdasági rend törvényeinek s az állam hata-
lmanak, mely a «Zugrecht»-et szabályozza. így hát a jogok
viszonylagos volta be lenne jelentve s a relativitás jelszavában
tobzódottak a kemény és puha elméletek, a mint azt Olivi bizony-
talanságából kiismertük. De ezzel még nincs vége a háborúnak.
Mert a régi absolutérvényű jogok helyett, most a relativ szü-
letésű szabályok csatáznak egymással és ezek a parvenu-sza-
badságok éppen úgy heveskednek, egyik felök az államot, másik
részök az egyént tartva szülőjének, mint a régi «örökös» elmé-
letek. Én pedig azt hiszem, hogy éppen itt van az a tévedés,
mely elkápráztatja az embereket, összeveszíti őket, mikor
ugyanegyed akarnak és így kettőbe fejt az, a mi egy, hogy
mindenki az olló két szarát nézi külön, elfelejtve, hogy az
egy szerszám. Azt gondolom, hogy a mikor egyéni jogról, másik
részről állami (köz-)hatalomról beszélnek, akkor nem két
dologról van szó, hanem egyről: ugyanazon társadalmi álla-
potnak a két oldaláról, két szempontjáról.

A lényeg, a társadalmi állapot egy s csak mi látunk ket-
tőt, mert elszakítottunk két szempontot, ugyanolyan kettős
törése ez egy sugárnak, mint a milyet Erazmus Bartholinus

talált az izlandi mézspáton. Azt mondhatom, hogy az egyén kivándorlási vagy bevándorlási joga és az államnak ezt szabályozó hatalma ugyanazt jelentik: egy társadalmi állapotot, egy társadalmi követelést. Sem az «egyén» szóból, sem az állam fogalmából nem következik semmi arra nézve, hogy be kell-e tiltani, meg kell-e engedni vagy szabályozni kell-e a ki- és bevándorlást, hanem annak kell megtörténnie, a mit a társadalom állapota, megkíván s ezt a követelést azután az egyik az egyén jogának, a másik az állam parancsának fogja tartani, pedig ezek csak – a formát adják hozzá és ruhába öltöztetik. Eddig van tételem és nincs tovább.

A bizonyítás talán nem is lesz oly nehéz, mert hiszen e munkám eddigi folyása ezt a következtetést hozta le hozzánk s a mint lehántottuk a sok külső burkot, ez a tétel maradt itt magnak. Lássuk csak.

Először is az, hogy manapság már – a mint láttuk – mindenki csak viszonylagos érvényű jogokról beszél, akár az állam, akár az egyén pártján legyen is; maga ez a tény világosan a mellett szól, hogy sern[^]az állam, sem[^]az egyén nem föjjiéis. jlen úr, hanem mindegyiknek szabadságát korlátozza, reiatívivá tompítja valami s ez a valami épen a mögöttük álló társadalmi állapot. Másodszor – az uralkodó nézetek bizonytalanságán kívül – nem csak azt látjuk, hogy ez az elméleti összeütközés soha sincs meg a gyakorlatban, hanem épen Amerika példáján mutattuk ki fokról-fokra (III. fejezet), hogy a gyakorlatban előforduló változások és küzdelmek a kivándorlási jog terén tisztán a társadalmi állapotok változásaira és a társadalmi erők (munkásosztály stb.) küzdelmeire vezethetők vissza; kizárólag ezekre és semmi másra, tehát jogforrások fictiójára sem. Harmadszor ne felejtjük el azt, hogy Wagner a jogokat gazdasági eredményeik szerint itéli meg s hogy ez tökéletesen egybehangzik az uralkodó nézetek jellemvonásával, de még teljesebben összhangzik mindazzal, a mit az Egyesült-Államok bevándorlási politikájának megindulásáról tapasztaltunk. (I. fejezet.) Negyedszer a *győző* érvek egész sorozatát látom az amerikai Unió egész sajtóságos magatartásában, a mely – s ezt ugyan csak részletesen lerajzoltam – az egyénnek atomistikus «in-aliable right»-jeiből indult ki és a nélkül, hogy újabb elméletre vagy jogeredetére csak gondolt volna is, szépen fölfordította az összes régi rendelkezéseket, új gáttakkal és támaszokkal vette

körül népét, mert a társadalom épületének szűk Bége volt erre a változásra. Épen erről a pontról látunk végig egyenes vonalban azon az egész utón, melyet eddig fáradsággal megfutottunk s ez mutatja azt, hogy tényleg elérkeztünk dolgozatunk törvényszerű eredményéhez.

Tehát itt volnánk és tételünket alap-bizonyásául verjük le a földre. Ezután pedig, hogy tovább mehessünk, a társadalomnak ebbe az egységes szempontjába, mely az elméletben és közfölfogásban így ketté vált, mint Schopenhauer bölcsészetében az objekt és a subjekt – ebbe a szempontba egy újabb világosságot kell belevinnünk. Örülhetünk rajta, hogy maga a valóságos fejlődés lát el ezzel a világossággal is.

Már két ízben került szóba ebben a fejezetben, hogy az újabb fordulatot a kivándorlás ügyében az jelezte, hogy a régebbi szabadság és rendezetlenség helyett manapság az állam szabályozó hatalma erősebben lép elő, még pedig a bevándorlás ügyében erélyesebben, mint a kivándorlás akadályozásában. Amerika példája és Olivi fejtegetése teljes tökéletességgel iámogatják ezt. De hogy a mi álláspontunkról se legyen semmi kétségünk ez iránt, egyebet iem kell tennünk, mint rámutatnunk az elmélet és gyakorlat meglepő találkozására. Mayo Smith, a ki ezt a kérdést épen elméleti oldalról fogta bonczkés alá és *Emigration and Immigration*jehen az utolsó fejezetet az elvi döntésnek (The question of principle) tartotta fönn, arra lyukad ki, hogy három fejlődési fokon ment át eddig a kivándorlás joga. Az első állapot a középkori megkötöttsége volt, mely a rendőri tilalmat az emberek és osztályok szabad mozgásának megakadályozását és a Wildfangsrechtet szülte. Második fok: a francia forradalom fölfogása, ez minden egyént szabadjára ereszt. A harmadik korszak a legújabb fejlődése, a mely a vándorlásokat törvénnyel szabályozza, abból indulva ki, hogy egyrészt a társadalom tagjait az állam határain kívül is védeni kell, másrészt pedig különös kötelesség a társadalom belső összetartozandóságát külső benyomulások ellen védeni. Ez az új elmélet. És a gyakorlat – egészen ugyanezt mondja. Hogy AmeriSában tényleg betüröl-betüre így áll a dolog, azt már alaposan megfigyeltük. De mihelyst az elmélet lajtorjáján idáig kapaszkodtunk, szétnézünk és kitarul előttünk a tényeknek, élő viszonyoknak egész mappája s az mindenütt ugyanerre az igazságra vezet.

Még Magyarországon is? Igen, még nálunk is. Az eddigi fejezetekben, a nélkül, hogy bármi néven nevezendő elméletre ügyet vetettünk volna, az apróknak, gyengéknek csúfolt kis adatokból hagy vonásokkal s még nagyobb erővel domborodott ki három főkövetelés. Úgy toppantak elénk, mintha igazán a földből pattantak volna ki. Első: a ruthén viszonyok azon tanulása, hogy a bevándorlás elé törvényes gátakat kell vetni (IV. fejezet). Második, hogy a kivándorlók visszakergetésének politikája saját rendszerébe belebukott (III. fejezet). Utolsó: az, hogy az Amerikában levő telepeket el kell ismernünk és kiterjeszteni rájuk a magyar állam és társadalom gondoskodását (II. fejezet). Ki nem veszi észre, hogy ezek a követelések, a melyek kifejtésétől pedig oly távol volt minden elmélet, ezek úgy beillenek a Mayo Smith elméletének harmadik korszakába, mint Shakespeare verse szerint a tojássárgája a tojásba. Ki nem veszi észre, hogy a társadalmi fejlődés éppen oly hű kottái ezek, letéve az állam és egyén fogalmának hangnemébe, mint a mily követelők és szükségesegek voltak más államok hasonló törvényei.

Mert másutt is így van. Miután az északamerikai Egyesült-Államok politikáját vettük középpontul, egyebet sem kell tennünk, mint köröskörül a láthatáron megtűzdelni azokat a pontokat, a hol a kivándorlási nagy politikának ez vagy az a részlete tükrözik. Erre mindegyik állam különböző színben tűnik föl, mert a mint a különféle színek a sugárnak más-más elemét verik vissza s a többit befogadják, úgy minden ország társadalmi és gazdasági állapota másik-másik felét üti vissza vagy szívja be az új politikának. A britt birodalom egész helyzetét megértettük abból a nagyszerű mozgalomból, a mely a kivándorlás irányítását erős kezekbe ragadva segíti az «imperial policy»-t (III. fejezet), de mert bevándorlókat is kap, azért IV. Vilmos király XI-ik törvényével megparancsolta, hogy minden jövevény idegent be kell jelenteni és beírni lajstrom-czéduláját. Mikor pedig ez az «act» rossz szítának látszott, mely a salakot is keresztül csúsztatja, megalakult a bevándorlást szabályozó liga, mely Anglia szabad jogai nevében kívánja szabad társadalmának megoltalmazását. (Wilkins: *The alien invasion 1892.*) Most már a társadalomnak ez a kettős fegyverkezése: egyik oldalról távozó fiainak védelmére, másik felől megint a «nem-kivánatos bevándorlás» megállítására (ld.

Amerikai Report) szinte matematikai pontossággal szabályozódik a szerint, a mint a kivándorlás vagy bevándorlás veszélyezteteti jobban egyensúlyát. Még Dánia is jelentkezésre szorítja szórványos vendégeit, sőt némelyek elé egyenest tilalomfát állít 1875 május 25-ikén született törvényével, az összes angol nyelvű államok pedig erőiesen neki állanak a bevándorlók kimustrálásának, midőn egyrészt a «pauper»-eket egyáltalán nem eresztik be, mint Canada teszi (1886.), vagy biztosítékkal kötik meg az idegent, mint Victoria (1865.), Tasmania (1885-iki törvény); vagy egyenest egyes fajokat tiltanak ki, a hogy a kínai bevándorlás ellen valamennyi ausztráliai állam megmozdult, sőt Új-Zeland (hírlapi tudósítás szerint) épen a magyar és osztrák alattvalók beköltözése ellen hozott törvényt. Hozzáteszem, hogy a kikergetés jogát az 1894: XII. a francia kormánynak is megadja (Wilkins idézett műve 23.1.). A kérdés másik felét azok az államok oldották meg, a melyek gazdasági állapota kivándorlásra vezetett, mert hiszen a III. fejezetben kimutattam, hogy Belgium, Svájc, Olaszország s a Németbirodalom hol markoltak bele a kivándorlás áramlatába, hogy védőkarukkal irányítsák ezt. Csak természetes, hogy – akár az elmélet,, akár a gyakorlat szempontjából vizsgáljuk őket – mind e törvényekben a kivándorlási jog formába öntését is megtaláljuk, a mint azt főként az 1897. június 9-iki német Auswanderungsgesetz bizonyítja.

Csak egy szót még, melylyel tovább jutunk. Ennek a fejezetnek az elején "megjegyeztem, hogy a nemzetközi jogász-akadémia «Kívánalmi» a német (s az ez után készült olasz) törvénynek hígabb lère eresztett mása, így helyesen cselekszünk, mikor a következőkben épen a német törvényre támaszkodunk. Még azzal sem kell indokolnom ez eljárásomat, hogy a német kivándorlási viszonyok annyi hasonlatosságot mutattak munkánk folyamán a mi bajainkkal. De mivel nem kellemes ellentmondásokba keveredni, ki kell jelentenem, hogy még a bevándorlásra nézve is mindkettő támogatja állásfoglalásomat: Németország gyakorlata és az Institut elmélete. Hogy német földön a bevándorlók szemben ugyancsak poroszosan tudnak föllépni, ha akarnak, azt 1898. és az 1899-iki kiutasítások és az 1899. februári dán-vita goromba módon bizonyítják. Ami a nemzetközi jogászokat illeti, itt azt találtuk, hogy Olivi, a tervező keményen kardoskodott ugyan a bevándorlási törvény

mellett, de a Tervezetbe ezt a harmadik articulust még sem tudták beiktatni. Ez hát ellenünk bizonyítana? Épen ellenkezőleg. Az Institut 1897 szeptember elsei ülésén két okból hagyták ki ezt a szakaszt; először, mert nem tudták a «tömeges bevándorlás» fogalmát megszerkeszteni, kivált azért, mivelhogy Eoguin szerint a continensen (szárazföldön) nem lehet «tömeges bevándorlásról» szó, a mire azt feleljük, hogy mi igenis látunk ilyet Magyarországon (IV. fejezet); másodszor Lord Reay fejtegetése azt bizonyította, hogy itt nem jogi meghatározásról, hanem gazdasági kérdéstről van szó, a mi tökéletesen meg egyezik azzal, a mit az elmélet és gyakorlat gazdasági gyökereiről mondtam följebb. (Idézett *Annuaire* 253-257. lapjain.)

Eddig hát azt tettem, hogy a vándorlások problémájáról lehúztam az «egyéni jog» és az «államhatalom» ellentétes fogalmainak leplét, melyek eltakarták az egésznek világosságát. Azután ezt a világosságot úgy hordoztam körül, hogy tapasztalataink valósága egyszerre megmutassa, mint alakul ki ez a politika Magyarország szempontjából. Most az van hátra, hogy köröskörül megvonjuk a vonalakat és kipecézzük a jelző-zászlókat mindenütt, a hol Magyarország érdekei magyar kérdéssé teszik mindazt, a mi a kivándorlás és bevándorlás nevével viseli. Ezt csak a mi valóságos viszonyaink s e munkának száraz és talán aprólékos adatai alapján végezhetjük el, mert különben üres elmélet és ártatlan «Kíváncsi» lesz az eredményünk, az pedig gyökeret nem ver. Azért más mód nem is vezethet el minket az életet érintő reformhoz, mintha, eljutván az elmélet fellegvárába, most körülrakjuk ezt azzal, a mit eddig a gyakorlattól kaptunk. Ehhez a csoportosításhoz segít minket az új német törvény megvizsgálása (Klössel: *Deutsches Auswanderungsgesetz vom 9 Juni 1897.*), a melyhez az olasz és svájci törvényhozás munkássága is csatlakozik. (Dr. H. Bokemeyer: *Das Auswanderungswesen in der Schweiz, in Belgien, England und Deutschland nach offiziellen Schriftenmaterial 189*2.*)

Az a német törvény, mely 1897 június 9-én szentesített, régi vajúdasok s még régibb vágyódások tisztességes eredménye, ha nem is befejezése. Miután már 1868-ban szervezték a «Reichskommissar für das Auswanderungswesen» állását, hogy a kivándorlók ne lennének gondviselő nélkül, 1878-ban Kapp-egységes tervezetét tárgyalgatták, mely 1892-ben törvény-

javaslatát vedlett át. Végre is ebből nőtt ki 1897-ben a törvény, a melynek tartalmát igen röviden adhatom elő, mert érdekességei közül kettő mindjárt kívül esik tartalmán. A mint rámutattam arra előbb, hogy a bevándorlókkal szemben a rendőri és közigazgatási rendeletekkel harcol Németország, addig ez új törvénynek első nevezetessége az, hogy nemcsak a kisebb német államok egymástűtő törvényeivel szakít, hanem szakít azokkal a mázsányi rendelet-csomókkal is, melyek a közigazgatás ide-oda billegő és zavaros eljárására bízták a kivándorlás ügyét. A közigazgatás változékony, sokszor jogtalan, de mindig szeszélyes működéséből kivenni a kivándorlásnak nagy fontosságú jogát, azt egy egységes jogi alapon álló törvénybe önteni, ez az, a mit legelsőnek látunk meg a *német Auswanderungsgesetz*nél, s ez az, a mire Magyarországot is szorítanunk kell. A másik fontos pont az, hogy a birodalmi tanács vitája folyamán rendkívüli súlyt helyeztek arra, hogy az elindulok annyi és olyan alapos leírást, tudósítást kapjanak új hazájukról, a mennyit csak akarnak, sőt talán ezen túl is, hogy annak a sok csalódásnak veszedelme elmúljen. Erre nézve most a külügyi hivatal egész apparátusát mozgósítják, de esetleg új irodát is fognak fölállítani, a mi megint csak fokozott munkára serkenthet minket magyarokat, kik annyira elhanyagoltuk eddig feleinket.

Maga az Auswanderungsgesetz igen világosan és szabatosan elmondja ötyjűLSzakaszában azt, hogy mit akar. Irányítani akarja a kivándorlókat «oda terelve őket, a hol alkalmas helyük van, és eltaszítván onnét, a hol nincs megfelelő helyük»; ránczba akarja szedni az ügynököket úgy, hogy legkisebb számadásukba is üvegtáblán át láthasson bele az állam; meg akarja védeni a kivándorlók jogait, de még erkölcsét és egészségét is, s mindezek után egy kivándorlási tanácsot állít «ssze, hogy az egész ügy, minden megújulásával, felsőbb vezetést és állandó országos felügyeletet nyerjen, annyira életbevágónak tartja azt a kivándorlást, a mely nekünk csak néhanapján jut eszünkbe s akkor sem tudja fölírni kicsinyesi közönyünket.

Ha most már egy futó pillantást vetünk az eszközökre, a melyekkel a németek ezeket a czólokat ki akarják vívni s ha itt nem felejtjük el, hogy míg a czélok a nemzetközi «Kivánalmakkal» egybehanganak, addig az eszközökben Svájcz és

Olaszország is segítségünkre lehetnek: akkor egyszerre bele-érünk a magyar kivándorlás szabályozásába s attól nem is menekülhetünk el, mert munkánknak eddig minden következtetése, minden terve ezt a szabályozást építette. A német törvény úgy akarja megoldani föladatát, hogy csak «kivándorlási vállalkozók»-nak, igen nagy társulajojmak engejü meg, hogy ügynököket tartsanak s mialatt úgy a vállalkozók, mint az ügynökök és segédek mindenféle működését kemény vizsgálat alatt tartja, addig mindegyik nagy vállalkozó csak valamely meghatározott, megvizsgált és kipróbált területre kap engedélyt, például csak La Plata államba szállíthat németeket, a kik ekkor is, ezután is érzik maguk fölött a német birodalom vaskezét így a kivándorlás irányítását a kormány kezébe Ragadja és teljesen megóvja őket az elkallódástól. A másik fontos reform, az ágensek nagy bánatpénzén és szigorú büntetésein kívül az, hogy minden egyes kivándorló harmincz pontozatú szerződését, mely az utóbbira nézve kivándorlási engedély szolgál, be kell jelenteniök a hatóságnál. Harmadszor a vándorló vagy maguk kezére dolgozó ügynökségek egyszerűen el vannak tiltva, ellenben a kivándorlási szerződés föltételei pontosan és pontonként megállapítvák s a vállalkozókat azután a külügyi hivatal mindenféle fölvilágosítással ellátja a tengerentúli országokat illetőleg. Negyedszer birodalmi közegeket és hosszú szabályzatokat állítottak föl arra, hogy a kivándorlók hajóra szállva minden jogukat élvezhessék s egészségben és erkölcsben oly kevésbé szenvedjenek hiányt, hogy a végrehajtási utasítás A) mellékletéből még a vörösbor és czi-kória mennyisége sem maradt ki. Mindezeket összefoglalva egész világosan látjuk, hogy a német birodalom nemcsak erőteljesen gondolkodik arról, hogy új területekre vezesse le meggyülemelő népét – a mire nekünk nincs szükségünk – hanem míg a bevándorlási jog terén inkább közigazgatásával működik, addig a kivándorlásnál az egészséges szabályozást, a mozgalom irányítását az egyének védelmét és szabályozását, de egyúttal összetartását proclamálja túl és innét az Oczeánon, erre égető szükségünk van. Eddig Németország; mit szól az elmélet ehhez?

Azok a körvonalak, a melyeket az *Institut de droit international* rajzolt ki a jogászok uralkodó nézeteiből ezzel megtöltek tartalommal s formák helyett élő valósággá gömbölyöd-

tek. A Tervezetnek csak két oldalsó részét kell még kiszíneznünk azzal, hogy azt a követelményt, mely a tengerentúli consullal mindig tudatja a kivándorló oda érkezését, sőt el is kísértet egyes csapatokat, Svájc valósította meg (Bokemeyer: idézett műve 13. lap), annak a másiknak pedig, hogy a kivándorló és befogadó állam tilalmai összhangban legyenek, Olaszország felelt meg legtökéletesebben, midőn Amerika törvényhozásához alkalmazkodott. Ez annál is érdekesebb, mert Bodio adatai arról szólnak, hogy az olasz kivándorlás okai nagyon csúnyán hasonlítanak a magyar mozgalom indokaihoz. (Bodio: *Die Auswanderung aus Italien* Conrad «*Handwörterbuch*»-jának I. kötet 1037. lapján.) Így azután teljessé lett a rajzolat, így kívülről, a jogok és eszközök szempontjából készült el az a forma, a melyet minden teketória nélkül rá kell borítanunk arra az állapotra, mit a magyarok amerikai kivándorlása vér- és hús szerinti valóságul mutatott. Ezzel az alkalmmal sok el fog hullani a formából, mint használhatatlan, sok része megmozdul s még több alkateleme ölt más alakot, mert hiszen egyetlen vezetőnk és reformunk igazítója az a társadalmi állapot lesz, a melyet tanulmányunk lerajzolt s a mely – szerintem – az egyén jogát és ez állam hatalmát egyszerre kifejezi.

A *mi* tehát ezután következik, az semmi egyéb, mint munkám gyakorlati eredménye; az elméletnek és a külföldi példának oktatásait magokba olvasztják azok a tanulságok, a miket amerikai és fölvidéki utam összehordott s a mi ekként megterem: az a reform és az új irány, mely megmászhatatlan állásfoglalásomat jelenti.

Hármas főkövetelést hajtott az amerikai kivándorlás. Ez a három nagy kívánság, a melyet elébb akkor pillantottunk meg, midőn darabos, mozaikszerű adataink közül sarjadt föl: a bevándorlás törvényes szabályozása; a kivándorlók visszakergetése helyett egy szabadabb gyakorlat s egy nagyobb szerkezetű politika s harmadszor az Amerikában levő magyar telepek elismertetése, állami és társadalmi gondozása. Mind a három pontot úgy állítottam föl, hogy nélkülök, nézetem szerint, lehetetlenség a magyar kivándorlás óriási bajait meggyógyítani vagy csak ki is tapogatni; mind a három tétel olyan, a melyet az elmélet föl tud biztosan építeni, s a gyakorlat még biztosabban bele tud vinni az életbe. Hogy munkám

tartalmában ez a hármas megfajtás immár teljesen készen van s csak az érett gyümölcsöt kell leszakítani, azt kell most bebizonyítanom s azzal végeztem.

Csodálkozással láttuk meg az Északamerikai Egyesült-Államokban azt a negyedmilliónyi magyarságot, a melynek nagy része állandó tanyát ütött odaát, kizövekelte a térképen telepeit és szokásban, gondolkodásban, de még szavajárásában is az új viszonyok közé illeszkedett; még ennél is többet tett, megkezdte amerikai szervezkedését, melyen, – mint minden kezdetleges társadalomban – az egyházak erői uralkodnak. (L. II. fejezet.) De azt is meg kellett látnom, hogy mi ezt a mi amerikai Magyarországot teljesen magára hagytuk, nem törődünk és nem törődünk velők, kik a panslavisztól a csaló ügynökökig mindenféle veszedelemnek ki vannak téve: mert nagyszerű közönyünkben mi mindig azzal hitgettük magunkat, hogy ez csak múlt állapot. De ha semmit sem bizonyított volna is be ez a dolgozat és utam, teljes bizonyosságot szereztem arra, hogy ez nincs úgy, hogy állandó amerikai magyar telepekkel van dolgunk, a melyeket már csak azért is el kell ismernünk, már csak azért is sürgősen ki kell rajok terjeszteni – a többi országok példájára – a magyar állam és a magyar társadalom védelmét, mert elszakadó és visszatérő embereink bajai a mi veszedelmünkévé fognak válni. Az egyetlen kérdés az, hogy az elmélet és a gyakorlati élet hogy felelnek meg ennek az első parancsoló követelésnek.

Az elmélet gyorsan és oly váratlan határozottsággal áll mellénk, hogy szinte jólesik. Mert elméleti fölfogásom az volt, hogy az egyéni jog és az állami hatalom nem két harczoló ellenfél, hanem csak a mögöttük álló egyazon társadalmi követelésnek két elnevezése, ha tetszik: két szempontja. És vajon ketté tudja-e választani valaki, vagy épen szembeállítani egymással az egyéni jogokat és az állami hatalomkör fogalmát itten, a hol arról van szó, hogy Amerikában élő honfitársainkat ne veszítse el szemei- elől a magyar állam, hanem tartsa fölöttük karját. Azt hiszem, hogy a mily lehetlenség ez a ketté vágás, oly bizonyos itt az állam és egyén érdekének egysége, mert semmi egyéb nem történik, mint hogy kivándorlóinknak olyan nemzeti stb. vágyódásait elégítjük ki innét, a melyekre az amerikaiaktól hiába várunk segítséget s viszont államunk úgy védelmezi embereit, a mint ereje

bírja. Az első az egyén jogosult kívánsága, a második az állam szervezeti működése: s a kettő egy, mert elválaszthatlanok.

A gyakorlati megoldás nehezebb lenne, ha annyit nem vesződtünk volna ez az előző fejezetekben. Észletemen kifejtettem azt a II. fejezet folyamán, hogy a tiszteletbeli consulatusokat el kell törölni, s hogy helyökbe mennél több egymással is szoros szervezetbe hozott, valóságos consulatus állítandó. Mivel tudjuk, hogy amerikai consulatusainkban a magyar elem erősen képviselve van, elfognak múlni közjogi aggodalmaink, s e körülmények és munkás hatóságokban annál jobban meg fogunk bízni, mert csak ő általuk lehet kivinni a következőket: először azt, hogy az Amerikából jövő pénzek consulaink kezén keresztül jöjjenek haza, úgy, hogy itthon oly tervszerű szervezet vegye át ezeket a milliókat, mely a küldeményeket a kivándorlók és családtagjaik részére tőkésíti, mi alatt a vagyontételek fönmaradó részét a kivándorlási vidékek föllendítésére használja föl, ha kell állami segélylyel; másodsor így létesíthető Amerikában a magyar munka-közvetítés berendezése és a segítő-egyletek rendszeres kapcsolata; harmadsor consulainkat arra is föl kell használni, hogy pontos értesüléseket küldjenek az ottani állapotokról haza, míg viszont a hazai ügynökök arra lennének kötelezendők, hogy a kivándorlók elindulásáról külköp vis élőinket értesítsék. A kérdés azonban ezzel még kimerítve nincsen, hanem nemzetiségünk megvédelmezésére minden erővel föl kell vennünk a harcot az Océánon túl is. A mint elsőnek báró Bánffy Dezső miniszterelnök megkezdte az amerikai magyarság pereinek, egyházi küzdelmeinek segítését, úgy fokozottabb mértékben támogatni kell kormánynak és társadalomnak az Új Világ hazafias magyar sajtóját, egyleteit, legfőként pedig egyházait, a melyekre a panslavizmus legjobban leselkedik; egy magyar katolikus püspökség föllállítását kivihetőnek és szükségesnek tartom, míg protestáns amerikai egyházaink összetartása szintén elengedhetlen föltétele első főkövetelésünknek.

Térjünk a másodikra. Megvizsgáltuk a gyakorlatot s az világosan és igen érthetően tudunkra adta, hogy sem a kivándorlók visszakergetésével nem megyünk semmire, sem a közgazgatás szeszélyeire nem lehet bízni olyan intézkedéseket, a melyek egységes eljárást kívannak, annyival inkább, mert még a kivándorlók irányítása is szükségessé vált. (III. fejezet.) Mit

szól ehhez az elmélet? Hogy az egyéni jog és az állami hatalom kettős szempontja egygyé olvad akkor, a mikor a kivándorlók megvédéséről van szó, azt már előbb láttuk, már pedig a kivándorlók irányítása, fölvilágosítása szintén a védelemnek egyik módja s azért erről nem is kell többet tárgyalnunk. Fogasabb kérdés a visszakergetési politika bukása, vagy inkább fogasabbnak látszik, mert én épen ezt tartom elméleti fölfogásom legdöntőbb bizonyítékának. Hiszen, ha akár az állami hatalom, akár az egyéni jogToltétlen híveinek lenne igaza, ez a mai állapot elő sem állhatott volna. Ha csakugyan az állami hatalom lenne a jogi rendelkezés ősforrása, akkor keresztül lehetett volna, vinni a kivándorlók visszakergetését, a mit az állam akart és – még sem tudott megcsinálni. Ha meg az egyéni jog volna az alap és a mérték, akkor a katonai, stb. kötelezettségét is odadobhatná az egyén, pedig nemcsak mi érezzük, hogy ez nem lehet, hanem még az elindulóval szemben is tudjuk – a legtöbb esetben – éreztetni. Ezek az utakon hát nem megyünk semmire. Hanem igenis révbe jutunk, mihelyst abból a társadalmi helyzetből indulunk ki, a melyet főntebb a valóságból merítettünk s ennek a követelését öltöztetjük bele abba a kettős fogalomba, mely «egyén» és «állam» neveket visel. Az a való állapot pedig a mellett szól, hogy a visszakergetést abba kell hagyni, egységes törvénnyel állapítani meg, hogy a kivándorlónak az állami kötelezettség lerovása után csak a bevándorlás államának tiltó törvényei állíthatnak gátat, míg ellenkezőleg egészen komolyan kell venni a kivándorlók útbairányítását. Vajon megfelel-e ennek az elmélet és keresztül tudja-e vinni a gyakorlat?

Az állam visszakergetési politikája önmagától szótmorzsolódott és történt ez ugyanakkor, a midőn a mozgolódó egyének azt a hírt hozták Amerikából, hogy nekik épen oly joguk van az Új-Világba menni s ott költeni el munkaerejüket, mint a fürdőző közönségnek Ostendébe vagy Karlsbadba utazni és ott költeni el a pénzét. A visszakergetés sikertelensége és az egyének kívánsága tehát egyszerre ütött be, miért? mert elméletem szerint egyéni jog és állami szempont mindig és mindenütt egyazon társadalmi folyamatnak a visszatükröződései. De a kivándorlás irányításának kívánsága is egyszerre lesz egyéni és állami érdek, mert – egyén és állam csak két tükör, melyben ugyanaz a dolog látszik más-más színben.

Hogy az egységes szabályozás szintén egy oly társadalmi folyamat kívánalma, mely aztán hol az individuum, hol a közhatalom fegyverzetében harcol, azt mi sem mutatja inkább, mint az, hogy mindakét fél egyszerre kívánja azt, hogy biztonság legyen; az egyén biztonsága azt jelenti, hogy ne legyen a közigazgatás szeszélyeinek kitéve; az állam pedig azt érti biztonság alatt, hogy mindig tudja: emberei közül ki nem mehetett ki és ki távozhatott; a két óhaj összeér s egységes szabályozást kíván. (Ugyanez áll a bevándorlásra nézve is.) Ehhez az egységes szabályozáshoz tartozik az, hogy a kit be nem bocsátanak Amerikába, az ne is induljon el oda, mert a vándorra nézve az ily utazás célaltan vagyron-veszteséget, talán pusztulást jelent, az államnak pedig tönkrement embereket dobálnak így vissza s terheit növelik, – azért közösen, várjuk a törvényt, mely nem engedi az Egyesült-Államokba útra kelni azokat, kikre ott tilalomfa vár. Az utolsó pont az állami kötelezettségek (katonai szolgálat, adó stb.) lerovása volna, de ezek azon legmélyebb egységre vonatkoznak, mely ismereteink szerint az ember és az állam életének összetartozandóságában van s azért itt róluk bővebben nem kell szólni. Lássuk most a gyakorlatot. A mi először is az egységes törvényt illeti, – a melybe a bevándorlás szabályait is belefoglalnám – az 1879: L. t.-cz. 24. §-ának határozott kiemelésén kívül, amely a közigazgatás közegeivel szembensanctióval láttatnék el, s így a kivándorlás jogát csakugyan biztosítaná, – ezenkívül tilossá tétetnék a kivándorlás az Egyesült-Államokba azoknak, a kiket az Unió törvényhozása oda be nem ereszt, vagy visszakerget. Miután az I. és III. fejezetben részletesen ismertettem, hogy mily szapora törvényhozás történt odaát kivándorlóinkkal szemben, mit tehetek mást, mint hogy közönyünkön csodálkozom, mely egyetlen egy, az amerikaiaknak felelő törvényt sem hozott azóta, – mintha nem is a mi embereinket kergetnék onnét vissza! Nehezebben oldható meg a kivándorlók fölvilágosítása és irányítása; de dolgozatom két utat máris mutatott. A sajtó, fölolvadások és naptárak ismeretterjesztésén kívül ugyanis a III. fejezetben megírtam, hogy szoros és folytonos összeköttetésben consulatatusainkkal a statistikai hivatal vezetése alatt egy külön álló iroda állíttatnék föl, mely egyes veszélyhozó országokra vagy útirányokra az ügynökök közvetítését, jegykiadását betiltaná, népies olvas-

mányokban, melyeket az ügynökök minden szerződéssel kénytelenek lennének kiszolgáltatni, a magyar papok és consulok tengerentúli székhelyeit ismertetné s esetleg egyes kivándorló csapatokat – mint Svájcban teszik – a kikötőig szemmel tartana. Ez volna az egyik módszer, minthogy azonban nálunk saját érdekében senki sem kér hivatalból információt, egy másik útról is kellene gondoskodni. Ez a német törvény útja, melyet főntebb ismertettem. Mivel pedig oly nagy «kivándorlási vállalkozók») nincsenek és nem is kellene, ezért a német mintát akként alkalmaznám magunkra, hogy minden egyes ügynöknek, (kik a kivándorlókkal kötött ügyleteiket az alispánnak bemutatni kötelesek) csak egy meghatározott kikötőre, útirányra és hajótársulatra szólna az engedelmé s míg a nagyobb társulatok magában az országban kizárólagos jogot élveznének az iroda-nyitásra, addig a zúg-társulatok ügynökeikkel együtt kéréshetleriül üldöztetnének. Mondanom sem kell, hogy a mint a Magyarországon kiadott jegyek ellenőrzése már úgyszólván a hajótársulatok lehető egészségügyi stb. fölügyelését is magában zárja, úgy viszont a zúg-ügynökök miatt a határszéli korcsmák ellenőrzése és nagy mértékű apasztása elengedhetetlen.

A harmadik pontnál vagyunk: a bevándorlás ügyénél. Egy kérdés megszületését sem vigyázhattuk meg oly részletesen, mint a hogy Amerikában a bevándorlás törvényhozását megfigyeltük az egész első és harmadik fejezetet annak szentelvén, viszont egyetlen jelenség sem toppant elénk Magyarországon oly reálistan, annyira menten minden elmélettől, mint az, mely a ruthén kérdésben a kivándorlásnak a bevándorlással való szerves kapcsolatát csapta szemünk elé. A mennyire megkönnyíti ez a két tény okoskodásunkat, annyira jellemző is mindakettő. Jellemző és félreérthetetlen bizonyága annak, hogy teljesen modern probléma ez – mert hiszen az Új Világ kezdi s hogy a társadalmi állapotnak igaz, ösztönyszerű szülötte – mert hiszen először ad neki alakot az élet s csak azután mer vele foglalkozni a tudomány. A bevándorlás elmélete így voltaképen – maga a gyakorlat, másként: maga a társadalmi küzdelem, a melynek legtitkosabb zsigereit bonítottuk ki Amerikában.

Akár úgy mondjam, mint Mayo Smith, hogy a jogalkotás harmadik foka érkezett el ebben, akár úgy tegyék, mint Olivi,

a ki a bevándorlás ellen való védelmét a társadalomnak erősen kiemeli az állam teendői között: az eredmény egy tisztán socialis alakulás, a melyet az egyéni és állami jognak vékony hártájára még alig tud eltakarni és elhomályosítani. Hiszen kétségtelenül formálhatom a bevándorlás jogi alakulatát is, ellenére annak, hogy – (mint e fejezetben már említve volt) – az úgynevezett absolut érvényű jogok, jogosítványok ma már terjesen hitelüket veszítették. Mégis megszerkeszthetem úgysis a tételt, hogy az államnak alkotó elemeinek összetartása és megoltalmazása a főadata, míg vele szemben ily igényt nem támaszthatnak olyanok, kik nem az ő alkatelemei, vagy épen alkotórészeit veszélyeztetik; – ez az állami szempont. Vagy az egyén érdekéből beszélhetek s ezt úgy fejezhetem ki, hogy – miután absolut jogok persze itt sincsenek – az olyan beözönlés ellen kérhet védelmet a polgár, a melyet föltartóztatni nem bír, mely létét gyökerében támadja meg és minden valószínűség szerint több és szükségesebb életerőtől fosztja meg azt, a kire rázúdul az új áradat, mint a mily szükséges öletföntartó erőt ad annak, a ki bejön. Ez mind szép elv és lehet, a ki megelégszik vele. De csak gyöngé szem nem látja meg, hogy e jogi superstrjoturák csak a fölszánen ugrálnak ám s nem tudják eltakarni a mély társadalmi küzdelmeket, a melyek a theorémák és «jogok» alól mindegyre előtörnek, – a míg e jogi formulázások fiatalok. Itt csakugyan letagadhatlanul, egészen a szemünk előtt bontakozik ki előttünk az eleven élet, mely megerősít abban, mit kezdettől hirdettünk, hogy a két harczoló «jog» igazi háttérét egyetlen társadalmi folyamat teszi. Itt érvényesül mindaz, a mit az Egyesült-Államoktól a bevándorlás társadalmi küzdelmeiről tanultunk s a mit a ruthén kérdés ismét eszünkbe juttatott.

De ha ezt megtanultuk Amerikától, tanuljuk meg magát a bevándorlási törvényt is, kivált azért, mert a csendőrségi próbálgatások csak nevetségessé teszik az államot, a mely szuverenitása helyett kapkodó ezeszélylyel dolgozik. A mint a bevándorlás szabályozásának és az egységes törvénynek szükségességéről meggyőződünk, csak azt kérhetjük még, hogy milyen legyen ez a törvény. A *Lodge-bilt* nem utánozhatjuk, mert analfabétaságért senkit sem zárhatunk ki akkor, mikor a mi megvédendő népességünk közül is csak kevesen tudnak írni-olvasni. A *Coutrart-Labour-law* behozatalát, mely a szer-

zódással jövő munkást nem ereszti be, a mi szervezetlen munkásaink nem kívánják s csak a rendszabály idegenszerűségét látnánk, de se hasznát, se szükségét nem látnók. Természetesen szó sein lehet arról, hogy nemzetiségi vagy vallási kritériumokat állítsunk föl, ez annyira ki van zárva, a menyire termetük, koruk vagy hajszínük után nem osztályozhatjuk a jövevényeket. Mi marad tehát hátra? Marad az az egyedül helyes alap, a melyet az 1882. augusztus 2-iki és 1891 március 3-iki amerikai törvények fogadtak el s a melyekről az I. fejezetben részletesen szólottam. Ezeket kellene nálunk keresztül vinni. A módját is megmondom, miként. Miután nem a bevándorlás megtiltásáról, hanem szabályozásáról van szó, az új törvény minden bevándorlótól, bárki légyen is az, oly föltételek teljesítését kívánná, a melyek biztosítják, hogy a bejövő nem lesz terhére vagy ártalmára az államnak. Ugyanígy okoskodtak a yankeek is.

Keresztül vinni ezt úgy lehet, hogy minden bevándorló köteles lesz jelentkezni annál a főbírónál, kinek kerületébe bevándorol s ott egyrészt erkölcsi bizonyítványt mutat föl előbbi hatóságától, másrészt pedig letétbe teszi azt a vagyonminimumot, háromszáz forintra számítom ezt, bár Bereg megye tudtommal 500 forintot javasolt – a melylyel kimutatja, hogy ha vállalata sikertelen lesz is, nem fog a községbéliek eltartására szorulni. Ugyanígy kapcsolhatnák össze a bevándorlással a községi törvénynek a letelepedésre vonatkozó 15. §-a is, melynek illetén fölhasználásával a helyi túlnépesedéseket lehetne megszüntetni. Nem tudom, hogy az amerikai bevándorlási adó vezetne-e valami jóra, de azt tudom, hogy tervemnél igazságosabban egyszerűbben és óvatosabban a kérdést megoldani nem lehet, pedig meg kell oldani addig, míg maguk a sűrűlő népeleniek nem mérgesítik el a problémát és gyűlölködő izgatók kezébe nem jutják azt. A bevándorlás föltételei így fölállítatnának, s míg a közigazgatás szeszélyeitől megszabadulnánk, a törvényhozás pedig megtenné kötelességét, mit többé sem a kivándorlás, sem a bevándorlás ügyében elodáznia nem lehet és nem szabad.

Ezzel tehát végére értünk volna ennek a hosszú munkának, mely egyszerre két világrészben kereste a magyarság igazait; összehordtam benne mindazt, a miről azt hiszem, hogy e nagy kérdésen emberi erőnkhez képest mi magya-

rok segíteni tudánk. S ha most visszanézek a törvényhozási és közigazgatási teendők azon sorozatába, az adatok, útiképek és fáradtságos helyi tapasztalatok azon tömkelegébe, a melyet egybegyűjtöttem: azt kérdezem, vajon ezek az intézkedések, tervezgetések elegendők lesznek-e annak a sok mély sebnek a meggyógyítására, behegesztésére, a melyet utunk mutatott? Elégségesek lesznek-e a további és még nagyobb veszedelmek elhárítására, melyek népünket érhetik?

Bizonyára nem! Csak a legszükségesebb «első segély»-t tennék ki ezek a reformok, mert hiszen megtudtuk, hogy mikor elindultak már a kivándorlók vagy mikor visszahozták már falujukba pánszláv újságaikat, akkor már későn van s legfőlebb sebkötözgetést végzünk. De a mint tudjuk ezt, oly kétségbeesett világossággal tárult föl előttünk az is, hogy hol kell megragadni a bajok gyökerét, ha nem akarjuk pusztító senyvedésnek engedni véreinket. Két nagy dolog kell ehhez.

Az egyik: egy eleven, erős gazdasági politika, mely merészen belevág a Földvidék nyomorába, ha kell áldozatok árán is fölserkenti a petyhüdt és szétszórt erőket, ha kell gáncsolásokon is körösztiül törtetve, elnyomja az igazságtalanságot és bátorsággal buzdítja azt, ki a népnek csak egy fillért is ad, vagy egy igaz jogát is istápolja.

A másik dolog még nehezebb ennél, de még sürgősebb, mert a szó legtökéletesebb értelmében önvédelem. Sok szót ejtettem a kivándorlás visszahatásai-ól és mindenütt ujjal mutattam arra, hogy olyan eszmék, olyan áramlatok jönnek a visszatérőkkel Amerikából, a melyek már is hangosabbak, mint innét Budapestről gondolnók, de a melyek veszedelmes kiáltozókká lehetnek rövid időn. Tanulságunk összefoglalva az, hogy míg a magyar középosztálya vagy épen a fölötte állók régi közönyükbe és conservatív nyugalmukba vannak beleöregedve, azalatt a legfrissebb ország legfrissebb eszméit hozták haza azok, kik alattok élnek és mozgolódásukkal mutatják, hogy ők modernebbek és fiatalabbak akarnak lenni, mint a középosztály. A középosztályra nézve életveszedelmet jelent ez, s a középosztály ezt nem akarja észre venni. Veszteni való idő nincs sok s azért minden napra és minden emberre szükség van, hogy a középosztály megnyíljék a modern eszméknek és ne engedje a természet rendje ellenére megelöztetni magát.

A középosztály fölírása Magyarország legnehezebb problémája. A középosztály elseny védésének veszedelme, ez a kivándorlás mutatta bajok közt is a sebek sebe, és ha ez az egyetlen fölírás sikerülne valamikor, ha ez a modern öntudat igazán betudna közénk jutni, akkor mindaz a sok háborúság, nyomorgás és esetlenség, mit a kivándorlás és bevándorlás dolgában tapasztaltunk, mindez, és még a kutatók fáradozása is ki volna békítve s meg volna jutalmazva.